

ORSZÁGÉPÍTŐ

2013/4

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM
A Kós Károly Egyesülés folyóirata • ára 800 Ft

KÓS KÁROLY
EGYETTES
SÜLÉS

SZÁZHARMINC ÉVE SZÜLETETT KÓS KÁROLY
SIMKO PÁL • ÚJ TEMPLOM KASSÁN
TURI ATTILA • EGÉSZSÉGHÁZ, POLGÁR
KRIZSÁN ANDRÁS • ÚJ NEMZEDÉK KÖZPONT, ZÁNKA
MAKOVECZ TÉR, SÁROSPATAK
SZÉKELY HÁZ PÁLYÁZAT
SZÁZ ÉVE SZÜLETETT ERIK ASMUSSEN
FŐÉPÍTÉSZEK • SALAMIN FERENC



KÓS KÁROLY ARCKÉPE ALÁ

Hajlékot Istennek,
hajlékot embernek
kőből, fából
házat,
raktál a léleknek
kőnél, cserefánál
erősebb igékből
várat.

Áldjon érte Isten,
áldjon érte ember;
Isten s ember
dolga.
Falak omolhatnak,
kövek is váshatnak,
magaslik, nem porlad
a megtartó példa.

Barázdált orcádról
az idő aláfoly,
mint az olvadó hó
a vén Maguráról.

Kányádi Sándor

2014-ben is várjuk támogatóink személyi jövedelemadójának egy százalékát.
Adószámunk: **19193580-2-41**

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÖRÖKÖS TAGJAI: Kálmán István • Kampis Miklós • **† Makovecz Imre** • **CÉGEK:** Archevil Kft. • AXIS Építész Iroda Kft. • BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft. • BODONYI Építész Kft. • CompArt Kft. • Csíky és Társa Beruházás-szervező Kkt. • DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZ Kft. • Frisch Mihály • Győri István • Hayde Tibor/NRZST Kft. • KOMÁRY Építő Kft. • KÖR ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ Kft. • KÖSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. • KVADRUN Építész Kft. • Litkei Építésziroda Kft. • MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. • Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. • OPEION Kft. • PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. • Pallér 2 Kft. • PARALEL Építésziroda Kft. • SÁROS és Társa Építésziroda Bt. • TÁJRAJZ Tájépítész Bt. • Tónus Építész és Mérnöki Tervező Kft. • Trilit Kft. • TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. • UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. • Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft. • **EGYÉNI TAGOK:** Balogh Levente • Bogos Ernő • Ekler Károly • Eszenyi Ákos • Esztáry Győző • Farkas Miklós • Frisch Mihály • † Gerle János • Kuli László • Litkei Tamás György • Müller Csaba • Papp Vilmos • **ÖRÖKÖS TISZTELETBELI TAGOK:** † dr. Simcha Yom-Tov • † Kund Ferenc, Kund Ferencné • Pap Gábor

A LAPOT TERJESZTIK: Éghajlat Könyves Kávészó (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.) • Fehérlófia Könyvesbolt (1084 Bp., József utca 8.) • FUGA Budapesti Építészeti Központ, 1052 Budapest, Petőfi Sándor utca 5. • Gondolat Kiadói Kör, 1053 Bp., Károlyi Mihály utca 16. • Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrássy út 45.) • LAPKER Zrt. (1097 Bp., Táblás utca 32.) • Lira Könyv Zrt., Szakkönyvtárház (1065 Bp., Nagymező utca 43.) • Lyra Könyvesház Kft. (2600 Vác, Piac utca 1.) • Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Ötpacsi utca 2.) • Püski Kiadó Kft. (1013 Bp., Krisztina körút 26.) • Ráday Könyvesház (1092 Bp., Ráday utca 27.) • SZKITIA Nagykereskedés (1062 Bp., Szondi út 60.) • Vince Kiadó, Műcsarnok könyvesbolt (1146 Bp., Dózsa György út 37.)

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM
A **KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS** FOLYÓIRATA

24. évfolyam • **2013/4**



A **Kós Károly Egyesülés** negyedéves folyóirata
Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly
Alapítvány, 1034 Bp., Kecse u. 25., bankszámla-
szám: 10402166-21629530-00000000
Adószám: 19193580-2-41
Felelős kiadó: Dévényi Sándor
és Zsigmond László

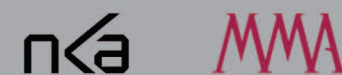
Alapító főszerkesztő: **† Makovecz Imre**

Főszerkesztő: Dévényi Sándor
Felelős szerkesztő: Dénes Eszter
A szerkesztőbizottság tagjai:
Csernyus Lőrinc, Csóka Balázs, Ertsey Attila,
Herczeg Ágnes, Jánosi János, Kuli László,
Szűcs Endre, Terdik Bálint
Lapterv és tipográfia: Makovecz Benjamin
Angol fordítások: Móra Zoltán
Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest.

Honlap: www.orszagepito.hu

ISSN 0866-0069

A lap előfizethető átutalással, az Alapítványtól
igényelt csekken vagy személyesen • Ügyintézés,
régipéldányok árusítása: Artbureau Kft., 1065 Bp.,
Nagymező utca 4. I/128., telefon/fax: 322-0677;
e-mail: haabkatalin@gmail.com • Egy szám ára:
950 Ft • Előfizetési díj a 2013. évre 3000 Ft • külföldi
előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk.



TÁMOGATÓK: MAGYAR MŰVÉSZETI AKA-
DÉMIA • NEMZETI KULTURÁLIS ALAP • Bonex
Építőipari Kft. • Arker's Stúdió Kft. • Farkas Épi-
tésziroda • Felületkémia Kft. • Forma Rt. • HA-
DAS MŰTEREM Építész és Művészeti Kft.

Anthony Gall: 130 éve született Kós Károly – távlati kép egy fiatal építésről <i>Károly Kós, Born 130 Years ago. Old Memories of a Young Architect</i>	2
Zsigmond László: A Kós Károly Egyesülés tevékenysége <i>The Activity of the Károly Kós Association</i>	7
Csernyus Lőrinc: Kós Károly építőművészetének hatása korunkban <i>The Influence of Károly Kós' Art on the Present Day</i>	9
Simko Pál: Objektum más koordinátákkal – az Isteni Irgalmasság temploma, Kassa • <i>The Sanctuary of Divine Mercy in Kosice, An Object with Different Coordinates</i>	13
Turi Attila: Térségi járóbeteg-szakellátó központ, Polgár <i>The Health Complex in Polgár</i>	16
Kuli László: Új nemzedék, új hullám. A zánkai Új Nemzedék Központ <i>A New Generation – A New Wave Youth Center in Zánka</i>	19
Kovács Ágnes – Rudolf Mihály: Száz és harminc – Sárospatak, Makovecz tér <i>One Hundred and Thirty, Sárospatak, Imre Makovecz Square</i>	22
FŐÉPÍTÉSZEK • Chief Architects	
Salamin Ferenc – Szerencs • <i>Ferenc Salamin of Szerencs</i>	26
Niels Sonne Frederiksen: Száz éve született Erik Asmussen Erik Asmussen (1913–1998) és Makovecz Imre (1935–2011) <i>Erik Asmussen, born 100 years ago – Asmussen and Makovecz</i>	36
Niels Sonne Frederiksen	42
Ertsey Attila: A Székelyház pályázat története <i>The Call for Tenders around the Sekler House</i>	44
Bogos Ernő: Faluképvédelmi program Hargita megyében <i>Program for Preservation of Rural Identity in Hargita County</i>	48
Herczeg Ágnes: Tájji értékvédelmi felmérés Szépvízen <i>A Survey for Local Preservation Purposes Conducted in Szépvíz within the Framework of the Program</i>	52
Vándordiploma 2013 • <i>Journeyman's School – Graduates in 2013</i>	54
Vándoriskolai felvételi 2013 • <i>Journeyman's School – Admissions in 2013</i>	55
Herczeg Ágnes: Fürdő- és közösségépítés Kisbaconban <i>Renovating Spas and Baths in Community Effort</i>	56
Juhász Attila: Beszámoló a kalákáról	57
HÍREK • News	58
KÖNYVAJÁNLÓ • Book Review	B3

A borítókön: Kós Károly zebegényi templomának részlete (fotó: Dénes György)
Szemközt: Kós Károly (<http://www.mercuriustour.ro/hu/KOS-KAROLY-ag69.html>)

130 ÉVE SZÜLETETT KÓS KÁROLY

TÁVLATI KÉP EGY FIATAL ÉPÍTÉSZRŐL

Anthony Gall

A még élő emlékek révén felidézhető középkorú, illetve idős Kós Károly mellett felbukkan egy fiatalember, a pályakezdő építész is. Ő az a Kós Károly, aki több mint száztiz éve érkezett az ország fővárosába. Ma csodáljuk és értékeljük azt, amit rövid tíz év leforgása alatt, 1902 és 1912 között ajándékol itt hagyott az utókornak. Ahogy elének kerül az emlé-

tett fiatalember, egyre élénkebben kirajzolódik környezete is. Kiderül, hogy a 20. század nagy megpróbáltatásai és a feledés ellenére mennyi emlék maradt fenn róla.

A pályakezdő, nagyon korán igazi sikereket elérő építész életterében ki-domborodnak a formáló hatások: a gyerekkori környezet, a család, a feleség

– Balázs Ida –, Erdély, az egyetemi pályatársak, illetve az a szakmai, életviteli, társadalmi és megrendelői környezet, amelyben élt és dolgozott. Budapestre költözésének első éveit a kíváncsiság jellemezte. Gyalog bejárta jóformán az egész várost, és felfedezte a benne rejlő lehetőségeket is, például az Iparművészeti Múzeum könyvtárát. Elsősorban

a városra, majd az egyetemi környezetre figyelt. Soha nem gondolta, hogy építész lesz, gyerekként erdészként vagy tengerészként képzelte el jövőjét. Mérnökhallgatóként kezdte a Műegyetemet, ám hamarosan felfigyelt a műegyetemi építészhallgatókra, és közéjük állt.

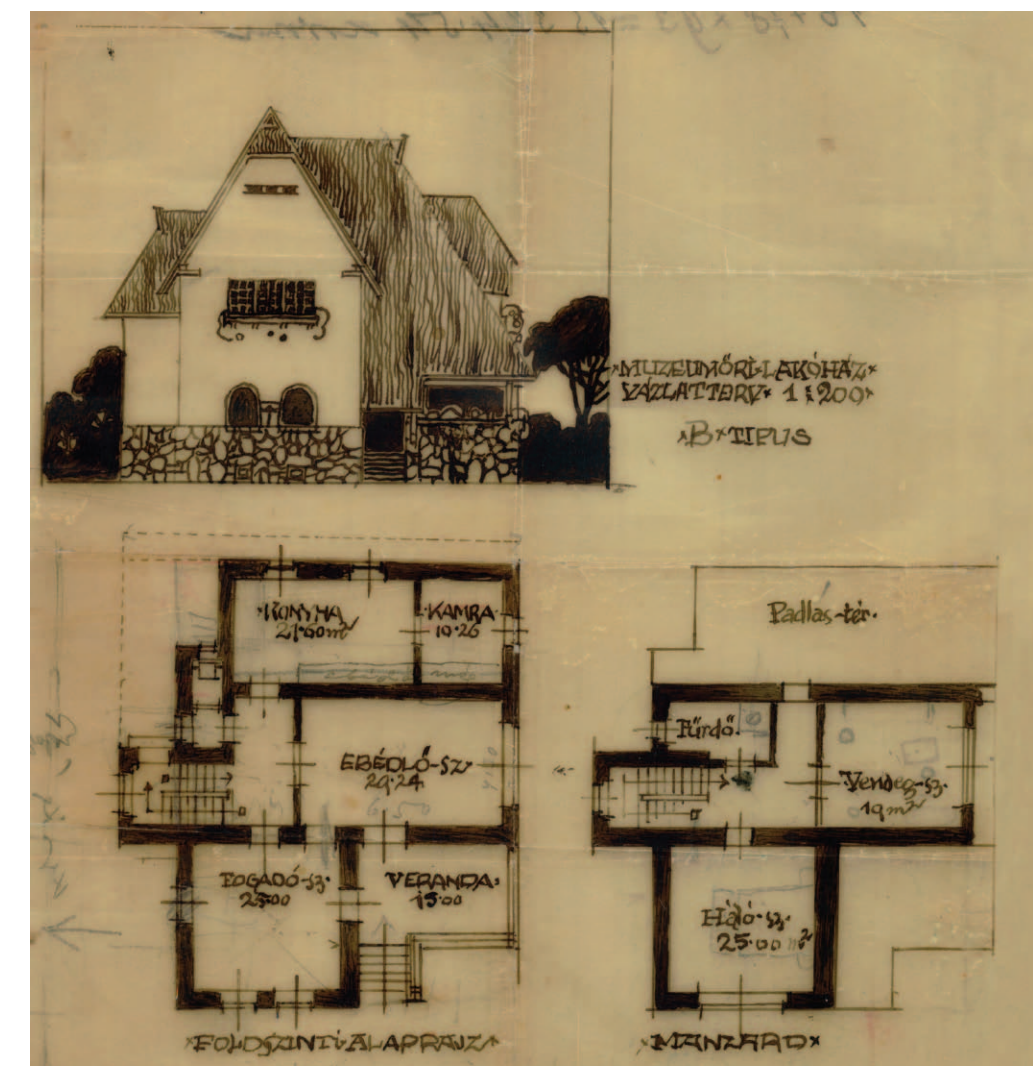
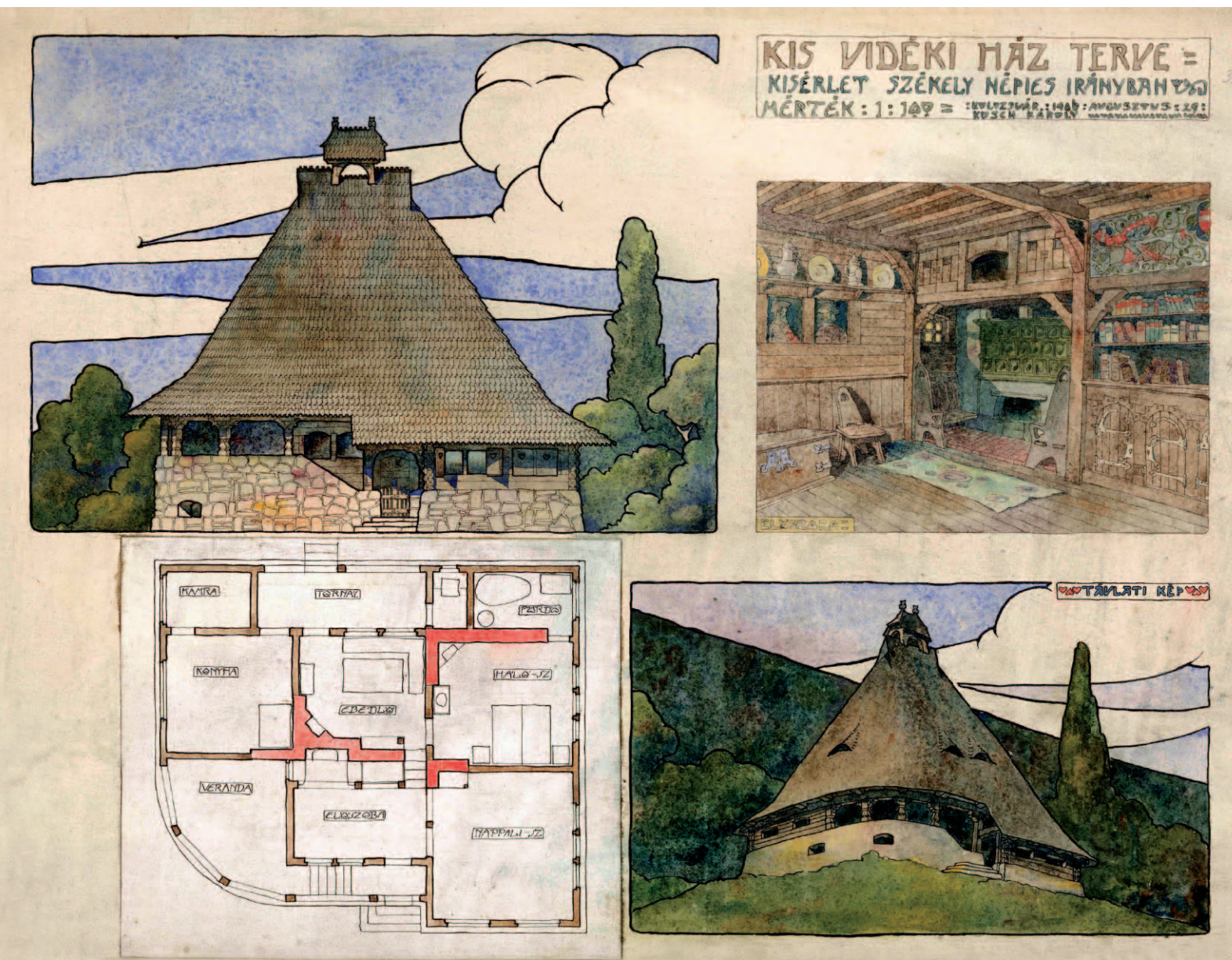
Az egész család – szülők és a négy gyerek; Károly volt az egyetlen fiú – felköltözött Budapestre, és 1909-ig a fővárosban lakott. Hét évet töltöttek el a fővárosban csak azért, hogy az egyetlen fiú a rendes szakmát, és egzisztenciát biztosító műegyetemi mérnöki oklevelet megszerezhesse. A második év végén hozott döntését, illetve ennek megbeszélését szüleivel életrajzában írja le, a különböző érzelmek, vélemények felvázolásával mély emberi kapcsolatokat és drámai helyzetet tár elénk.

Visszaemlékezése szerint a fiatal Kós Károly népszerű ember volt. Szerették pályatársai, és jó kapcsolatot alakított ki tanáraival, Schulek Frigyessel és Hüttl Dezsővel is. Ragaszkodott egyetemi barátaihoz, különösen Zrumeczky Dezsőhöz, Györgyi Déneshez, de jól kijött a többi társával is. 1907-ben együtt kirándult Erdélyben Machlup Károllyal, Prokisch Jánossal és Révész Tiborral. Életrajzában elmeséli, hogy a gimnáziumi nyári vakációk idején egy hosszabb betegség után biciklivel felkereste a Kolozsvár környékén, Kalotaszegen és vidékén élő osztálytársait, akiknek ott-honában szívesen látott vendéggé vált. Egy ilyen kirándulás alkalmával ismerkedett meg egyik osztálytársának húgával, későbbi feleségével, Balázs Idával.

Szorgalmas volt és keményen dolgozott. Saját elmondása szerint kezdő mérnökhallgatóként nagyon nehéz volt helytállnia a Műegyetemen. Az Üllői út végéről gyakran gyalog ment a belvárosba. Az ötleteit szorgalommal valósította meg, és bátor kezdeményező volt. Ezt a tényt az 1906-1907 telén Györgyi Dénessel együtt szervezett építészhallgatói kiállítás története is mutatja. Egy kiállítás megtekintése során jutott eszébe, hogy az építészhallgatók rajztudását érdemes lenne bemutatni. Szervezett tehát egyet, amely

szerencsét hozott számára. Egyrészt ösztöndíjat kapott a népi építészet tanulmányozására, másrészt a kiállításon szereplő rajza, a *Kis vidéki ház terve* – kísérlet székely népies irányban kiválasztásra került, és publikálták a *Művészet* című folyóiratban. A szerencséhez tehetség is társult, több hallgatói pályázatot is nyert. A lehetőségekkel élt, az ösztöndíjból megvalósult erdélyi tanulmányútról kézírásos, illusztrált beszámolót készített az ösztöndíjat felügyelő Lippich Eleknek. Érdekes tény, hogy mindkét dokumentum, a *Kis vidéki ház terve* (Magyar Építészeti Múzeum) és a *Kézírásos könyvecske* (Országos Széchényi Könyvtár) eredeti példánya fennmaradt. A kézzel írt füzetből újabb sikerként *A Ház* című igen nívós folyóiratban mutattak be részleteket.

Szemközt: kis vidéki ház terve, kísérlet székely népies irányban. III. éves hallgatói terv, 1906 • fent: Vajdahunyad, akvarell, 1913 – őszi erdélyi kirándulás Zrumeczky Dezsővel • középen: A Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum vázlatlatterve • lent: múzeumőri lakóház vázlatlatterve, B típus, 1911





Székely Nemzeti Múzeum, a földszinti folyosó és lovagterem színvázlata, 1911

A pályakezdő építész megítélésében Schulek Frigyes, az egyetemen közép-kort oktató és Kós szigorlati tervét felügyelő tanár is fontos szerepet játszott. Schulek nagyra becsülte Kós Károly képességeit, és tett is azért, hogy pályája jól induljon. Keményen tartotta Kóst az általa helyesnek ítélt úton – figyelmeztette például, amikor nem találta megfelelőnek a hallgató szigorlati tervét. Ugyanakkor elismerte azt is, ha Kós jó tervet készített, kitűnőnek minősítve azt. Nem segítette azonban Kós Károlyt

hivatalnokai állásba. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozó Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelőségének építészeként azonban komoly feladathoz juttatta a Székely Nemzeti Múzeum tervezésével. Kós elmondása alapján Schulek megígérte neki, hogy legalább minden második évben megbízáshoz segíti őt.

Közvetlenül az egyetem után – éppen a Schulek Frigyessel történt beszélgetést követően – Pogány Móric ajánlott munkát Kós Károlynak. A néhány

hónapos munkából évekig tartó barátság lett. Pogánynak a házasságkötéshez szükséges társadalmi és szakmai elismerése múlt azon, hogy megnyerje a Magyar Építőművészek Szövetsége (MÉSZ) által meghirdetett Aranyérmet, és ezáltal a MÉSZ-tagságot. Az érmet Kós Károllyal együtt meg is nyerte, így tagságot kapott és megnősülhetett. Maróti Géza dupla fizetést ajánlott Kós Károlynak, ha elmegy hozzá dolgozni. Építészeti megbízásainál (pl. a velencei Magyar Pavilon, illetve a mexikói Nemzeti Színház üvegkupolája esetében) szüksége volt Kósra, ugyanakkor Kós nála fejlesztette szabadkézi rajztudását. Maróti jó kapcsolatokkal rendelkezett, különösen a finnekkel, évekkal később például a finn Saarinen meghívására tanított az USA-beli Cranbrooke-ban. Kóst még 1917-1918-as törökországi tartózkodásának idején is felkereste.

Kós Károly kapcsolatteremtő készsége részben szükségszerűségből fakadt, hiszen a nagyvárosba idegenként érkezett, a családján kívül nem volt itt senkije. Dr. Bartóky Józseffel, a Földművelésügyi Minisztérium államtitkárával, aki a zebegényi katolikus templom építkezésének felügyeletét látta el, az építés közben barátkozott össze. A munkálatokban részt vevők között ők ketten (a tervező és az ellenőr) voltak reformátu-

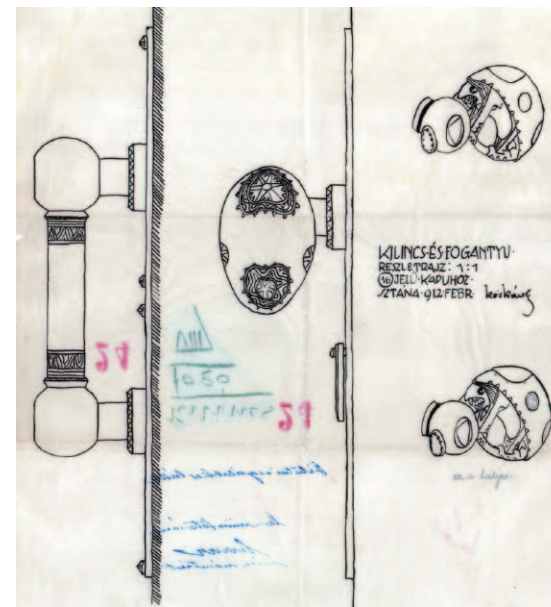
sok. Bartóky a későbbiekben is támogatta Kós Károlyt: az első világháború idején a Görgényi-havasokban tervezett vele József főherceg számára egy vadászkastélyt.

Az óbudai parókia tervezése a baráti, kollegiális ragaszkodás eredménye: Zrumeczky Dezső Kóssal együtt szeret-
te volna a munkát elvégezni. Az óbudai
református egyház kurátora Neuschloss
Kornél volt, akire igen jó hatást gyako-
rolhattak, mivel később építőbizottság
tagként őket ajánlotta a Fővárosi Állat-
és Növénykert tervezésére. A rájuk bí-
zott állatkerti feladatot szorgalommal
és tehetséggel végezték, bár nem volt
egyértelmű, hogy munkájuk sikeres
lesz-e. Kós írja is, hogy eleinte nem tel-
jesen bíztak bennük. A feladat nehéz
volt, és a beruházás is nehézkesen ha-
ladt. Ennek ellenére sikerrel jártak, és
1912-ben nagy elismerés fogadta a meg-
nyíló Állatkertet. A sikerhez tartozik,
hogy a jutalomként felkínált fővárosi
főmérnöki állás helyett a főváros felaján-
lotta a Városmajori (Kós – Györgyi), illet-
ve az Áldás utcai (Zrumeczky) iskolák
megtervezését. Kós emlékirataiban
említi a fővárostól kapott ígéretet, mely
szerint legalább kétfévente kapna meg-
bízást. Ilyen lehetett a Hűvösvölgyi
Kertészeti Szakiskola tervezése, mely a
háború miatt nem épült meg. Az isko-
la távlati képét, akvarelljét egykor a Vá-
rosházán őrizték, mára nyoma veszett.
A sor folytatható többek között a ma-
rosvásárhelyi (közüzemek), a sepsi-
szentgyörgyi (múzeum, kórház) és a
kolozsvári (református templom), vala-
mint a Wekerle-telepi munkákkal, eze-
ket követően azonban Kós munkássá-
ga megszakad, mert közbeszólt a nagy
háború.

A fiatal, tehetséges, szorgalmas építész karrierje kezdetén nem volt egyedül. Mellette voltak a legközelebbi egyetemi barátai és kollégái – elsősorban Györgyi Dénes, Zrumeckzy Dezső, és eleinte Jánsszky Béla is. Az építészeti feladatokban elsősorban Györgyihez és Zrumeckzyhez fűződő kapcsolata volt jelentős. Fontos tényező volt Györgyi Dénes családja is, különösen édesapja,

Györgyi Kálmán, a *Magyar Iparművészet* című folyóirat szerkesztője. A Györgyi (Giergl) család igen tevékeny és elismert volt a képzőművészet, az iparművészet és az építészet területén. Míg Kós Károly és Zrumeckzy Dezső nagyon hasonló habitusú lehetett a munka terén (sokszor egymás munkáját folytatva helyet cseréltek a rajzasztalnál), addig Györgyi Dénessel, aki betegség miatt egy évvel később végzett, más volt a kapcsolatuk. Kós Károly egyik írásából kiderül, hogy Györgyi Dénesnél húszan dolgoztak az irodában, és nagyon sok megbízásuk volt. Kós Károly leendő feleségének írt beszámolója alapján látszik, hogy 1909-1910-ben számtalan munka futott egyszerre, s emellett pályáztak a római magyar kiállítási pavilon megbízására is (a Torinóra kiírt pályázaton Györgyi Dénes Tőry Emillel és Pogány Mórival megnyerte az első díjat). Ugyanebben az időszakban a kecskeméti polgármester számára közösen megfogalmazták a létesítendő művésztelep tervezetét. Györgyi Dénes rengeteg megrendelést kapott, tervezőirodája sikeres volt, azt a későbbiekben, a két világháború között is fenntartotta. Ezzel szemben Kós saját magáról azt írta, hogy nem alkalmazott rajzolókat, csak egyedül, vagy a társaival együtt dolgozott, azaz pontosan úgy, ahogy az egyetemi műtermek közös munkahangulatában a tervezést megszokta.

A fenti különbség – nevezetesen, hogy leginkább egyedül dolgozott, vagy csak néhány megszokott emberrel, korábbi egyetemi társaival – szakmai életének egyik meghatározó tényezője lett. Világosan átlátta a feladatokban rejlő problémákat, és tisztán, érthetően, magas szinten tudta megfogalmazni, artikulálni a megoldásokat. Olyan lényeglátó személyiség volt, aki tehetségével, a döntő kérdésekben pedig empátiájával tudta elnyerni a megbízó bizalmát, amelyet szorgalmával általában meg is tudott tartani. Jó példa erre a Székely Nemzeti Múzeum tervezésére szóló felkérés, vagy a Wekerle-telep központi terének a tervpályázata, ahol csupán egy 1:500-as tervvel, egy táblával

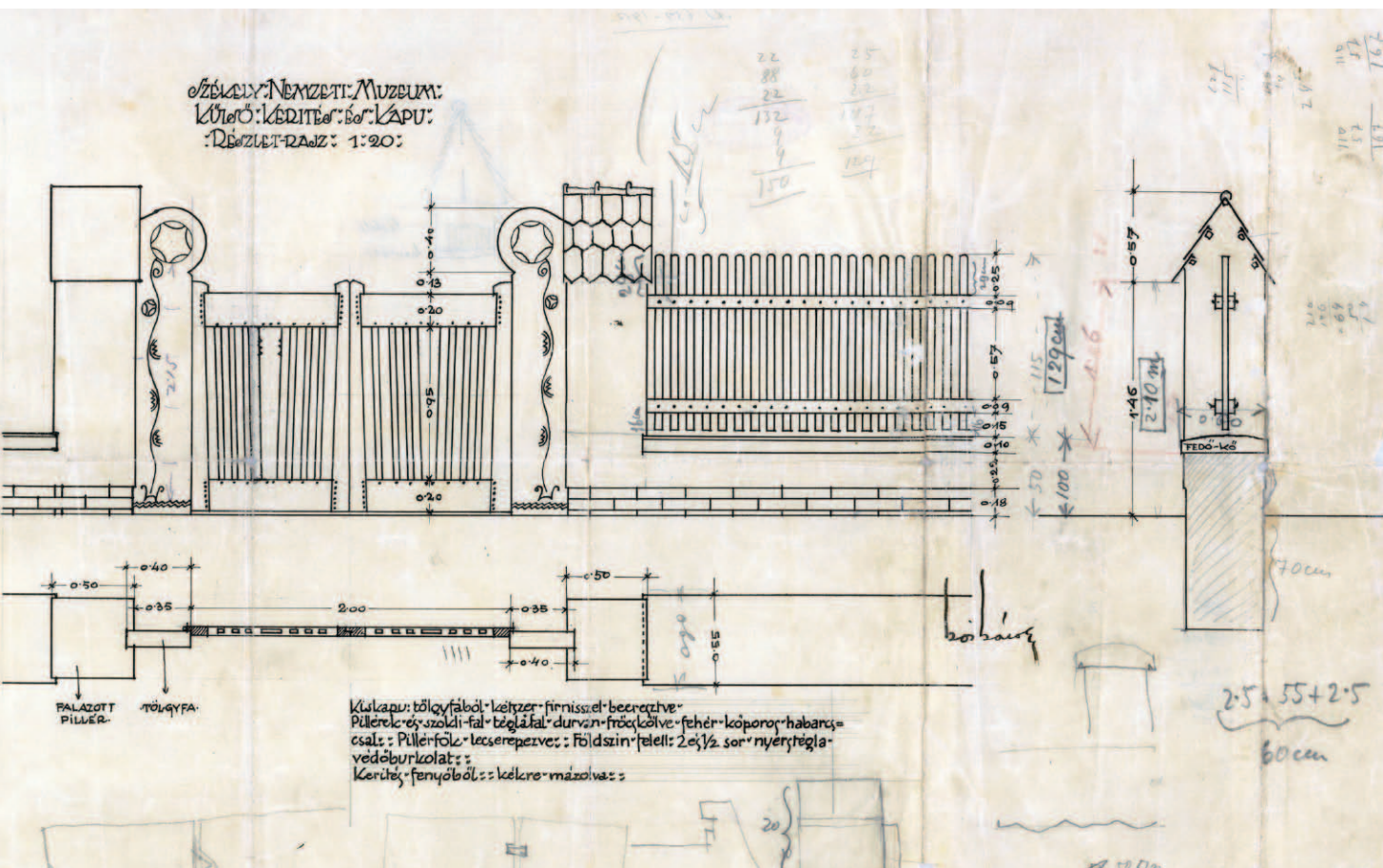


Székely Nemzeti Múzeum,
kapukilincs és fogantyú terve, 1912

és krétával is meggyőző előadása alapján, a helyszínen nyerte el a bizalmat és a munkát.

A megbízások elején gyakran készített festőien megrajzolt távlati képet, majd ahhoz társulva pontosan megszerkesztette az alaprajzokat és metszeteiket, valamint köbméteralapú, jóslatszerűen pontosan beváló költségszámításokat mellékel. Ahogy a munkák időben előrehaladtak, sok esetben kiderült, hogy egy ember kevés a feladathoz. Nagyon nehéz lehetett neki az akkori Monarchia területén az egymástól (és a családjától) több száz kilométerre eső munkákat egyedül teljesíteni és ellátni. Szüksége volt társakra, akikre – amikor azt már biztosítottnak látta – több esetben ráhagyta a munka befejezését, így például Györgyi Dénesre a Városmajori iskola, Zrumeuczky Dezsőre az Állatkert, vagy Tornallyay Zoltánra a Wekerle-telep munkálatainak vezetését.

A megbízásokhoz Kós elsősorban a korábbi munkáiban elért eredményeivel – mondhatjuk hírnevével – és emberi kapcsolataival, másodsorban egy kis szerencsével, meggyőző terveivel és érvelésével jutott hozzá. Emellett azonban szükség volt az ambíciójára is. Kós hitt az építészetében, építészeti programjában és annak társadalmi vonatko-





A Varjúvárnál, 1912 körül

zásaiban. Művészeti és társadalmi programjai megvalósításán teljes erővel dolgozott. Miközben 1909-ben rengeteg munkával látták el, és Idának arról panaszkodott, hogy még nyaralni sincs ideje. A létesítendő művésztelep alapító tagjaként tervezetet fogalmazott meg Kada Elek kecskeméti polgármesternek, s ebben felsorolja a művészet és a művészek feladatát az átalakuló társadalomban, áttekinti a meglévő magyarországi és külföldi művészkolóniák szerepét, elemzi azok sikerét a nemzetközi irányzatok tükrében. Tisztán és logikusan érvel a művésztelep létesítése mellett, az országos és helyi identitás kialakításának szükségességéért, valamint bemutatja saját szakmai hitvallását. Nagyon fontos tudnunk, hogy ezek a fiatal emberek nem voltak kezdők. Megértették a kor szellemét, a nemzetközi példák figyelembevételével haladó társadalmi-művészeti-kulturális összetettségben látták szerepüket, az angol *Arts and Crafts* mozgalommal, de elsősorban a Kós által csak „*Saarinénék*”-ként emlegetett finn modellel összhangban.

Ebben az összefüggésben érthető, hogy miért tartották Kós Károlyt olyan fontosnak egyes minisztériumokban és a fővárosnál, ahol a beruházások, illetve az elképzelések nagy része összefüggött a társadalom modernizációjával és az új intézmények rendszerének kialakításával. Az Állatkert és a Székely Nemzeti Múzeum, de akár a Városmajori iskola és a Wekerle-telep is oktatási, illetve lakáspolitikai szemszögből nemcsak építészeti tervként, hanem kialakítandó

intézményi modellkísérletként is értelmezhető. Ebben a tekintetben kiemelendő az a tény, hogy ezek az intézmények még ma is eredeti funkciójukat betöltve működnek. A társadalmi intézményrendszerek megfogalmazása és értelmezése, majd gyakorlatiasan alulról szerveződő megvalósítása Kós későbbi életében kiemelkedően fontos tényezővé vált.

A minisztériumok és a főváros mellett néhány fejlődő város szintén Kós Károlyt, illetve társait kereste meg. Elsősorban Marosvásárhelyről, Kecskemétről, Sepsiszentgyörgyről és Kolozsvárról van szó. Habár Kecskeméten nem volt folytatása Kós és Györgyi közreműködésének, szakmai vonalon Jánszky Béla és Szivessy Tibor, illetve Mende Valér továbbvitte szellemiségüket. Kós Kolozsváron házat tervezett a városi jegyzőnek és az alpolgármesternek. Marosvásárhelyen személyesen tárgyalt a polgármesterrel, és megbízást kapott a közüzemi épületek megtervezésére, s ezzel egy időben a városban letelepedett Toroczkai Wigand Edével együtt dolgozott, és tervezett házakat.

Bármennyire is nyitott, kíváncsi és érdeklődő volt, művészeti és emberi hitvallása alapján a gyökerekhez, a középkorhoz és a néphez való fordulás volt számára a döntő. Kósnak ez Erdélyt jelentette, az otthonát. Személyes értelemben Kalotaszeg az a vidék, amelyet gimnazistaként felfedezett, amelyhez érzelmileg kötődött, de tanulmányútjai, barangolásai, későbbi megbízásai során ennek határát egész Erdélyre kiter-

jesztette, különösen a Székelyföldre, és bizonyos értelemben a tágabb hazára, Magyarországra és fővárosára, Budapestre, bár ott saját bevallása szerint mindig kicsit idegenként érezte magát.

A fentiek alapján nem meglepő, hogy végül Erdélyben maradt. Pátriájához való ragaszkodása és kötődése a kalotaszegi lelkész leányával, Balázs Idával kötött házasságában is megnyilvánul. Tetten érhető azonban a Sztánán családi házzá előléptetett vikendházban is, a körülötte lévő földekhez és a kalotaszegi tájhoz, népéhez való kötődésében. Amikor 1909-ben a már sikeres fiatal építész romantikus hangulatban, érzelmi hitvallással és verssel megfogalmazta a Varjúvár első vázlatait, majd úgy döntött, hogy megveszi azt a kis telket a gyorsvasút mellett, a meredek hegyoldalon, valószínűleg nem gondolta, hogy döntése mennyire meghatározza a saját és családja, illetve részben az erdélyi magyarság későbbi életét. Ragaszkodása és erős akarata rávezette őt arra az útra, saját szavai szerint sorsára, amelyen a 20. század megpróbáltatásai között szolgált.

A szöveg eredetileg megjelent a *Kós Károly világa 1907-1914* című kötetben, BFL, 2013.

OLD MEMORIES OF A YOUNG ARCHITECT

Memories are still warm of a middle-aged and an old Károly Kós, but before that, there was a young architect, a novice in his profession, who arrived to the capital more than 110 years ago and left behind a magnificent heritage in less than ten years. Let's remind us of all the formative influences in the life of the young architect who became very successful in a remarkably short time. Let's recall his childhood, his family, his wife, Ida Balázs, his return to Transylvania, his fellow students and the whole environment in which he lived and worked, together with its professional, social and financial aspects.

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS TEVÉKENYSÉGE

Zsigmond László

A társaságot 1989-ben alapította hét kissejveket. Az alapítók egybehangozóan, vita nélkül választották Kós Károly nevét, természetes módon vállalva a név által hordozott szellemiséget és örökséget. A három alapító mester, Kampis Miklós, Makovecz Imre és Kálmán István vezetésével létrejött a *Kós Károly Oktatói, Kutatói és Vállalkozási Egyesülés*.

Az elmúlt majdnem huszonöt év történetét elmondani lehetetlen volna, sem magam, sem a keretek nem alkalmasak erre, mégis a legfontosabb dolgokról a jeles évforduló – Kós Károly születésének 130. esztendeje – tiszteletére számot kell adni.

Az alapításkor megfogalmazott célok közül erőnk és képességeink szerint sokat megvalósítottunk, jó néhányat pedig elmulasztottunk. A legnehezebb kísérlet, hogy a hármas tagozódás eszméjét megvalósítva, szellemi, jogi és gazdasági területen egyensúlyt teremtve tudjunk működni, nem jött létre. Az egyes területeken életre hívott tevékenységek azonban a szellemi indítást megfogalmazó, megformáló és működő intézmények lettek.

A magyar organikus építészet gyakorlatát, megismertetését és oktatását a Vándoriskola intézménye biztosítja. A kezdetektől fogva, minden év szeptemberében pályázattal jelentkeznek a fiatal, végzett építészek a felvételi meghallgatásra. Évente négy-nyolc fiatal kezdi meg a munkát az egyesülés építész mesterei mellett. Három éven, hat fél éven át különböző irodákban vesznek részt a munkában, közben önképző tanulmányokat folytatnak, és pályázatokon vesznek részt. A vándoriskolát be-

fejezve, a mesterek vándorlevelével kezükben egy megépült épületet mutatnak be (a választott mester irányításával) a társaság előtt, melyet megvédve oklevelet kapnak. Az eltelt idő alatt több mint hatvan építész vehetett át oklevelet, s közülük már jópáran maguk is mestertekké váltak.

Az *Országépítő* folyóirat, évi négy megjelenő számmal, 1990-től kezdve működik. Építészet, környezet, társadalom; a folyóirat címében található területek az építészeti munkálkodás mellett a közösségeket érintő kérdések, gondolatok, kísérletek bemutatását jelentik. A szerkesztőség által példaértékűnek tartott történetek is bemutatásra kerülnek, így a folyóirat a szemléleti módot, gondolkodást is képviseli a művészeti terület elméleti síkján túl, a közösségek számára hasznosítható módon. A folyóirat főszerkesztője Gerle János két évtizeden keresztül biztos tudással választotta ki azokat az írásokat, épületeket, melyek magas minőséget képviseltek a saját területükön. A megújult folyóirat Makovecz Imre és Gerle János halálát követően egy széles körű szerkesztői bizottsággal, egyetértéssel alapuló döntések módszerével folytatta a munkát, megítélésünk szerint sikerrel.

A Kós Károly Egyesülés tevékenységét szabad elhatározások alapján, a közösség döntései szerint, a magunk alkotta és az előírt jogi keretek között végzi. Költségvetésének alapja a tagok hozzájárulása. Külső forrásokat csak a konkrét feladatok megvalósítása során, pályázati pénzek elnyerésével tud bevonni. Minden tisztelet megilleti tehát az Egyesülés tagszervezeteit és tagjait, akik

huszonöt éve anyagi támogatásukkal és saját munkájukkal vesznek részt az országépítésben. Az egyesülés által megfogalmazott célok nagy részben a Kós Károly Alapítvány keretei között valósulnak meg. Az Alapítvány a pályázati lehetőségek szempontjából sokkal nagyobb területet fog át. Az Egyesülés tagjainak anyagi vállalása – az elmúlt huszonöt évben évi húszmillió forintos költségvetéssel – félmilliárd forint. Mindezek mellett pénzben kifejezhetetlenül értékes a tevékenység, amit a tagok nap, mint nap kifejtene. Mindaz a munka, amely akár a főépítési szerepvállalás során a közösségek számára megnyilatkozik, vagy kiállítások, előadások és cikkek formájában kerül a közönség elé, főiskolákon, egyetemeken előadások és konzultációk formájában jelenik meg, egyszerre hordozzák az Egyesülés szellemiségét is. Az egyéni meglátások és tehetségek fényét hordozzák, mégis az egyesület is képviselik. Makovecz Imrét idézve: „*a Kós Károly Egyesülés szellemi nagyhatalom*”.

Itt kell megemlíteni a 2001-es tiszai árvíz utáni beregi újjáépítést. A KKE, a Szabolcsi Kamara, a Mátyás stúdió, és mások is azonnal felajánlották segítségüket. Az újjáépítés számára készített tervek közül hatot az egyesülés építészei készítettek, de részt vettünk a teljes folyamatban. Gulács és Tákos településen az újjáépítést szervező, gazdaként kézben tartó főépítésként láttunk el feladatot a Vándoriskola bevonásával. Közreműködésünkkel több száz épület épült meg fél év alatt. Nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy a lakók meglegedésére.

Hasonló segítséget nyújtottunk a 2010-es borsodi árvíz után. Az újjáépítést előkészítendő kétszáz összedőlt épületet mértünk fel a helyszínen, és ezekre a telkekre készítettünk újjáépítési tervet.

Még erőteljesebb munkát és együttműködést igényelt a vörösiszap-katasztrófa utáni építés. Kolontáron és Devecseren településrészeket kellett fejleszteni fél év alatt. Minden tudásunkra és tapasztalatunkra szükség volt, hogy a szinte lehetetlen feladatot meg tudjuk oldani. Fél év alatt olyan településfejlesztés készült el az új házakkal együtt, ami békeidőben tíz év munka eredménye.

Időről időre, évi néhány alkalommal az Egyesülés konferenciát rendez. Induláskor a szabad szellemi élet időszerű gondolatainak, kutatásainak eredményeit bemutató, azokból inspirációt merítő, megvalósítandó cselekvéseket elhatározó összejöveteleket szerveztünk. Később egyre több építéssel kapcsolatos tevékenység került elő és adta a konferencia témáját. Az önköltséggel szervezett, akár 80 résztvevővel lebonyolított események meghatározóak a társaság tevékenységében. Az egyik konferencián fogalmazódott meg, közvetlenül a rendszerváltás utáni időszakban, az ország újjáépítésében való feladatok meghatározásánál a főépítési szerepvállalás kérdése. A településeken tájékozott, művelt, a folyamatokat áttekinteni képes, a közösséget szolgálni kívánó építészre van szükség. Tanácsadó együttműködés formájában, de gazdaként működő szemlélettel, épületek és fejlesztések megvalósításával példát mutató jelenlétre volt, és van ma is szükség. Az Egyesülés építései közül sokan mondhatják el, és mutathatják be példák sokaságát, hogy húsz év idő távlatában hogyan valósították meg ezt a megújító gondolkodást.

Az oktatási feladatok sem álltak távol az eredeti céloktól. Sok kezdeményezés, megvalósult történet kapcsolódik ide, mégis talán ezen a területen van a legtöbb mulasztás. A Szabad Oktatási Fórum, az Ita Wegman Alapítvány iniciálásával létrejött Szabad Főiskola, mind a maga módján sikeres, mégis folytatás

nélküli történet lett. Ebben talán közrejátszott a társadalmi folyamatokban létrejövő egyre határozottabb állami befolyás, az akkreditálások „tudományos” fokozatok bonyolított rendszere és az is, hogy kevesen lettek volna hajlandók eredeti hivatásukat feláldozni. Megmaradt a Vándoriskola mester-vándor munkával tanító rendje, bár ma is szükségesnek érezzük, hogy közösségfejlesztő, településfejlesztő és főépítési területen is kiművelt emberek legyenek. Mert jogászból, közgazdászból és már építészből is az akkreditált egyetemek annyi „szakembert” képeznek, hogy alig győzzük a fiatalokat a munkanélküliségből kimenteni.

2011 után, Makovecz Imre eltávozásával, egy előre nem látható, elgondolhatatlanul gazdag, a nemzethez szóló életmű feldolgozásának a feladata áll előttünk. *Folytatni a teremtést* – ez volt a 2009-ben, az Iparművészeti Múzeumban rendezett nagy kiállítás címe. „A maradékok felelőssége”, ahogy Kós Károlyt idézve Kolumbán Gábor, az Erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesülés elnöke szólította meg levelében a 2004-ben megalakult erdélyi társaság tagjait.

Ezek tehát a feladat, és a cselekedetek sokaságának példái, melyek a mi történetünket, múltunkat jelentik. Talán a legfontosabbakat kiemelve mutathatam be az egyesülés működését, céljait és eredményeit. Nehéz helyzetemben Kós Károlyt hívom segítségül, aki így írt az Erdélyi Helikont támadó, a Katolikus Akadémiát pártoló, dr. Balázs András kanonok úr cikkére válaszul: *„Amit mi csinálunk, itt és ma, az nem felekezet és nem egyház, de a vallás maga; amit építünk, az nem világnézet, nem pártpolitika, nem üzlet, de hit és kétségbeesett reménység; amit mi élünk, az nem mulatság, nem sport, de mártírium; amiben bízunk, az nem rombolás, nem tagadás, nem a halál, de a feltámadás; és amiért harcolunk, amiért a szívünk vérét, testünk egészségét, lelkünk nyugodalmát, agyunk idegszála- it és minden sejtjét jószántunkból áldozzuk az nemzetünk, fajtánk életkérdése.”* Sztána, 1929. április hó 20.



Lépcsőkorlát részlete, Városmajori Általános Iskola, Kós Károly 1913 (fotó: Dénes György)

THE ACTIVITY OF THE KÁROLY KÓS ASSOCIATION

The Károly Kós Association was founded as a joint project by 7 small cooperatives in 1989. Its activities are carried out in accordance with the decisions of the community, with a budget based on financial contribution by the members. Run by the Association, the institution of the Itinerant School serves to teach and propagate Hungarian organic architecture. The quarterly *Ország-építő* is published by the Association. Several reconstruction projects are connected to its activity such as the reconstruction works after the flood of the Tisza in 2001 and after the flood in Borsod in 2010. Also, its architects coordinated the restoration in Devecser and Kolontár in the wake of the red sludge spill in 2010. Conferences are organized several times each year and the members of the Association traditionally lay great emphasis on fulfilling the role of Chief Architect. After the passing of Imre Makovecz in 2011, the task of processing and maintaining an unforeseeably and unthinkably rich oeuvre also fell on the Association.

EGY VILÁGSZEMLÉLET EREJE KÓS KÁROLY ÉPÍTŐMŰVÉSZETÉNEK HATÁSA KORUNKBAN

Csernyus Lőrinc

„Mémök vagyok, és megtanultam, hogy minden építmény csak akkor szilárd, ha a szerkezete jó, az anyagok megfelelőek, a munka becsületes.”

(Kós Károly: Levél

Reményik Sándornak, 1925)

A kor...

Kós Károly nemcsak a magyar építészet-történet és az irodalom jelentős képviselője, hanem egy sajátos világszemlélet kialakítója is. Mindvégig a következetesség és az egységteremtő gondolkodás jellemezte az Erdélyen kívül is nagyra tartott, közéleti szerepeket is felvállaló, alkotó embert.

A népi megújulás igazi szellemét a legkövetkezetesebben a fiatalok csoportja képviselte. Az 1883–1885 körül született műgyetemi hallgatók építészgenerációjának jelentkezése ez, a századelő zenei és irodalmi népművészet felé fordulásával egy időben. Kós Károly köré szerveződik a csoport: Jánszky Béla, Zrumeckzy Dezső, Kozma Lajos, Györgyi Dénes, Mende Valér, Tátray Lajos, valamint – közvetve, Mende Valér révén – Bábolnay József is. A munkáikból kiállításokat szervező és népi építészeti felméréseket végző hallgatók teremtették meg erkölcsi és esztétikai ideáljukat a népművészet folytatásának igényével, a korabeli európai, angol és finn építészetre és az angol iparművészeti mozgalom eredményeire is figyelve, általuk is ihletve. Kós,

Jánszky, Zrumeckzy, Györgyi 1910 körüli épületei (Kós K. – Jánszky B.: Zebegényi templom, 1908–1909; Kós K. – Zrumeckzy D.: Fővárosi Állatkert, Szarvas-ház, Madárház, 1909–1912; Zrumeckzy D.: Áldás utcai elemi iskola, 1911–1912) e korszak érett remekművei. Üde, különös frissességű ága ez építészeti kultúránknak, amit a II. világháború jórészt elsovasztott. A nagyváros problémáiból való kiút keresésének eredményeként az angol kertvárosok mintájára, kissé megkésve, megépült a Wekerletelep (1912–1913), központjának kialakításában Kós Károly részvételével. A világháború idején épített barakktelepek – így a Mária Valéria-telep – már katonai kórházként, sebesülteknek, rokkantaknak épültek, hogy később menekültek és más elnyomorodó rétegek szegényes menedékhelyé váljanak.

A századforduló Budapestje fénykorában dermedt megkövült múlttá már a háború és az azt követő forradalmak és nyomor idején. A fiatalok közül Zrumeckzy elesett, Kós Károly pedig lelki ismeretére hallgatva Erdélyt, az impériumváltás megpróbáltatásait választotta. Jól tudta: az építész, a kultúra művelője nem tántorodhat meg a siker-vágytól, népe sorsában kell osztoznia.

Az építészet...

Kós Károly életéről és munkásságáról rengeteg tanulmány készült, amelyek példaként állítják eléink egy ember



Fent: Heil Tibor: családi ház, Budapest (fotó: Tóth Márton) • lent: Esztány Győző római katolikus templom, Andrásy-telep





Tóthfalusi Gábor: családi ház, Erdőtelek



U. Nagy Gábor: családi ház, Templomszer (fotó: Dénes György)

egész életét, tevékenységét – aminek csak egy része az építészet. Kós Károly építésze korának egyik legelőre-mutatóbb munkássága volt. Mind alaprajzilag, térszervezésileg, mind szerkezetiileg nyugodtan nevezhetjük modernnek. Homlokatzépzése, anyaghasználata egyszerre volt időtálló és jövőbe-mutató. Sajnos a hivatalos építészettörténeti kutatások csak az építészettel foglalkoznak. Nem kezelik egységesen a vizsgálandó épületet. Hiányzik az élet-szerűség. Ezáltal a szakágakról sem tudunk semmit. Milyen volt a gépészet, az elektromosság, hogy világítottak stb., noha Kós Károly házai ebből a szempontból is újszerűek, előremutatók voltak.

Korai alkotásai és napjaink között több mint száz év telt el. Halálától is

Czégány Sándor református templom, Helvécia (fotó: Czégány Sándor)



Farkas Miklós: tájház és pince felújítása, Pátyod (fotó: Zsitva Tibor)

nya jellemzi az ily módon tervező kollégákat. Vannak azonban olyan építészek is, akik mintha közvetlen tanítványai lennének Kós Károlynak. Szinte tapint-ható a kapcsolat közöttük. Gondoljunk elsősorban Heil Tibor és Czégány Sándor házaira, az Erdélyben alkotó építé-szekről nem is szólva: Bogos Ernő, Müller Csaba, Esztágy Győző és Tóthfalusi Gábor munkássága példaként állhat előttünk. El kell utasítani azonban a kü-lönbféle, de azonnal felmerülő vádak összességét. Nem epigonokról van szó. Szó szerint követték a kósi utat. Elmen-tek tanulni, vándorolni. Mesterek mel-lett – Makovecz, Dévényi, Bodonyi, Sáros, hogy csak néhányat említsék – dolgoztak, tanultak. Majd hazatértek. Vándorokból Mesterek lettek. Ahogy Kós Károly és fiatal követői beépítették és használták a népi és vernakuláris gyökereket az akkori kor akadémikus műépítészetébe és ezzel megerősítet-ték és európaivá tették a születőfélben lévő nemzeti építészetünket, úgy tes-znek a fent említett építészek is. Ők is a kósi utat választották maguknak. Építé-szetük a 21. századi Erdély alappillérei. A mai fordított világunkban a stabilitást jelentik. Kitartásukkal és sajátos erdélyi gondolkodásukkal megbirkóznak és általában legyőzik a nyugatról keletre haladó bürokráciát. Építészetükre nem a végtelenségig kidolgozott, úgynevezett letisztult, katalógus-, szabvány csomó-ponthalmaz a jellemző, hanem sokkal inkább az az erő, amely sejteti, sugallja, hogy harminc-ötven év múlva is „élő ház” lesz. Az autonóm háznak ez is egy definíciója.

Az életút. ...

Bármennyire is nyitott, kíváncsi és ér-deklődő volt Kós, művészeti és emberi hitvallása alapján a gyökerekhez, a kö-zépkorhoz és a néphez való fordulás volt számára a döntő. Kósnak ez Erdélyt jelentette, az otthonát. Kós Károly nap-ra pontosan egy évvel született Kodály Zoltán után (1883. december 16.), és mintha egy szellemi sugáron érkeztek volna: ahogy Kodály a népzene-re ala-pozott, és a zene emberformáló, szép-



A beregi árvíz után újjáépített házsor (fotó: Zsitva Tibor)

re nevelő hatásáról tanított, Kós az építészetben követte a bartóki-kodályi „csak tiszta forrásból” jelszót. Kettőjük együttes öröksége vagy szellemisége szerint élt. Hiszen zseniálisakat alkotott, mint Bartók; otthon maradt, tanított, mint Kodály, s járta az országot és gyű-jtött, mint mindkettő. A középkori mű-vészetre épülő erdélyi hagyományt megőrizve tervezett a modern igé-nyeknek megfelelő épületeket. Hang-súlyozta, hogy az épület nem csupán forma, hanem mindenekelőtt az em-berről szól, és szépséget, harmóniát adva az emberhez méltó életet kell segítenie.

Egy teljesen más aspektusból nézve is hagyott maga után követni való pél-dát. Nevezhetjük ezt a jelenséget „ör-fáknak” vagy az épített és teremtet-t környezet pásztorainak. Amikor Erdély, és Kós szűkebb pátriája, Kalotaszeg élete megváltozott, hazatért, letelepe-dett Sztánán és új életet kezdett: „... hiszem, hogy Erdélyben nagyobb szük-ség lesz reám, mint Budapesten.”

Építészeti megbízást keveset kapott, tehetségéhez mérten pedig szinte sem-mit. Örök ezermesterként azonban új és új területekre lépett, ahol teremteni volt képes, ahol közössége számára hasznossá tehetette magát. A romániai szellemi élet kovászaként tisztelték: közéleti szerepet vállalt, könyveket írt (többek között a Kalotaszegen a 17. szá-zadban játszódó *Varjú nemzetség*, illet-ve az István királyról szóló *Országépítő* című regényeket).

Ez az életfelfogás hatalmas belső erőről tanúskodik, és néha az egyszerű ember számára szinte követhetetlen

és érthetetlen. Jelenleg nálunk is létez-nek ilyen emberek: U. Nagy Gábor az Őrségben, Vass László és Farkas Miklós Szatmárban. Talán belső indíttatásból választják ezt az utat. Építészetükre nem a kósi stílusjegyek a jellemzők, sőt kifejezetten eltérő stílusban alkotnak, és egymáshoz mért építészetük sem egységes színvonalú. De tanítanak és oktatnak. A teremtetett és épített környe-zetet hozzáértéssel ápolják és gondoz-zák. Gondoljunk az Őrségben és a Vend-vidéken megjelenő új-régi építé-szetre, vagy Vass László tarpai galériá-jára, Farkas Miklós és Vass László 2001-es, önzetlen árvízi tevékenységére, Farkas Miklós Szamossal való kapcsolatára. U. Nagy Gábor munkáira már inkább az univerzalizmus a jellemző. A kifejezés természetesen nem keverendő össze a globalizmussal. A sort hosszan lehet-ne folytatni. Ők egy szűkebb környezet, térség építészeti és szellemi gazdái. Építészeti tevékenységük nem négyzet-és légköbméterekben mérhető, ha-nem a minőségben, az egészséges léptékben. „Lehetnek az életnek válságos pillanatai, amikor maga a megmaradás múlik a gyorsaságon, de nem lehet a rohanás a lét állandó velejárója. Egyen-letes ritmusra van szükség az élet minden területén.” – vallotta Kós Károly.

...és az oktatás

Imhoteptől napjainkig az építészet és az építés, vagy az építés drámája, ahogy Makovecz mondja, mindig is a beava-tottak része volt. Az épített környezet-nek a Teremtő képére való formálása mindig is az Alkotó feladata volt. Aka-ratát alapvetően belső szabadsága ha-



Müller Csaba: Imaház, Radnótfája

tározta meg. Viszont a Tanítványnak Mester kell. A Mestertől tanulnia kell. Mindent, amit lehet, el kell sajátítania tőle. Úgy lesz belőle is Mester egy hosszú út végén. Vagy nem lesz. Majd neki is tanítványokkal kell magát körülvenni. Otto Wagner, Frank Lloyd Wright, Kós Károly, Makovecz Imre. Építész mesterek. Mindegyiknek saját építészeti iskolája volt. Ebből talán nem véletlenül a Kós Károly Egyesülés Vándoriskoláját emelem ki. A Vándoriskola a Kós Károly-i szellemiség jegyében született. Ahogy már említettem, elmenni, vándorolni, tanulni és hazatérni. Majd tanítani, és ez idő alatt minél jobb építésszé válni. A középkorban egész Európát be lehetett járni. Erre ma is megvan a lehetőség. Sajnos egyre kevesebben térnek haza. A Vándoriskola a hazatérésre neveli vándorait. A vándor-diplomát nagyon komoly hat félév előzi meg. A vándoriskolai képzés keretében egyre nagyobb hangsúlyt fektetünk a települési főépítészségre mint intézményre. A főépítészség a településfejlesztés egyik nélkülözhetetlen elemének számít. Egy falu életét, jövőjét nem lehet csak „településren-

dezési eszközökkel” és jogszabályokkal rendezni. A főépítész az épített környezet gyógyítója, orvosa. Ugyanolyan szükség van rá, mint a polgármesterre, papra, tanítóra, állatorvosra, orvosra. A főépítészeti gyakornoki rendszer a Vándoriskolán belül próbálja megvalósítani Kós és Makovecz örökségét. Kós Károly hitte, hogy éppen a nehéz időkben kell szilárdan őrizni a kulturális örökséget, és a megpróbáltatások közepette a szellemi javakba lehet egyedül kapaszkodni. Írásaiban felhívta a figyelmet arra, hogy ha viharossá is válnak a külső körülmények, nem a passzivitás, hanem csak a munka lehet a megoldás. A Kárpát-medencében a 21. század elején ez is építészeti kihívás.

„...mit csináltam és mit csinállok: rázom az alvókat a hazug álomból a rideg valóságra, a hazugokat leleplezem az igazság szavával, a resteket munkára akarom kényszeríteni, az üresfejúeket neveltségessé tenni segítem, a gonoszokat meg akarom büntetni, a fősvényeket szégyeníteni, a hatalmaskodókat meg-alázni. (...) Az erdélyi magyar sors irányítása is csak építmény.”

(Levél Reményik Sándornak, 1925.)

THE INFLUENCE OF KÁROLY KÓS'S ART ON THE PRESENT DAY

Károly Kós is a significant Hungarian architect who developed a remarkable individual style. Károly Kós and his young followers succeeded in working the folklore and the vernacular into the academic architectural canon, thus reinforcing our budding national style of architecture and narrowing the gap between national and European values. This is a peculiarly fresh branch of the Hungarian culture of architecture which was largely destroyed by World War II. Following the sound of his conscience, Kós returned to Transylvania where he was almost completely neglected in spite of his considerable talent. Making the most of his time, he started experimenting with new forms of expression, to be of use for his community. He was respected as a thinker able to catalyze the intellectual life in Romania. He assumed public office and authored books. Looking back, we see now that the architectural art of Károly Kós was among the foremost of his age. Considering his sketches, his management of space and the structural integrity of his buildings, he can be regarded as a forerunner to modernism. More than 100 years passed between the creation of his earliest works and our present day. It is not difficult to find architects in Hungary or in Transylvania whose work seems to be directly influenced by him; not mere epigones, but masters who followed his teachings closely and spent their years of formation with learning and wandering, becoming apprentices of established masters and then returned with the knowledge. There are some who assumed responsibility over the architectural and spiritual environment of a closer area, like Károly Kós did. The Itinerant School of the Károly Kós Association was conceived in the same ideology, which recognizes four basic elements of formation: leaving, wandering, learning and returning. The final step, and the goal, is becoming a master architect and a teacher of the next generation.

OBJEKTUM MÁS KOORDINÁTÁKKAL AZ ISTENI IRGALMASSÁG TEMPLOMA, KASSA

építészek: Simko Pál, Richard Neufeld, Pásztor Péter,
Martin Drahovský, Ladislav Friedmann, Rastislav Rozman
szöveg: Simko Pál
fotó: Alexander Jiroušek, Csernyus Lőrinc

A kassai Isteni Irgalmasság templomának felszentelésével 2012-ben egy tizenhét évig tartó hosszú születési folyamat zárult le. Korábban a Kassai Kormányprogram¹ nevét viselő jellegtelen – magyar viszonylatokban óriási méretű –, külvárosi lakótelepen elhelyezendő

¹ Ezt a kormányprogramot közvetlen a II. világháború eseményeit követően hirdették ki Kassán, a Beneš-dekrétum előhírnökeként.

plébániatemplom és környezete kialakítására 1995-ben meghívásos tervpályázatot hirdettek. A főleg építészekből álló szakmai zsűri az akkor még Drahovský és Pásztor Építésziroda által jegyzett pályaműnek ítélte az első díjat, méltatva a terv urbanisztikai kvalitásait is. Az engedélyezési és kiviteli tervek kidolgozása 1996-tól a Richard Neufelddel közösen alapított önálló irodánkban folyt tovább.

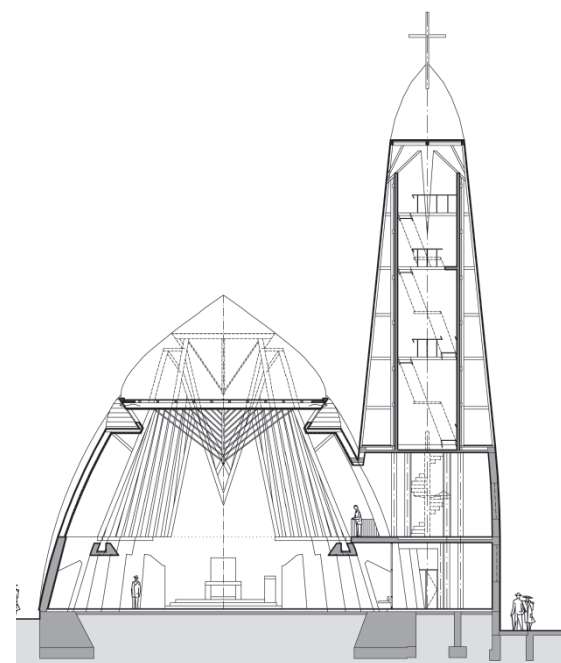
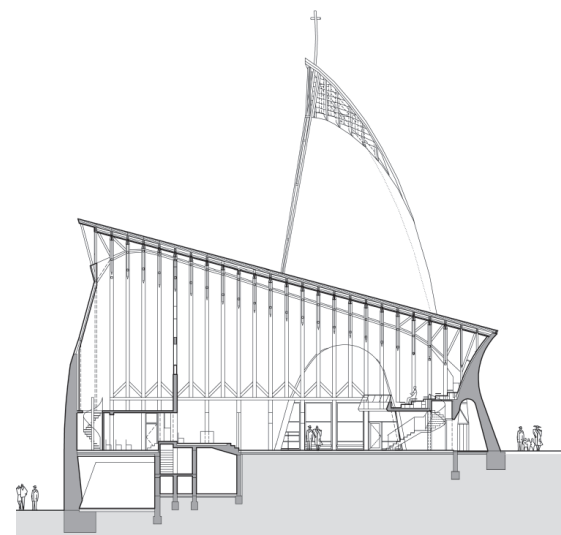
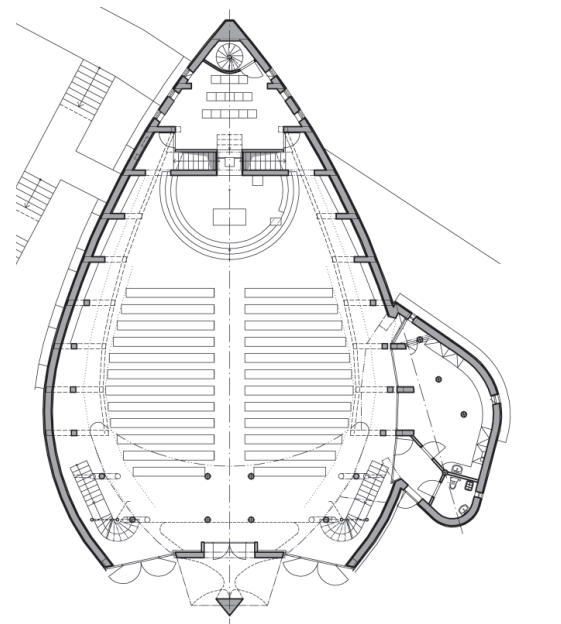
Az épületet az ovális tér köré szervezett organikus formák, emberi lépték jellemzik. A plébánia ívesen formált épületszárnyának ellenpontjaként megfogalmazott szakrális torony mellett áll egy alacsonyabb, profán torony. Közéjük a völgyben haladó főutat átívelő gyalogos híd érkezik, ez utóbbi, és a kisebb torony azonban még nem készült el. A mandorlát formáló nyilvános térre több irányból is gyalogos utak



Csernyus Lőrinc felvétele



futnak össze; méreteit tekintve akár nagyobb udvarnak is tekinthetjük. A forgalmas autópálya felé viszonyítva a szintje közel négy méterrel ki van emelve, a templom tömege akusztikailag és optikailag még további védelmet és intimitást biztosít az ott tartózkodóknak. Konceptciónk középpontjában a híddal átívelt nagyforgalmú út folyóként való értelmezése áll, amelynek partján az épület hajóként vár útra készen, hogy betöltse a hívők várakozásait. Az újabb építésű szlovákiai templomoknál jellemző, hogy az eltulajtott méretű alaprajz aránytalanul kis belmagassággal párosul. Mi a tervezésnél a tradicionális arányokat tartottuk szem előtt, tekintettel arra, hogy a tér méretei, a magasság fontos részei a szakralitásnak. Az alaprajz méretét – amely 350 ülőhelyhez igazodik – a telek adottságai is indokolták. A lakótelep merev, vonalzóval kijelölt koordinátáira és egyhangú hasábtömegeire a templom ferdén elhelyezett tengelye, valamint a „folyóba” belépő, a súlypontból elmozduló, szoborszerűen megformált tömeg válaszol. Szimmetriát csak a hajó és a torony tengelyében találunk. Minden további vonal az x, y, z tengelyeken kívül van. A hajó és a torony genetikailag egy princípiumból születtek, az egyik horizontális, míg a másik vertikális jellegű. A trapéz alakú keresztmetszetek – a hajónál íves oldalakkal és a sarkaknál bevágásokkal – sorozatában mindig a következő tag változása alakítja tovább a formát egy tengelyre fűzve, akár egy igazi hajótestnél. A végleges forma két oldalsó, kívül-belül egyformán olvasható „sziromból” és egy felső „levélből” áll. A rózsza szimbolikát az eredeti – Szűz Mária Szepilőten Szíve temploma – elnevezés ihlette. A három elem viszonya dinamikus: az udvar felé egymástól szétnyílnak, a toronynál ellenben összezárnak. Az épület keresztmetszete bazilika elrendezést követ, ragasztott fa oszlopokon nyugvó főhajóból, és az ennek nekitámaszkodó íves oldalsó hajókból áll. A szerkezet térbeli stabilitását a szentélynél elhelyezett keresztirányú vasbeton-



fal, valamint az osztott vasbeton bejárati portál biztosítja, a két elemet összekötő, a felső levél peremén végigfutó ragasztott merevítők segítségével. A karcsú függesztőműves tetőszerkezet hajószerű benyomást kelt. A rideg, páncélszerű külsőhöz könnyed, fehérre pácolt fa és fehér betonfelületek által meghatározott belső kialakítás társul. A terveken rézlemez fedés szerepelt, melyet finánciális szempontok, valamint a lokális egyenetlenségeket jobban korrigáló merevsége miatt titán-cink lemezre cseréltünk.

A tervezés kisebb-nagyobb megszakításokkal 1999-ig zajlott. Az építkezés elkezdődött, de 2001 után pénz híján már csak a plébánia épült tovább. Az új plébános a (nem) épülő templom közelében akarta tartani a hívőket, így a plébánia földszintjének átalakításával jött létre egy kisebb szakrális tér, amely évekig templomként szolgált. A fordulatot a 2010-es év hozta meg, amikor anyagilag lehetőség nyílt a faserkezet és a héjazat kivitelezésére.

Számomra a templom építésének utolsó két éve a művezetés gyakorisága, a tervezés és a megvalósítás között eltelt hosszú idő, valamint a gazdasági válság hatásai miatt nagyon nehéz, de egyben felemelő időszak volt, az építés drámájának minden fontos mozzanatánál jelen lehettem. A templombelső továbbra is hiányos, valamint befejezésre várnak a járdák, a zöldfelületek, az urbanisztikai koncepcióhoz tartozó gyalogoshíd és az akadálymentes közlekedést biztosító alacsony „profán torony”, vagyis a „folyó keleti partjának” artikulálása. Ezek finanszírozása azonban a városrészt vár.

Vezető tervezők: Simko Pál, Richard Neufeld, Pásztor Péter, Martin Drahovský, Ladislav Friedmann és Rastislav Rozman • statika: Stanislav Tury, Ján Kanócz • tervezés: 1996 – 1999 • kivitelezés éve: 1999–2012 • befogadóképesség: 350 ülőhely • beépített alapterület: 481 m² • A torony magassága (kereszt nélkül): 33,9 m



THE SANCTUARY OF DIVINE MERCY IN KOSICE (An Object with Different Coordinates) The consecration of the Church of Divine Mercy in Kosice in 2012 ended a 17-years-long process of creation. Thrust into the middle of a huge and featureless housing project, the building is characterized by organic forms and a human scale. The

designers, Pál Simko, Richard Neufeld and Péter Pásztor, conceived the structure as a ship ready to leave the dock and sail down the river, i.e. the busy road spanned by a bridge. The obliquely positioned axis and heavily sculpted mass of the church is in sharp opposition to the rigid, calculated lines and monotonous slabs of the project.

TÉRSÉGI JÁRÓBETEG-SZAKELLÁTÓ KÖZPONT, POLGÁR

építészet, szöveg: Turi Attila

fotó: Dénes György

Polgár város egészségházának tervezésével 2008 decemberében bíztak meg bennünket. A terv, amelyre mindössze két hét állt rendelkezésre, életbevágó volt: ott állt a város – és még hét másik – egy elvesztett pályázattal. A bukás oka a városvezetők szűkmarkúsága, és szakmai hozzá nem értése. Típustervet készítettek – és kaptak a kollégáktól –, melyet különböző telkekre, városi és települési szövetekbe „adaptáltak”. Ahol szűk volt a hely, ott pincézték, ahol más volt a tájolás, tükröztek. Az egészségügyi kormányzat szakértőit felháborította az olcsó trükk. Üzentek

az ellátási fehér foltoknak, hogy amennyiben benyújtanak egy megfelelő színvonalú tervet, a létfontosságú támogatást még megkaphatják.

Az építésszakma becsülete többszörösen romokban: típusterv, rossz adaptáció, szakmai kritika, főépítési nemtetés. Akkor jön a pesti fickó, és van két hete. Meggyőzni a döntéshozókat, egyeztetni az orvosokkal, műszakisokkal, műemlékesekkel. Egy meghatározott rendelőket magában foglaló, huszonötezer ember ellátását biztosító intézményt beleerőltetni 1500 m²-be patikával, házi- és szakorvosi rendelők-

kel, képkalkáló diagnosztikával, hat férőhelyes nappali kórházzal, laborral. Innen szép nyerni, mondja a szleng.

Az építészeti kialakítás alapvető szempontja a település hagyományos morfológiájának felhasználásával kialakított tömegforma és struktúra. Polgár település történelmi magja nyomaiban őrzi a gyűrűs jelleget, ami a környékbeli településeken – Hajdúböszörményen, Hajdúnánáson – máig megtalálható. A tervezési területen a városi szövet felfelése látszik, ami csak a térfalak koncepciózus rendezésével orvosolható. Ezt célozza meg a Hősök útjának délny-

gati, a Városháza és a Művelődési ház alkotta térfalánál a tervezett épület, valamint környezetének parkosítása. Az út északkeleti oldalán lévő munkaügyi központra készült tanulmányterv figyelembe vételével a tervezett járóbeteg-szakellátó központ két teret hoz létre. A munkaügyi központ felé egy enyhén kiemelt parkosított terasz található, míg a tervezett épület déli irányú folytatásával és lezárásával a jövőben egy burkolt piazza alakítható ki. Az épület főbejárata az út túloldalán lévő közintézmények felé tájolt. Az építészeti kialakításnak és a tervezett átjáróknak köszön-

hetően a kisebb forgalmú, hangulatos Munkácsy utca felőli hátsó homlokzat korántsem kiszolgáló jellegű. Az utca jellegzetes mezővárosi épületei közül hármat az építési szabályzat helyi védettség alá helyezett. A rendezett térfal, a védett épületek, a központi elhelyezkedés felveti az utca sétálóutca jellegű átépítésének lehetőségét, amelyet a csekély átmenőforgalom is alátámaszt.

Az épülettömeg kialakítása a hagyományos lépték figyelembevételével történt: az összetett tetőszerkezet a hagyományos környezetre jellemző, maximum 9-10 méteres fesztávú nyereg-

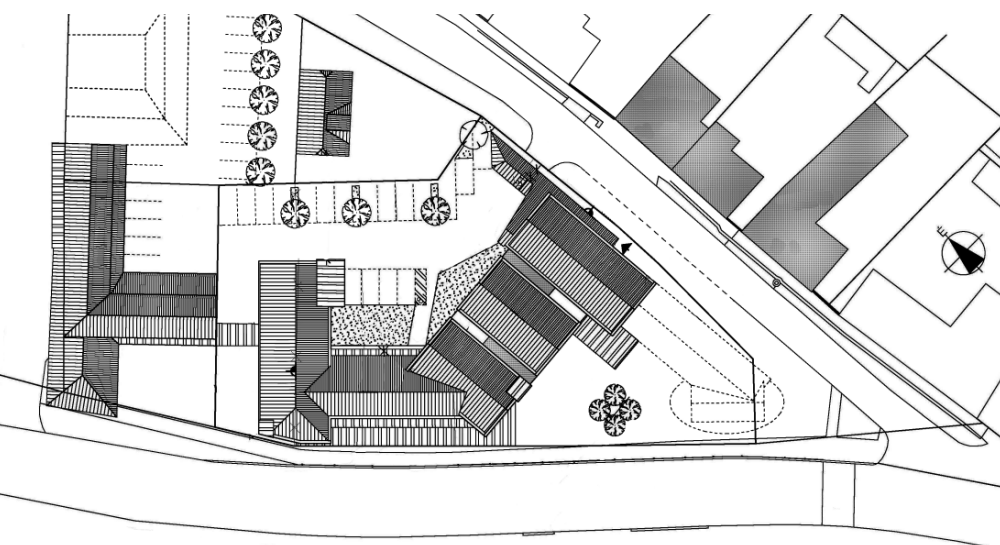
tetőkből áll. A szűkös lehetőségek (mind a telek, mind a pályázat paramétere) miatt elkerülhetetlen volt a középfolyosós kialakítás, amit az aula belső udvarra tájolt tere, és a szárnyak közötti összekötésekbe telepített üvegezett várók oldanak. A négy azonos fesztávú nyeregtetőből álló tömeget lapostető, a középfolyosóig befutó felülvilágító részek fognak össze. A tetőszerkezet fedése hagyományos égetett agyagcserép; a lapos előtető részek patinásított fémlemez fedést kaptak. A homlokzati anyagok kiválasztásánál a hagyományos anyagok átértelmezését tartottuk célszerűnek. A fal és a nyílászáró szerkezetek aránya illeszkedik a környezet hagyományos beépítéséhez és arányaihoz, ugyanakkor a bejárati részekben nagyobb üvegezett felületeivel megadja a funkció megkívánta középület jelleget. Az épület falszerkezeténél kétfajta felületképzést alkalmaztunk, mindkettőt a Tisza-menti természet jellegzetes homokszínében. A lábazatok, pillérek burkolata korongvágott mádi kőlap, amelynek tufa jellege mélyebb lyukakkal tarkított felületet ad. Árnyékhátja miatt erősebb, rusztikusabb megjelenést kölcsönöz. A vakolt felületeknél a lábazati kő színével megegyező földfestéket alkalmaztunk, homok színben. Ez utóbbi alatt a tiszta száraz homok, az agyag, a lösz színe és ezek árnyalatai értendők. A vakolatba osztályozott, 8-12 mm szemnagyságú liport keverték, majd szik-





kadás után a felületet erős gyökérkéfével visszakefélték úgy, hogy a felületből a kavicszemcsék végül 2-3 mm-t kiálljanak. Az így kialakított felület a kő lábazat inverze, jellegében emlékeztet mind a cívus házak többször, vastagmással átkent felületére, mind a természetes mészkő nyers struktúrájára. Fontos eleme a homlokzatképzésnek a rendelő ablakainak szertelen, de 90 cm-es vertikális raszter adta rendszerbe foglalt kialakítása. A falon vágott lyukba illesztett nyílászáró szerkezetek funkciók szerint elválasztottak. A bevilágító, az árnyékoló és a szellőztető szerep elkülönül. Az egyes nyílászárók elhelyezése, keretezése a belső funkció átirataként változik.

Az eddig ellátási fehér foltnak számító körzetben 2011-ben átadott egészségügyi központ nyolc települést, összesen huszonötezer embert szolgál ki. Az itt igénybe vehető szolgáltatásokért korábban a közel ötven kilométerre lévő Debrecenbe vagy Nyíregyházára kellett utazni. Most helyben van, helyénvaló és korszerű épületben, olyan megjelenéssel, amely – hitem szerint – egyszerre karakteres és semleges; nem akar többet, mint egy térfalat alkotni, alapformákkal operálni és az emberi léptékre lebontott részletekkel közel kerülni a használókhoz. Azaz elemi eszközökkel az „egészséget” mutatni. Az előtéri váróba belépve a látogató a belső udvar közepén egy almafát lát, amely lélekben biztosan többet közve-



tít életről és egészségről, mint a rendelőkben szokásos prevenciós vagy termékreklám plakátok. Hogy ebből mi érhető, és mi az, ami tudat alatt működik, nem tudom. Némi tapasztalatom már van az épületeim metakommunikációjáról. Csak egy példa: az átadáson a polgármester megköszönte munkánkat és elismerését fejezte ki, hogy a templomtorony mennyire része a kompozíciónak, sosem gondolta volna, hogy az építészet ilyen összefüggésekre is kiterjed. Megköszöntem, és Arany szavai törtek fel bennem: „gondulta a fene”. Mindeközben, más összefüggésben ugyan, de való igaz, ebből indultunk ki: a templomhajó volt a lépték, ebből alakult ki az építési alapegység, amelyet sokszoroztunk.

Generáltervező: Mediplan Kft. • építész tervező: Turi Attila • társtervező: Terdik Bálint • építész munkatársak: Borbás Péter, Kozma Zsuzsanna, Tömpe Zoltán • orvostechnológus: ifj. Pólya Endre, Finta Gábor • akadálymentesítés: Parti Mónika • szerkesztőtervező: Bánhidi Lászlóné • épületgépész: Pacher László • elektromosság: Tóth Zoltán • tervezés éve: 2010

THE HEALTH COMPLEX IN POLGÁR
Catering for the needs of a community of 25,000 people, the health complex on the main street of Polgár hosts a string of general and specialist clinics, a lab, a pharmacy and a short-term hospital unit. Overcoming such obstacles as the short deadline (the complex had to be ready for operation in a few weeks) and the relatively small, inflexible construction area of 1,500 m², Attila Turi designed a building complex that aspires at reinventing the worn-out urban look of the town with its structure, bulk shape and green surroundings. While the bulk of the building purports traditional proportions, traditional materials are reinterpreted on the facades. In spite of the limited area and finances, the floor plan is carefully designed, the facade is exquisitely realized and the rear facade has its own character.

ÚJ NEMZEDÉK, ÚJHULLÁM A ZÁNKAI ÚJ NEMZEDÉK KÖZPONT

építész: Krizsán András

szöveg: Kuli László

fotó: Bujnovszky Tamás

Pro Architectura díjat kapott Krizsán András építész a zánkai Új Nemzedék Központ főépületének átalakításáért és bővítéséért. Krizsán András a legnehezebb feladattal harcolt meg, amit építész kaphat: egy, a hetvenes évek elején épült, frekvenciált középületet kellett – saját szavaival élve – „humanizálni”. Az időszak építészetére közhelyszerűen jellemző toronyépület-lepényépület duettet továbbgondolni anélkül, hogy arról ne alkossunk markáns véleményyt, egy Krizsán-kvalitású építész számára maga lenne a megalkuvás. A feladat nagyságrendje nem engedte

meg az épület átkozmetikázását, eltakarását, de a tájidegen, hatalmas toronytömeg esetében bontás nélkül ez eleve esélytelen próbálkozás lett volna. Maradt a lepény humanizálása, melyet a rutinszerű „épületfelsőrész-készítés” eszközeivel lendületes, a viharos Balaton önmagán átcsapó, tarajos hullámát idéző formával oldott meg, kiegészítve azt a part menti nádasok hajladozását idéző metaforával, melyet az ipszilon vasbeton pillérsor közvetít felénk.

Krizsán építésze kapcsán a *modern organikus* meghatározás gyakorta elhangzik, s ez az épület is tovább fogja

gerjeszteni ezen önellentmondást hordozó „stílusmegjelölés” használatát, mivel a *Modern*, mint önmagát meghatározó művészeti mozgalom, egy *tabula rasa* megteremtésével szakította le magát a Hagyomány törzséről, már megszületésétől fogva anorganikus. Az elmúlt évszázadban kissé felpuhult és lecsendesedett modernista küldetés-tudat lehetővé tette az eszköztár lágyulását, a „humanizáló” tendenciákat. Ettől azonban még velejéig modern maradt. Az organikus, vagy élő építészet nem stílus, hanem művészi-alkotói alapállás. A két szemlélet különbségét gondol-





kodásuk forrásterületeiben kell keresni. Egyértelmű, hogy a modern felfogás csak megtagadott egyes forrásokat, újakat nem tudott becsatolni, míg az organikus munkamódszer a hely szellemét magába szippantva bármit be tud csatolni, ami a természetes kibomlás irányába mutat, ezért a logika mezéjén felgöngyölítve a kérdést leszögezhető, hogy „modern organikus” építészet nem létezhet, hiszen a kisebb nem tudja integrálni a nagyobbat. E

stílusmegjelölési hibát kizárva a zánkai átalakításról kijelenthető, hogy az organikus építészeti alapállást magáénak érző és azt teljes biztonsággal uraló Krizsán András a *genius loci* – a hely szelleme – hangját meghallotta, és a helyet megkérdőjelezhetetlenül uraló, 70-es évekbeli „vérmóder” épület ellen indított háború helyett a modern építészeti eszköztárával, és forrásterületeinek érzékeny kiválogatásával sikerült azt humanizálnia, és emberléptékű,

játékos elemeivel a modern dacosságát a legteljesebb mértékben megtörnie.

Vezető tervező: Krizsán András • építész munkatársak: Csontó Judit, Debreczeni Szabolcs • statika: Medek Ákos, Szarka Gergely • épületvillamosság: Kovács Zsuzsa, Sándor Dávid • épületgépészet: Rosza Csaba • megbízó: Zánka Új Nemzedék Központ Nonprofit Közhasznú Kft. • kivitelező: Kuti és Fia Kft. • Tervezés éve: 2010-2011 • átadás: 2012

Az 1971-ben épült (Kiss Imre, ÁÉTI) egykori Úttörőváros Ifjúsági Centrum átalakítása során a hétszintes toronyépület az eredeti funkciók (diákszálló, iroda) megtartása mellett kívül-belül teljesen megújult. A lepényépület nemcsak átalakult, hanem részben ki is bővült. A megváltozott igények miatt az emeletre egy tárgyaló került, amit a toronyépülettel lépcsőátjáró kapcsol össze. A ta-

nácsteremhez, a főbejárat feletti lapos tetőn kialakított, tágas terasz is tartozik, a keleti szárnyban kávézó működik. A könyvtár és a múzeumi funkció átkerült a pavilonos nyugati szárnyba, az informatikai, a kereskedelmi és értékesítési irodák pedig a főbejárat mellé. A lepényépület hosszanti részébe újabb irodák és informatikai tantermek kerültek, valamint megújult, és új bejáratot

kapott a vendéglátó rész. A központi épület főbejárata szelfogó előtérrel és bejárat előtetővel bővült. A Zánka Új Nemzedék Központ állami tulajdonban van, oktatási és szociális közfeladatokat lát el. Az évente negyvenötezer vendéget fogadó központ fő tevékenységei a gyermek- és ifjúsági üdültetés, a sportszolgáltatás és az iskolarendszerű, vagy azon kívüli oktatás.



A NEW GENERATION – A NEW WAVE

Architect András Krizsán was assigned with one of the most difficult tasks: transforming a complex of two units, comprising a high-rise and a single-floor building, characteristically built in the 1970's, into an ergonomic facility, without demolishing the original structure. The New Generations Center in Zánka is still functional, serving 45,000 guests each year. Awarded with the Pro Architectura award in 2013, Krizsán's work is characterized by forms that resemble the crested waves of Lake Balaton and the swaying of reed marshes.



SZÁZ ÉS HARMINC SÁROSPATAK, MAKOVECZ IMRE TÉR

terv és szöveg: Kovács Ágnes, Rudolf Mihály DLA
fotó: Kovács Ágnes

SZÁZ éve készült el az egykori Sárospataki Református Tanítóképző tekintélyes épülete, felső-magyarországi reneszánsz pártázatos stílusban. Kismarty-Lechner Jenő és Varga László jegyezték annak terveit. Az intézmény a II. világháború után kommunizálódott, 2000-ben a Miskolci Egyetembe tagozódott, az idén szeptembertől pedig az egri Eszterházy Károly Főiskola kötelékébe került. A volt protestáns oktatási intézmény a valamikori katolikusba.

Makovecz Imre 1972-ben kapott megbízást a sárospataki művelődési ház

tervezésére. A korszakos épület 1983-ban, HARMINC éve készült el. A ház U-alaprajza a Tanítóképző belső udvarára komponált, annak ismétlődő gesztusa. A terek összenyitását Makovecz kezdeményezte 30 éve, akkor ez nem valósulhatott meg.

Sárospatak Város Önkormányzata 2010 augusztusában felkérte Kovács Ágnes sárospataki építész – Makovecz Imre egykori vándoriskolás tanítványát – egy olyan fejlesztés megfogalmazására, ami a két épület közötti teret nagy rendezvényterékként értelmezi. A terve-

ző bevonta Rudolf Mihály építész munkába, így a miskolci Hadas Építész iroda lett a generáltervező. Már az első vázlatok idézték azt az 1996-os krakkói főtér pályázatát, amin díjat ugyan nem, de tapasztalatot közösen szereztek. A krakkói javaslat és a sárospataki – immár megvalósult – terv is Miguel Angel Roca argentin építész „városi főtér” kísérleteinek mezsgyéjén haladt. A tereket határoló épületek homlokzatainak alapsíkra vetített rajzolatai ugyanis érdekesek lehetnek az eligazodásban is. Roca terveinél szinte mindig fülledt barokk



templomhomlokzatok kerültek a járósíkra, míg Krakkóban a városháza és a Szűz Mária templom tornyai, és a posztóház pártázatos reneszánsz homlokzata. A vázlattervek 2010 októberében egyeztetésre kerültek Makovecz Imrével, aki az udvarok összenyitását és a feladatmegoldás részleteit is üdvözlölte.

Pályázati támogatással 2013 januárjában kezdődött el az 5300 négyzetméter burkolt felületű közterületi fejlesztés kivitelezése. A Tanítóképző kerítésének elbontása, és a függönyszerű nyárfasor kivágása után a két tér egybenyílt. Négy könnyen elválasztható területegység jött létre A Művelődés Háza és Könyvtára környezetében: a keleti mozi-oldal, a nyugati park-oldal, az északi – művelődési házhoz tartozó – udvar, és a déli iskolaudvar.

A Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar belső udvarán csak egy széles betonjárda volt korábban a főbejárat tengelyében. A nagy zöldfelületen kikopott gyöngykavics ösvények vezettek. Tervünk rangos terméskő burkolatot jelölt ide, a tanévnyitók és a ballagások helyszínére, és újrafogalmazta a zöldfelületet: élősvédeny-labirintus, hortenziasor, Szent Erzsébet Rózsakert, és a szelídgesztenyefa árnyékában kialakított diákok pihenőkertje. Az attrakciós elemnek számító harangjáték az egykori kerítés gyalogkapujának oszlop-párjára (és újraépített ikerlábára) szerkesztett Harangházban kapott helyet,

kiegészítve és lezárva ezzel a Tanítóképző aszimmetrikus U-alaprajzát. Zenei előadások idején a közönség részére egyedi terméskő ülőpadok szolgálnak. Pátzay Pál Comenius-mellszobrát az eddigi északi homlokzat elől áthelyeztük a ház keleti oldalára. Idén nyáron a város Borsi Antal sárospataki művésztől egy újabb bronzszobrot rendelt a térre, *Pataki öregdiák* címmel.

A művelődési ház belső udvarán növényzet korábban nem volt, így a nyári forróság idején vakító katlanná változott az előoldal. Makovecz egyik első, '70-es évekbeli tervvázlatán a belső udvar két oldalán földrézsűs kialakítás szerepelt. Ezt valósítottuk most meg a közterület fejlesztésével, hogy a párálló zöldtömeg és árnyékhatása oldja, hűsítse a nagy rendezvényter fehér szikrázását, a lángolt gránit anyaghasználatát. Az így kiemelt növény-sziget tömbkö pereme ülőpadként szolgál. A főbejárat-i lépcsősor újjáépítése egy nagy színpad kialakítását tette lehetővé, geometriája az épület plasztikájának felerősítése. A két intézmény belső udvarára terméskő talapzatra állított fa kandelábereket terveztünk. Az egyedi fém lámpakonzolokra a „Makovecz-oldalon” Kós Károly varjúmadara, a „Lechner-oldalon” a főiskolásokra is gondolva többszólamú énekesmadarak kerültek.

A mozi-oldalban kiemelt virágágyások létesültek, az eddigi egyenetlen burkolt terepszint rendezett lett, kisebb,

kényelmesebb lépcsőhosszak alakultak ki. A park oldalán a gyöngykavics sétányok felújítása, és a zöldfelület karbantartása történt meg, Samu Géza Naposzló mellett egyedi ácsolt padok készültek. A művelődési ház hosszfolyosójának nyugati végén egy akadálymentes bejárat épült. A tervezési terület fő közlekedési tengelyének keleti és nyugati végében egy-egy Szent Erzsébet Rózsakert fogadja az érkezőket.

A fejlesztések középpontjában a két összenyitott épületudvar áll. Önálló karakterük megőrzésére törekedtünk a burkolati rajzolat szerkesztésének egyazon gesztusával is: a Művelődés Háza udvarán Makovecz-rajzolta szemöldök többféle magyar bajusz mintaként vetül a járólapokra, a Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar udvarán a homlokzati árnyképeket látjuk körbefordulni a napjárás szerint.

Makovecz Imre szándéka szerint Péterfy László szobrai (*Égbe ragadás*, *Cso-daszarvas*) tették ünnepélyessé A Művelődés Háza és Könyvtára előudvarát. Tervünk az út másik oldalára kijelölte párjainak helyét a Lechner-Varga épület előudvarára, egyfajta térbeli egyensúly beállításaként. A mi ajánlásunkban magas, de hasábszerű sötét kő talapzat illene ide két Árpád-házi – Sárospatakhoz köthető, nagyhirű, adakozó – királyunk, I. és II. Endre lovasszobrával.

A tér elkészültekor láthatóvá vált, hogy a két rangos középület homlokzatai



felújításra várnak. A művelődési ház eredeti, rejtett vízvezetését rosszul építették meg, illetve nem tartották karban. Kijavítása helyett a használó külső csatornákat biggyesztett az épületre – Makovecz nagy bánatára. Feladatunknak érezzük annak újrafogalmazását – a 30 éves műpala fedés cseréjével együtt – nemesebb anyagokkal. A homlokzati falak rendbetétele mellett a nyílászárók cseréje is nagyon időszerű. Az ellenoldal katlanjának pártázatát, homlokzati plasztikáját jelentős vakolatjavítás után újra kellene festeni, bádognozni.



Tervezésünknel a mérce Felső Magyarország rangos burkolt főterei, Merano (innen származik a Sárospatakon született Árpád-házi Szent Erzsébet édesanyja, Gertrúd) belvárosának elegáns kövezete, illetve Sátoraljaújhely 2010-ben átadott, természetjáró járőfelületű sétálóutcája volt. Az építés kezdetekor a kivitelező még a terv szerinti drapp színű mintakövet mutatta be, később azonban szürkésfehér gránitot épített be, műszaki ellenőri és építetői jóváhagyással. Ma már csak azzal nyugtathatjuk magunkat, hogy a tér azért fe-

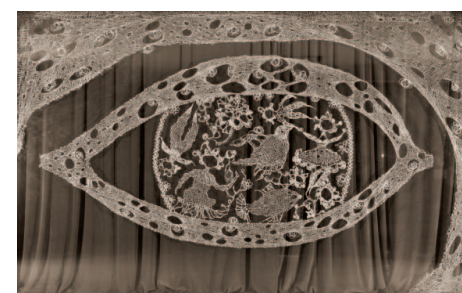
héredett ki, mert Sárospatak a „Bodrogparti Athén” – annak minden járulékos következményeivel.

Bízunk benne, hogy a városlakók örömmel használják majd az elkészült teresedést, a Harangház óránkénti zenéléssel messzi földről is idecsalogatja a sétálókat. A főiskola megnyitja majd a délkeleti udvarrészre megálmodott kulturális kávézóját, a főbejáratí toronyból pedig körbenézhetünk Zemplén hegyhátra és a Bodrogköz ártéri legelőire egyaránt.

Építész munkatársak: Szamosi Endre, Pintér Dániel, Szélné Mercz Eszter, Lipták Zoltán, Molnár Katalin, Szász Csaba • úttervező: Galajda Péter • kerttervező: Simon László • mélyépítés: Vas István • megbízó: Sárospatak Város Önkormányzata • kivitelező: Diamit Zrt. • engterv: 2010; kiv. terv: 2012 • átadás: 2013.

Sárospatak az új főter névadását polgáira bízta. Négy lehetőségre lehetett szavazni az interneten keresztül: Makovecz tér, Comenius tér, Pataki diák tere, Ködöböcz József tér. Több mint nyolcezeren adták le voksukat, ami a város tizenháromezres lélekszáma-hoz viszonyítva nagyon szép eredmény. 2013. november 29-től hivatalosan is Makovecz térnek hívják ezt a területet.

ONE HUNDRED and THIRTY The impressive building of the former Presbyterian Seminary in Sárospatak was completed ONE HUNDRED years ago. In 1972, Imre Makovecz was entrusted with designing and constructing the House of Culture in Sárospatak. The landmark structure was completed in 1983, THIRTY years ago. In 1985, it was listed among the ten most significant architectural designs of the year 1983 by the International Union of Architects. The ground plan recreates the U shape of the interior patio of the Seminary. Makovecz proposed the unification of the two spaces, but the idea was not feasible 30 years ago. However, the local government entrusted one of his disciples, Ágnes Kovács, with restructuring the public spaces in the city. Working together with Mihály Rudolf, Ágnes Kovács was working along the experimental ideas of Argentine architect Miguel Ángel Roca for designing “urban central squares”. The sketches were shown to Imre Makovecz who welcomed the idea of uniting the two courtyards as well as the general concept behind the execution.

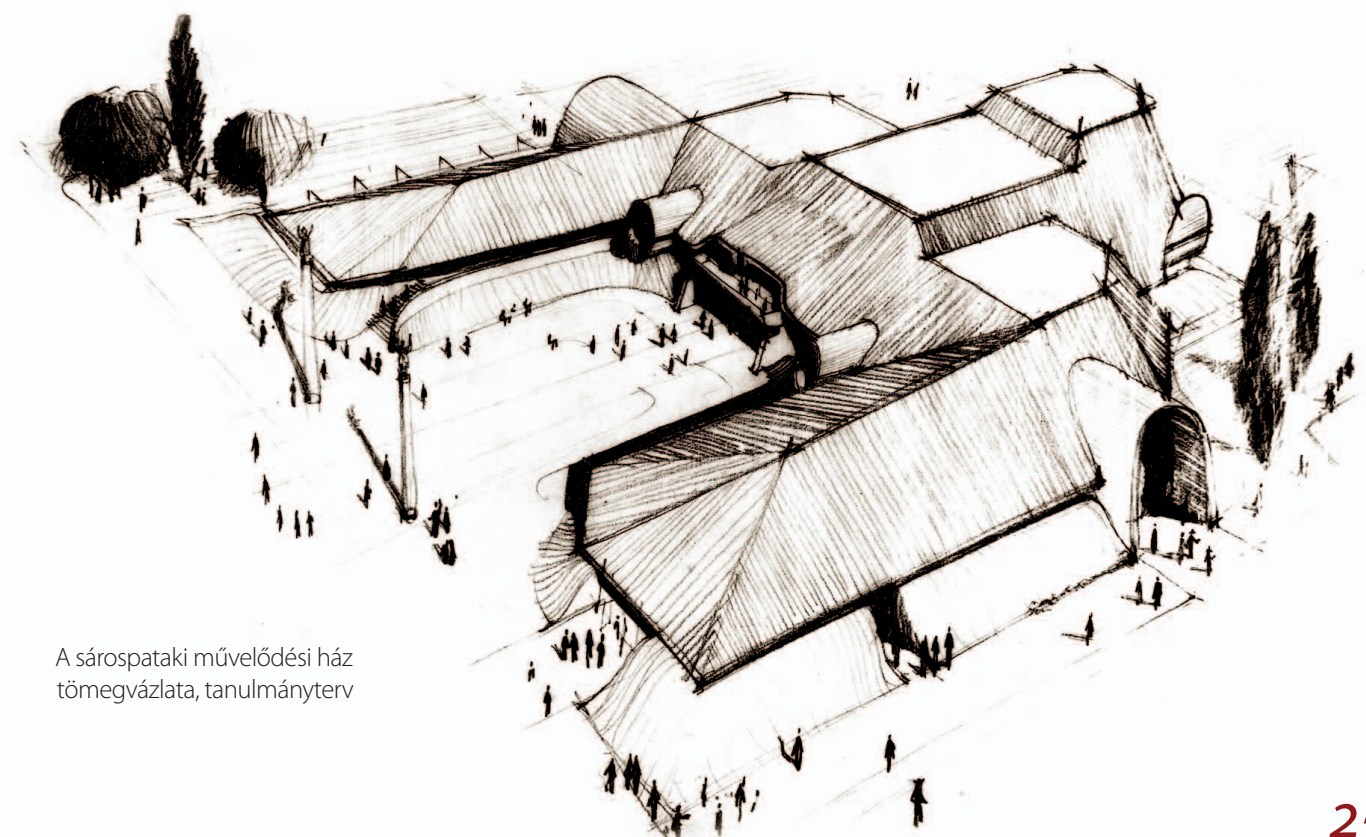


(Szerkesztői megjegyzés)

Idén márciusban kiállítás, gálaműsor, és A Makovecz-épületek közösségszervező ereje c. szakmai szimpózium rendezésével ünnepelték Sárospatakon A Művelődés Háza és Könyvtára megnyitásának 30. évfordulóját. Az épület megszületése nem volt zökkenőmentes. Az állami ideológia, a közigazgatás és nem utolsósorban a tervezővállalat ellenében kellett végigküzdeni az akkori kultúrpolitika és az építés iparosítás szempontjait is figyelmen kívül hagyó művelődési ház építését, és ez végül a tervező, Makovecz Imre állásába került. A hamar közismertté váló alkotást az Építésszek Nemzetközi Szervezete (UIA) 1985-ben az 1983-as év tíz legjelentősebb építészeti alkotása közé sorolta. A belsőépítészeti Mezei Gábor terve alapján készült, az épületben Szabó Marianne textilművész munkái láthatók. Az üveg előtető, amelyet idén felújítottak, Csertő Lajos munkája.

Dénes Eszter

A felső három kép Sáros László, az alsó Gombos Levente felvétele



A sárospataki művelődési ház tömegvázlata, tanulmányterv

FŐÉPÍTÉSZEK

SALAMIN FERENC • SZERENCSCS

Dénes Eszter és Jánosi János interjúja

Salamin Ferenc Ybl-díjas építész 1987-től Szerencs főépítésze. Tevékenységét 1999-ben Podmaniczky-díjjal, 2007-ben Az év főépítésze díjjal ismerték el. Mun-

kájának eredményeként a város 1998-ban Hild-díjban, a tervei alapján megújult Fürdő 2008-ban Helyi Építészeti Örökség Nívódíjban részesült. Az Axis

Építészcsoporthoz tagjaként több Tokaj-hegyaljai épületrekonstrukcióért, s az épített örökség fejlesztéséért 2012-ben Kós Károly-díjat kapott.

Szerencsi megbízásod kezdetén mit gondoltál a főépítési hivatásról, huszonhat év alatt változott valami az akkori elképzelésedhez képest?

Az induláskor sok elképzelésem, tapasztalatom erről nem volt. Huszonkilenc éves voltam, amikor mesterem, Makovecz Imre megbízott ezzel a feladattal, nem volt idő gondolkodni rajta. A lényeg az volt, hogy minden olyan kérdésben közreműködjek, amiben a városnak és a polgármesternek – akkor még tanácselnöknek – szüksége van egy építészre, és segítséget nyújtsak ahhoz, hogy a város szebb legyen. Nagyon sok elképzelésük volt, és mindenhez hozzá lehetett szólni. Már a nyolcvanas években megkezdtek a város tulajdonában lévő épületek rendbehozatalát a főutcán. Az utca valamennyi homlokzatának helyreállítására és színezésére – kezdetleges eszközökkel, kivágott színekártyadarabkákkal felragasztgatásával, – készítettünk egy tanulmányterv-füzetet, amelyet a testület jóváhagyott. Az eredeti állapotot rekonstruáló önkormányzati felújításokkal jó példát akartunk mutatni a magánemberek felé is. Ha később valaki föl akart újítani itt egy épületet, ennek alapján kértük a nyílások, vako-
latkeretek helyreállítását, a szín megválasztását. Már a kilencvenes évek elején sikerrel pályázott a város, így valósult meg többek között az iskola és a sportcsarnok építése, a főutca légkabeleinek



SALAMIN FERENC (1958)

1985 • Budapesti Műszaki Egyetem, Építésmérnöki Kar diploma
1982–88 • Bercsényi 28-30 *Építészhal-
gatók Lapja* szerkesztője
1984–87 • Makovecz Imre munkatársa
1987–90 • MAKONA Építésziroda
1987– • Főépítész, Szerencs
1989–2004 • Kós Károly Egyesülés,
Vándoriskola titkára
1990– • AXIS Építésziroda, alapító
Nagy Tamással és Vincze Lászlóval
1990 • Asmussen Építésziroda
munkatársa, Järna, Svédország
1993– • Főépítész, Zebegény
1993– • ARCUS Építésziroda, Szerencs
(1998-ig Kiss Katalinnal)
1993–94 • Charles Walesi Herceg
Építészeti Intézete, London
1995–96 • Budapesti Műszaki Egye-
tem, konzulens
2013– • Magyar Művészeti Akadémia
levelező tagja
2013– • Országos Főépítész
Kollégium, elnök

Díjak:

1996 • Kós Károly-díj az általa
vezetett Vándoriskolának
1998 • Hild-díj Szerencs Városának
(főépítész tevékenység)
1999 • Podmaniczky-díj
2000 • Pro Urbe díj Szerencs
2005 • Ybl Miklós-díj, Építőipari
Nívódíj (Degenfeld Kastélyszálló)
2007 • Év Főépítésze díj
2008 • Helyi Építészeti Örökség
Nívódíj (Szerencs, Fürdő)
2009 • Építőipari Nívódíj Oklevél
(Patrícus Borászat)
2012 • Kós Károly-díj (Axis Építész-
csoport részére)

eltüntetése, a kandeláberek telepítése, és számos útfelújítás.

Volt valamilyen előképed? Honnan táplálkozott ez a fajta hozzáállásod? Ma minden építész valami újat akar alkotni, kezdő főépítészként te mégis a rehabilitációt, az eredeti állapotok visszaállítását tartottad fontosnak.

Ennek hátterében egyrészt Magyarország történelme áll, a negyvenes évek végétől kezdődő, kontraszelekció és ostobaság alapján működő, diktatúra-szerűen irányított közbenső időszak. A szándékos pusztítás gyönyörűségét élvezők tevékenységének eredményeképpen van egy cezúra, egy olyan átmeneti időszak, ami kilóg a több ezer éves organikus fejlődésből. Ha egy várost tönkretettek, egy házat elrontottak, akkor törekedni kell az eredeti, egészséges állapot visszaállítására. A sebesültet meg kell gyógyítani. Ezt sajnos nem lehet mindig teljes mértékben megvalósítani, de a cél a kiindulási állapot visszaidézése. Másrészt magától értetődő volt számomra, hiszen Makovecztől is azt tanultam, hogy a helyi

kultúrát, karaktert – ami engem is a kezdetektől fogva érdekelt – kell megtalálni, arra lehet építkezni.

Mára változott valami az emberek gondolkodásában?

Más módszerekkel, de sajnos működik ugyanaz. Az emberek egy részének tudata alatt még mindig ott munkál, hogy ami régi, az ócska, azt ki kell dobni, el lehet pusztítani. Az angoloknak vagy a franciáknak természetes, hogy minden egyes régi követ őrizni kell, mert szépség és öröm forrásai. Ehhez képest itthon, még az elmúlt húsz évben is nagyon sok régi, értékes ház bontásának, vagy magára hagyásának, csendes pusztulásának voltam tanúja. Valamit ugyan javult a helyzet, de nagyon nehéz változtatni a rossz beidegződéseken. Több történelmi épület, szocialista karakterrel elcsúfított állapotban ugyan, de megmaradt. Ezeknek a megbecstelenített háznak a rendbetétele továbbra is feladat. A helyreállítás, és az, hogy eredeti teljességében lássunk újra egy főutcat, vagy egy városrészt, alapvető igényünk. A régi

Itt és a szemközti oldalon: Salamin Ferenc: Világörökségi kapuzat és fogadóközpont, Szerencs, 2005 (fotó: Szentiványi János)





Salamin Ferenc: Általános iskola, Szerencs, 1988-93
(fent és középen Szentiváni János felvétele)



környezetbe kerülő új épület tervezésénél pedig az a kérdés, hogy az elődök alkotta hangulatot mennyire folytatom, és milyen mértékben teszem hozzá a saját építészeti gondolataimat.

Építészként mennyiben gondolkozol másképp, amióta főépítész vagy? Más lett a kiindulás?

Remélem, hogy nem. Nyugat-Európához képest speciális a helyzetünk, nálunk még a gyógyításon van a hangsúly. Ha egy épület régi funkciója megmarad, akkor természetes, hogy az eredeti, vagy az ahhoz hasonló állapot visszaállítására törekszünk. Ez nem zárja ki azonban, hogy ha kibővítjük, átalakítjuk az épületet, akkor új gondolatot vigyünk bele. Nem lehet visszaállítani valamit, ha arról nem tudunk mindent részletesen – véli a hagyományos műemlékes gondolkodás. Ezzel szemben én azt gondolom, ha az ember nem tud építészettörténeti adatokat egy régi házról, akkor az imagináció, az időutazás segítségét is igénybe lehet venni. El kell képzelni, hogy ha nincs nálunk annyi háború, vagy nincs szocializmus, hogyan fejlődött volna organikusan tovább az adott épület. Létre lehet hozni a Makovecz-féle „lehetett volna” világát. Ez egy sokkal izgalmasabb dolog – az elődökkel együtt továbbtervezni egy épületet, életet vinni bele –, mint az általános gyakorlat. Ez utóbbi szerint egy reneszánsz kastély konzerválásával egy időben az új funkcióknak egy vasbeton dobozban kell megjelenniük csak azért, mert didaktikusan jelezni kell, hogy a bővítés mikor épült, a fejlődés milyen szintjén állunk, és el kell határolódni a tudományosam megőrzött régi épülettől. Ennek számomra semmi értelme nincs, hiszen a világban ilyesféle „vulgármarxista” értelmű fejlődés nem létezik. Tapasztalatom szerint csak belső fejlődésről beszélhetünk, a „benned a létra” helyzetről. A korok és az idősíkok egyszerre és egymás mellett élnek, a polcon lévő könyvekben a történetek folyamatosan változnak, egy 21. századi asztalnál ülhetek én a szerencsi pincesoron, miközben Borges szelle-

mében Rákóczi lovasai csörtetnek el előttem a székek között.

Ez a szellemiség nagyon fontos. Ugorjunk vissza azonban még egy kicsit a kezdetekhez. Láttuk, hogy személyes meggyőzéssel, erősebb jogi háttér nélkül kezdte hozzá a homlokzatok rendbetételéhez. Az idők folyamán változott ez a napi jelenlét, cselekvés?

Alakult. A főépítész munkája mindig azon múlik, hogy milyen a viszonya a polgármesterrel és a képviselő-testülettel. Nem lehet csak úgy odamenni, hogy itt vagyok, életemet és véretem ajánlom a városért, ha erre nincs elfogadó szándék és igény. Az első polgármesterrel, Magda Gáborral tizenöt évig dolgoztunk nagyszerűen együtt. Az ezt követő ciklusban már nem volt felhőtlen a viszony a városvezetéssel, mind a napi szintű, mind pedig a nagyobb léptékű munkáim visszaszorultak. A jelenlegi vezetéssel és Koncz Ferenc polgármester úrral nagyon jó a kapcsolat, de az építészeti jogi környezetének bürokratikusává válásával, elnehezülésével szinte lehetetlenné vált emberi módon eredményeket elérni a városban. Helyi rendeleteket kell létrehozni ma arra, ami korábban enélkül is működött, eltűnőben van a személyesség, amit jó lenne valahogy visszacsémpezni a folyamatba.

Korábban milyen feladatokban vettél részt?

Az előbbieken említett felújításokon, és a példamutatáson túl próbáltam szellemi erőt hozni az ebből a szempontból kicsit magára hagyott vidékre, magas színvonalon dolgozó építészeket vontam be a tervezésekbe. A polgármester támogatásával szinte minden építészeti tervet átnéztem, tárgyaltam a tulajdonosokkal, a tervezőkkel. Olyan is előfordult, hogy a tervező helyett a helyszínen én harcoltam a tervben szereplő faragott kőfalért, amikor ragasztott törmelék kövel kezdték el burkolni egy áruháznak homlokzatát. Amikor a kilencvenes évek közepén bevezették a gázt a városba, helyi rendeletben sza-



Fent: Varga Csaba, uszoda, Szerencs, 2002
középen: a szerencsi főutca részlete
lent: Herczeg Ágnes: Szerencs, Várkert felújítása, 2007





Fentről lefelé: rendelő felújítása, Szerencs, Salamin Miklós, 2011 • fürdő felújítása, Szerencs, Salamin Ferenc, 2004 • Városháza átalakítása, Szerencs, Salamin Miklós, 2001 • Ravatalozó felújítása, Szerencs, Holecz János • üzletház felújítása, Szerencs, Tusnád Zsolt, 1995



bályoztuk a gázcsövek, fém kémények elhelyezésének módját. Bár nem volt erre gyakorlat, az engedélyező gázmű-vel megállapodtunk, hogy előzetesen véleményezzük a gázterveket. Négy év alatt én magam körülbelül ezer gáztervet néztem át, ha nem felelt meg, kijavítottam, vagy átdolgozásra javasoltam. Ennek a rendelettel is alátámasztott partizánakciónak köszönhető, hogy, ellentétben a környező településekkel, Szerencs belső területein nagyon kevés – a közterületeket elcsúfító – gázcső, és szerelt gázkémény látható. Később ezt a módszert Zebegényben is sikeresen alkalmaztuk. Egy idő után a kollégák vették át ezt a feladatot, majd a szolgáltatók egyesülésével, átszervezésével teljesen átalakult a rendszer. Ma is érvényes a helyi rendelet, remélem, hogy a gáztervezők továbbra is az akkor meghatározott elvek alapján dolgoznak.

Mi a véleményed arról, ha egy főépítész a városában épületeket is tervez?

Húsz éve foglalkoznak egyesek ezzel a kérdéssel, általában azok, akik soha nem voltak főépítészek, és nem érzékelik a valóságot és a kérdés abszurditását. Felmerült akkor is, amikor megszülettek a főépítési rendeletek, és nehezen – hiszen volt olyan tervezet, amelyik megtiltotta, – de végül sikerült elérni, hogy a helyben való tervezést, mint lehetőséget meghagyják. Úgy vélem, fordítva is lehet a helyzetre tekinteni: van valaki, akinek ismerik a munkáit, megbíznak benne, ezért apró munkákat, vagy házat, iskolát tervez a polgármesteri hivatalnak. Emellett még segíti a feliratok, gázcsövek ügyében, vagy egyéb esztétikai kérdésekben is a várost. A megbízott főépítész nem hatóság, nincsenek az építésügyi ügyintézőkhöz hasonló jogkörei. A főépítész tanácsadó, s ha emellett még meg is bíznak benne, mint építészben, miért ne tervezhetne?

Makovecz Imre egyszer úgy fogalmazott, hogy a főépítész feladatai közé tartozik, hogy helyben tervezzen, és ha nem jó, amit csinál, el kell zavarni.



Fent: szerencsi utcarészlet, háttérben a Kisboldogasszony r.k. templom és a Fürdő, (felújítások: Salamin Ferenc, 2006) • lent: a szerencsi vasútállomás

A legfontosabb a példamutatás, ehhez azonban a tervezés is hozzátartozik. Egy megvalósult épülettel a főépítész tekintélye vagy nőni, vagy csökkenni fog. Már mondhat bármit, tudni fogják, hogy mit tud. Mindeközben ha valamilyen etikátlan dolgot cselekszik – ami csak akkor derül ki, ha dolgozik –, akkor valóban el kell zavarni. Az ország érdeke azt kívánja, hogy mindenhol legyen főépítész, de ennyi tervezést feladó építész – aki csak ügyintéző szeretne lenni – nincsen, tehát ezért sem érdemes erről beszélni.

Ma a főépítészek gyakran csak pályázatokot bírálnak, szinte minden tervezési munka közbeszerzés alapján megy.

Elég nagy baj ez az országnak, a közbeszerzéseknél is a személyesség és a

személyes felelősség megszűnését látjuk. Imre már a 80-as években írt arról, hogy a személytelen intelligencia egyeduralma felé tartunk – ma ez még inkább igaz. A tervező és a kivitelező kiválasztásában ma csak az ár a döntő. Gondoljunk bele, ha Bartók és Dankó Pista jelentkezne egy szimfónia megírására, csak az ár lenne az egyedüli szempont a döntéshozatalnál? A kultúrában – és így az építészeti kultúrában is – ennél sokkal fontosabb dolgok is vannak. A személyesség, és a személyes felelősség kiiktatásával pedig az élet értelmének nagy részét elvesztjük.

Ez az élet valamennyi területére igaz. Nagyon fiatalon lettél főépítész, honnan merítetted a magabiztosságot, az erőt, amivel ezt a felelősséget vállaltad?





Fent: Szent József római katolikus templom, Szerencs, Vincze László, 1992
lent: Rákóczi vár felújítása, Szerencs: Varga Csaba, 2010



Fontos, hogy valakit zavarjon, ha tönkreteszik a városát, a hazáját. Olyan ez, mint a borsószem a királykisasszony párnája alatt, van ott valami, amitől nem tud aludni. Szinte fizikai fájdalmat érez az ember, ha egy gyönyörű házat – például egy 200 éves kúriát – lát összedőlni Tokaj-Hegyalján. Engem mindig izgat, hogy milyen ember volt az, aki faragta azt a kő lépcsőfokot, vagy berakta azt a fagerendát, vagy ott élt; látom a keze nyomát az épület minden anyagán, minden részletén. A munkájával együtt szinte őt magát is elpusztítjuk. Arra gondolok, hogy amit én terveztem, azt száz év múlva ugyanígy fogják lebontani, vagy pusztulni hagyni? Másrészt pedig szerencsések voltunk abban az értelemben, hogy volt egy összetartó csapatunk és egy mesterrünk. Amikor Imre először adott tervezési munkát, akkor bizony nem tudtuk, hogy mit kell csinálni. Aztán mindig lökött egy kicsit rajta, rajzolt három vonalat, és akkor ment szépen. Fontos, hogy az embernek legyen mestere, aki erőt ad. Ha Ő úgy gondolta, hogy én erre a feladatra alkalmas vagyok, akkor azt el kellett fogadni. Aztán persze három-négy év alatt az ember belejön, nagy szája lesz, és akkor azt hiszi, hogy tudja, mit kell csinálni.

Talán a korszellem hatása volt, hogy egyértelműnek tűnt minden. Éreztük, hogy ami abban a negyven évben elromlott, azt helyre kell tenni.

Valóban, volt egy változás, amit lelki felszabadultság kísért, bár ez utóbbi szerintem most is megvan, vagy lehetne. A probléma talán nem is csak az Unióból begyűrűző személytelen intelligenciával van, azzal, hogy úgy gondolják egyesek, törvényekkel mindent meg lehet oldani. Az utóbbi tíz év építészeti törvényalkotásában egyre kevesebb az emberi, ráadásul össze sem tud állni, mint rendszer. Vannak pozitív lépések, ilyen például a településképi véleményezés, de ez sokkal bonyolultabb, mint amilyen lehetne. Ebből a szempontból sokkal rosszabb a helyzet, ma már nem merik megcsi-

EGY FŐÉPÍTÉSZ FELADATAI

részlet Salamin Ferenc 2013-ban, a képviselő-testület számára összeállított beszámolójából

Városközpont épületeinek egységes arculatterve, felújítási és színezési koncepciója, a megvalósítás során az utcakép és a város érdekeinek képviselője, a város rangjához méltó rekonstrukciók elérése.

Gázvezeték- és kéményelhelyezési rendelet megalkotása, ezernél több gázterv véleményezése, korrigálása, melyek eredménye egy, a régió településeitől lényegesen kedvezőbb városkép (gázcsövek, szerelvények, kémények elrejtése).

Nagyobb beruházásoknál a város építészeti, esztétikai érdekeinek képviselője, egyeztetés a beruházóval, a tervezővel, megoldások kidolgozása, javaslatok készítése (pl. Vasútállomás felújítása, Penny Market, Spar áruház, Rákóczi Vár felújítása, Várkert rekonstrukciója, orvosi rendelő, Polgármesteri Hivatal stb.).

Egyéb épületek esetében egyeztetés a tervezővel, építtetővel, tervek véleményezése, városképnek és helyi építési szabályzatnak való megfeleltetése.

Közüterületi építészeti elemek meghatározása, megtervezése vagy kiválasztása (kapuk, kerítések, táblák, pavilonok stb.).

Városi beruházások kivitelezésének figyelemmel kísérése, kivitelező ellenőrzése a magas technikai és esztétikai minőség elérése céljából.

Közüterületrendezések, útépitések, közparkok, térburkolások, köztéri szobrok, kápolna, ravatalozó, kerítés stb. véleményezése, tervezése, javaslatok kidolgozása.

A város pályázati céljainak segítése tervdokumentációk önköltségi, vagy késleltetett díjazású (megnyerés esetén) elkészítésével.

Szabályozási terv és helyi építési szabályzat, valamint helyi örökség védett

épületeinek listája és szabályozása kidolgozásában való részvétel, a város érdekeinek képviselője.

Városközpont területén lévő építési engedélyezéseknél véleményezés, konzultáció a tervezővel és az építtetővel, javaslattevés a városkép esztétikusabb és a helyi építési szabályzatnak megfelelő kialakítására.

Helyi védelem alatt álló épületek áttervezésénél, felújításánál a helyi örökség, a város épített értékei érdekében védelme, a város építészeti kulturális örökségének megőrzése.

Város érdekeinek képviselője minisztériumoknál, örökségvédelmi hivataloknál, polgármester részére szakmai tanácsadás.

Városképtől és helyi szabályoktól idegen építészeti elemek és épületek észrevételezése, hatósági iroda felé való jelzése.

A város, illetve a városfejlesztési részleg vezetőinek megbízásából elkészítések, tervjavaslatok készítése.

Aktuális helyi rendeletek előkészítése az esztétikus és városképet fejlesztő építési tevékenység elősegítésére (Településképi bejelentési eljárás, Településképi véleményezési eljárás, Tervtanácsi rendelet).

Helyi településképi véleményezési rendeletek végleges kidolgozása, részvétel településrendezési terv és helyi építési szabályzat felülvizsgálatában, átdolgozásában.

Építési tevékenység esetén a Településképi véleményezési eljárás keretében a tervek véleményezése, konzultáció a tervezővel és az építtetővel, tervtanács működtetése.

Világörökségi folyamatban a város építészeti érdekeinek védelme, részvétel a kezelési terv és a gondnokság kialakításában.

nálni Szerencsen sem, hogy egy házat főépítész vélemény alapján ne lehessen megépíteni, sőt a legtöbb esetben meg sem kérdezik a főépítészt. Nagyon kevés olyan terv jut el hozzám, aminél véleményt vagy egyeztetést kérnek tőlem. Az indok mindig az, hogy nincs benne a jogszabályban. Akkor ki védi az építési törvényben is előírt építészeti kultúrát, emberi környezetet?

A törvény előírja, hogy januártól az állami főépítészek kötelesek tervtanácsot működtetni. Sok helyen mégsem teszik, mert nincs rá pénzük. Megjegyzem, Tokaj-Hegyalján Demeter Ervin kormány megbízottnak köszönhetően szeptembertől működik a világörökségi tervtanács. A tervtanácsi véleményezésre van egy rendelet, amelyet viszont másképpen értelmeznek az építésügyi előadók, az állami főépítész és a minisztérium eligazítást tartó munkatársai. Nem egyértelmű, hogy a tervtanácsi véleményező érvényű az engedélyezésnél, vagy mérlegelés tárgya, hogy bizonyítékként figyelembe vegyék.

Rendeleteink, törvényeink fogalmazása sokszor nem egyértelmű.

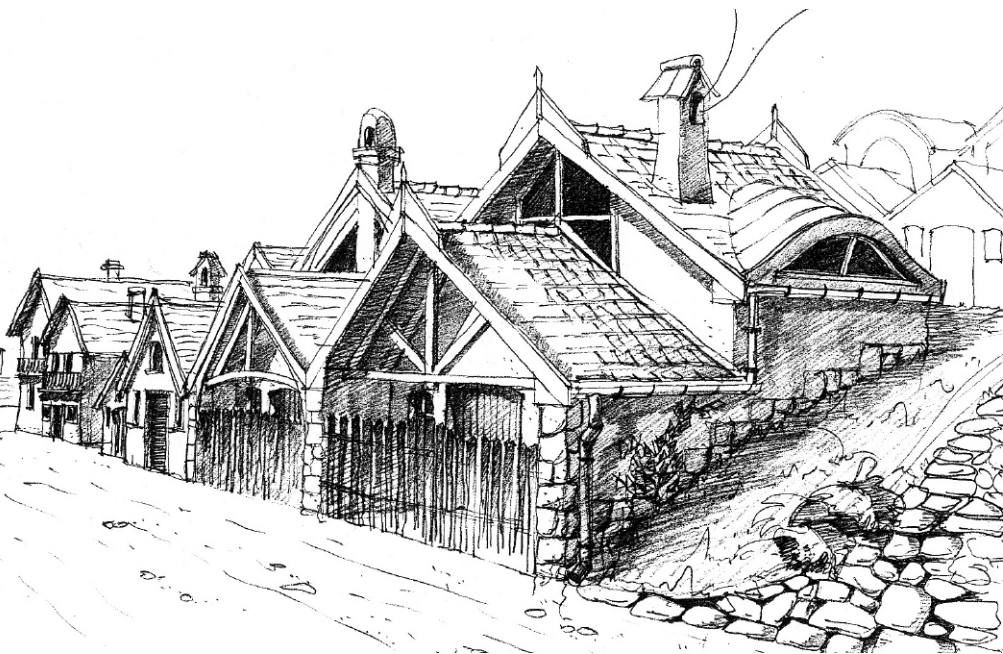
A személytelen intelligencia erősödése és a bizalom hiánya érhető tetten abban is, hogy régebben nem kellett rendelet ahhoz, hogy a város érdekében meggyőzzek valakit egy ház megfelelő színéről. A helyszínen megbeszéltük, írtam egy emlékeztetőt, és aláírtam a tulajdonossal. Ma ez nem működik, csak helyi rendeleti keretek között lehet mozogni. Az egyik legfontosabb feladatunk, hogy a bürokráciával szemben elérjük, hogy a főépítésznek igenis legyen bizonyos esetekben egyéni, személyes felelősségű döntési lehetősége, hiszen ő képviseli a településen az építészeti kultúrát, a harmonikus, emberi életre alkalmas környezetet. A településképi véleményezés, amit óriási előrelépésként értékelnek – és a

semmihez képest valóban az –, csak ott segít, ahol eddig is jól működött a főépítész és a polgármester viszonya, és ahol a főépítész véleményére eddig is hallgattak. Ahol nem volt főépítész, vagy nem kérték ki a véleményét egyedi esetekben, ott most sem csinálnak ilyen rendeletet. Ráadásul hiába írja le a főépítész a településképi véleményt, a polgármester bármikor mondhatja, hogy nem ért vele egyet. Politikai tartalmat kapott, és ez nem jó. Egy politikus szavazatokat akar gyűjteni, nemleges véleményeket óvatosan fog kiadni, főleg a választások előtt. Papíron bizonyos értelemben jobb a helyzetünk, de valójában nem feltétlenül az.

Te magad mondtad, hogy ez a pozíció bizalmi viszonyt feltételez a polgármester és a főépítész között.

Valóban. Csakhogy húsz éven keresztül külsőként engem lehetett szidni, és én ezt a szerepet el is vállaltam. Most azonban a polgármestert terhelik ezzel, aki viszont nem biztos, hogy szívesen birkózik meg vele. Volt régebben egy bizalmi állapot és egy személyesség, ma viszont eljutottunk oda, hogy vannak szabályok, és azokon belül alig lehet valamit elérni.

Idén megválasztottak a főépítési kollégium elnökévé. Mit gondolsz a jövőbeli feladatokról? Az ellehetetlení-



Szerencsi pincesor fejlesztési javaslata, és annak első megvalósult borászati épülete (Erhardt Gábor, 2009)



tő, rosszul megfogalmazott jogszabályokkal kapcsolatban milyen lépéseket kellene tenni?

A legfontosabb feladat, hogy hivatalos szervezetté alakuljunk, erre jelenleg az egyesületi forma tűnik a legalkalmasabbnak. A másik kérdés maga a működés: rövid és hosszú távon is célunk, hogy a törvényalkotáshoz javaslatokat adjunk, a megfelelő helyeken pozitív változást érvényesítsünk. Ilyen az előbbieken említett tervtanácsi véleményfigyelembelvételevel kapcsolatos ellentmondás feloldása, vagy annak a tarthatatlan helyzetnek a megoldása, hogy világörökségi területen az utcai telekhatártól csak tíz méteren belül véleményezhet a tervtanács. Vajon tíz méter és egy centiméter távolságban már nem világörökségi a terület? Vagy a szőlőben, a kultúrtáj közepén már nem az?

Nagyon fontos lenne, hogy a miskolci együttműködést aláíró építész szervezetek között még komolyabb egyeztetés és közös kiállítás jöjjön létre. Óriási eredmény, hogy ez a folyamat elindult. Létezik ugyan jelenleg is az Országos Építésügyi Egyeztető Tanács, ahol a törvényeket egyeztetésre bemutatják. A delegáltjaink visszajelzései alapján azonban nem tűnik valós egyeztető fórumnak, idő hiányában a szervezetek általában nem tudják megfogalmazni közös álláspontjukat, az észrevételeket nem veszik kellő súllyal figyelembe. Itt is a közös fellépés segíthetné a folyamatot. A főépítési szervezetnek részt kellene venni a képzésben és az ellenőrzésben is. Ebben is meg kellene teremtenünk a választás lehetőségét, nem tartom szerencsésnek például, hogy az építéseknek az óvodásokhoz hasonlóan pontokat kell gyűjtögetniük.

Jó lenne a főépítési hálózatot valamiféle szervezeti rendbe foglalni, ha minden településen lenne főépítész, mert ez lenne a cél, akkor a nagy részük tervező építész lehet csak, akik tanácsaikkal segítik az önkormányzatokat. Eközben természetesen szükség van állami és járási főépítészekre is, akiknek megvan a maguk feladata és helye.

A ma meghirdetett pályázatoknál nem jellemző, hogy tanácsadó főépítészt keresnek, a heti öt napos benntartózkodás és egyéb feltételek a hivatalnoki lét irányába mutatnak. Ma indulnál egy főépítési pályázaton?

Az állások egy kis része valóban így működik. Egy húszezer fős településnél sincs értelme a heti öt napos főépítési munkának, ilyen feltételek mellett nem indulnék. Egyrészt nincs annyi feladat, másrészt viszont egy tervezési gyakorlatot folytató kolléga alkalmazása óriási előnyt jelent a település számára, mert ő a bürokrácia helyett a gyakorlatban él.

Mit gondolsz a mai építészetről? A Szerencsen főépítésként eltöltött évek változtattak-e valamit az építészethez való hozzáállásodon?

Talán annyiban, hogy megpróbálok sokkal elfogadóbb lenni. Makovecz is azt mondta mindig, hogy a szellemi életben nagyon sokféle irányzat és mondandó él meg egymás mellett, csak az a lényeg, hogy legyen benne szellemi tartalom. A magas színvonalú gondolatok között lehet párbeszéd, a baj mindig az alacsony szintű, gondolat nélküli, megélhetési tervezőkkel van. Számomra ma sokkal fontosabb az, hogy akik gondolkodnak, azok értse- nek szót egymással, hogy felléphessenek bizonyos közös célok érdekében. Ehhez viszont szükséges, hogy értéket fedezzen fel a másik emberben, az általa tervezett épületben, még akkor is, ha ösztöneim alapján távol áll tőlem az építészete.

A te gondolkodásodon, az épületekhez való hozzáállásodon változtattak valamit az elmúlt évek?

Nem igazán. A kérdés szerintem továbbra is az, hogy hogyan kell viselkedni egy adott helyzetben. Gyakran fordul elő, hogy tervtanács elé hoz egy nagyon tehetséges építész egy jó tervet, amit azonban nem feltétlen lehet szeretni, mert nem tud viselkedni a ház az adott környezetben. Ha operába

megy az ember, akkor ott másképpen viselkedik, mintha piacra, vagy focizni menne. Más ruha, más viselkedés, más hangok, más illatok – mindez igaz az építészetre is. Van a kollektív tudatlanban a városnak egy archetípusa, valamiféle közösségi cél, összkép, ami megmutatja, hogy az adott helyen hogyan kell élni és viselkedni. Ott van ugyanakkor az építész kitűnni vágyó egyénisége, ami azt mondja, hogy én azt tervezek, amit szeretek, sok esetben a környezet figyelembe vétele nélkül. A kettőt kellene egyensúlyba hozni úgy, hogy a ház üljön a helyén.

Egy hazai és nemzetközi sikereket is elért magas színvonalú hegyaljai épületnél is láthatjuk, hogy a települési hierarchiát az épület nem akarja figyelembe venni. A templom az, ami bonyolultabb tömegű, és adott esetben drágább, például réz fedésű. Az összes többi hagyományos épület azonos karakterű, szimmetrikus nyeregteret cserél fedéssel. A különbség csak annyi, hogy a több száz éves kúria nagyobb, a gazdasági épület kisebb léptékű. Az építész ebben a helyzetben a felújított melléképületre aszimmetrikus tetőt és különleges kőlap fedést rakott. Vajon miért csinál valaki a hierarchiában a templommal azonos szintre hozott középületet egy régi kis melléképületből, ahol csak szőlőt préselnek? A saját maga templomát alkotja meg, és nincs mögötte semmilyen szellemi háttér. Talán csak annyi, hogy skanzent nem akart csinálni, és kimondottan ki akar lógni a település rendjéből? Ebből a szempontból én nem sokat változtam, mert engem most is a közösség érdekel. Az, hogy abban hogyan kell viselkedni, miközben az ember természetes módon igyekszik új gondolatokat is megjeleníteni.

Ha értékelné a főépítési tevékenységét, mi az, amit sikerként könyvelsz el, és mi az, amivel kapcsolatban még terveid vannak a jövőben?

Sokszor az ember elkeseredik, ha egyik dolog nem úgy sikerül, ahogy szeretne volna, vagy nem figyelnek oda rá,

még akkor sem, ha kiteszi szívét-lelkét. Befektetünk rengeteg munkát és szellemi energiát, aminek anyagi és lelki értelemben is meg kellene térülnie, de legalább az egyikben biztosan. Szerencsen alapvetően óriási eredményeket értünk el. Az Önkormányzat sok épületet példamutatóan tett rendbe, melynek eredményeképpen több magánember is ezt követte, és kért tőlünk ehhez segítséget. Sok apró részletben – például kerítések, színezések ügyében – is hallgattak rám, ami szintén egyértelmű siker. Nagyon színvonalas új épületek, illetve kisebb átalakítások is épültek. A megvalósult felújítások, új épületek példát mutattak a szerencsi polgároknak, de fontos lenne egy helyi támogatási rendszert is működtetni. A műemlékek esetében a régészeti és művészettörténeti feltárás a tulajdonost terheli, noha az egyértelműen nemzeti érdek. Mint ahogy nemzeti és települési érdek az is, hogy a városképileg fontos régi épületek felújítását és átalakítását az épület jellegéhez és a környezethez is igazodó módon és anyagokkal végezzék. Ezt anyagilag is támogatnunk kellene, amennyiben az építészetileg értékesen történik, és sok helyen működik is ez a helyi támogatási alap: Nagymaroson, Budapest néhány kerületében, Torockón, vagy egy időben Vácon. Viszonylag kis összegekkel nagyon jó eredményt lehet elérni. Remélem, hogy a jövőben lehetősé- günk nyílik erre Tokaj-hegyalján is.

CHIEF ARCHITECTS – FERENC SALAMIN OF SZERENCSE
Ferenc Salamin started his career in architecture as an apprentice to Imre Makovecz. At the age of 29, his master entrusted him with fulfilling the duties of Chief Architect of Szerencs. He has been holding the position since 1987. Focusing on restoration and healing, his activity as Chief Architect as well as his individual architectural works have been awarded with a number of prestigious professional prizes.

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT ERIK ASMUSSEN

ERIK ASMUSSEN (1913-1998)

és MAKOVECZ IMRE (1935-2011)

Niels Sonne-Frederiksen

Gondolatok két organikus építész találkozásáról, akik mindketten bizonyos értelemben Rudolf Steiner tanítványának tekintették magukat, mégis sok szempontból egymás ellentétei. Ennek a figyelemre méltó polaritásnak a felismerése és megértése jelenünk és jövőnk szempontjából elengedhetetlen.

Makovecz Imre csak magyarul, Erik Asmussen – Abbi – pedig egy különleges, svédrel kevert dán nyelven beszélt. Látszólag a mimikán és a gesztusokon kívül nem volt egyéb, közvetlen lehetőségük a kommunikációra. Ennek ellenére számos fontos találkozóra és beszélgetésre került sor közöttük, amelyek jelentőségének felismerése, párhuzamosan épületeik üzenetének megértésével, a mi feladatunk. Olyanok voltak ők ketten, mint a királyok, mindegyikük saját „udvartartással” rendelkezett. Amit véghezvittek, az sok esetben csak az őket körülvevő emberek együttműködésével valósulhatott meg. Abbi és Imre találkozására én ebből a perspektívából tekinthetek vissza. Bizonyos személyeket megemlítek, míg másokat nem, mégis mindannyian tevékeny résztvevői voltunk a körülöttük folyó eseményeknek. Minderre azonban csak azért voltunk képesek, mert erőt merítettünk a környezetből, amelyben Abbi és Imre központi, mértékadó személyiségek voltak. Olyanok voltunk, mint két nagy család.

A stockholmi Építészeti Múzeumban 1981-ben kiállítást rendeztek *Tradíció és metafora – 9 magyar építész* címmel. A bemutatott építészek között volt Makovecz Imre és Erdei András, akik a megnyitóra is eljöttek. Stockholmtól ötven kilométerrel délnyugatra, a járnai Rudolf Steiner Szeminárium mellett volt Erik Asmussen építészirodája egy fából készült raktárépületben, kissé félreeső helyen, Järnafjärden közelében. Ebben az épületben működött Arne Klinborg képzőművészeti iskolája is, a Rudolf Steiner Szeminárium egyik részlege. Nekünk, építészeknek jutott a ház egyharmada, Arne képzőművészeinek a maradék kétharmad. Arne minden reggel eljött a hallgatókhoz, és együtt dolgozott velük. Egyik délelőtt átjött hozzánk azzal a hírrel, hogy este előadást tart egy magyarországi antropozófus organikus építész Stockholmban. Elhatároztuk, hogy elmegyünk. Ez volt az első találkozásunk Makovecz Imrével.

Imre előadásából a legnagyobb hatással egy film képei voltak rám, amelyben két ember, egy fekete és egy fehér, egymásba tekeredve fekszenek a homokban, mint Yin és Yang. Egyre fokozódó drámaiságú, mi több, véres történet volt, ahogy elválnak egymástól, és saját útjukat kezdik járni. (F. Kovács Attila: *Sötétség és fény, Ozmund és Ahriman*. 17 perces kisfilm, 1979. – a szerk.)

Másnap Makovecz Imre és Erdei András Järnába látogattak. Abbi volt a társaság középpontjában, a találkozás



Makovecz Imre, Erik Asmussen és Niels Sonne-Frederiksen Dobogókőn, a síház előtt, 1987 (Gerle János felvétele)

szószólója azonban Arne volt. Ezen az estén csakúgy, mint az előző napon, és még sokszor az elkövetkezendő években, Lampel Miklós, szintén építész feleségével az 1956-os forradalom óta Stockholmban élő magyar építész volt a tolmács. A kis kiállítási katalógusban olyan faépületek voltak, amelyeknél a tető és a fal szinte átfolytak egymásba. Ablak alig volt rajtuk, vagy csak igen ritkán. Monolitikus, számunkra idegen, de erőteljes épületek voltak ezek. Hasonlítottak némileg Abbi épületei-

hez, például az Euritmia házhoz, melynek szintén monolitikus jelleget kölcsönzött a tető és a falak egybeolvadása. Kezdetben Imre maga is monolitikus tömbnek tűnt, egy földműves benyomását keltette. A későbbiekben természetesen ez a kép teljesen megváltozott. Az organikus építészet színpadára lépve Imre új hangot ütött meg. A néhány évvel korábban, 1978-ban, az 50 év *Goetheanum – Rudolf Steiner építészeti impulzusai* címmel megrendezett kiállításon még nem vett részt.

1985 nyarán Rex Raab feleségével, Grethével együtt Järnába látogattak. Ismét egy nemzetközi építész-konferenciát akart szervezni, és egyeztetett Arnéval a felkért előadók névsorát. Társszervezőként megtudtam, hogy a meghívandók között van Makovecz Imre is. Stockholmban Lampel Miklós és feleségén, Éván keresztül zajlottak az egyeztetések Imrével. Egyik nap felhívott Brit Kropelin, egy képzőművész-hallgató Óslóból. Makovecz Imrérről írt tanulmányt, éppen akkor látogattak Järnába Gerle Jánossal. Ekkor ismertem meg Jánost, aki sokat mesélt nekem Imrérről. Tőle hallottam, hogy Imre, miután megkapott egy megbízást, hosszú ideig látszólag nem csinált semmit: egyfajta meditatív munkát végzett a helyszínnel, belemélyedve annak történelmébe és földrajzába. Amikor ez a folyamat beért, rendszerint visszavonult az irodájába és bezárkózott. Kávét, cigarettát hozatott, és éjjelnappal, szinte átszellemült állapotban dolgozott. Amikor elkészült, kijött a szobájából, és kidolgozásra átadta a tervet egy fiatal kollégának. Képes volt rá, hogy továbbadja – a maga részét elvégezve, nyugodt szívvel másra bízta.

Sajnos Imre nem jött el a konferenciára, néhány nappal érkezése előtt lemondta részvételét. Magas vérnyomása miatt orvosa azt tanácsolta, ne üljön repülőre. A résztvevők között érezhető volt a csalódottság. Ő azonban előadása anyagát több levélben, különböző címekre szétszétva elküldte. Maga darabolta fel számozott sorokra úgy, hogy csak egy kóddal lehetett azokat össze-

fűzni és elolvasni. A vasfüggönyön túlra való „szellemi csempészet” ténye hozzájárult az előadás felolvasását jellemző különös hangulathoz. Volt egy kis improvizált kiállítás is a terveiről Lampel Miklósék szervezésében, akik a megosztott Európában ezzel a tettükkel kiálltak a szabad Magyarország mellett. Mindez a konferencia résztvevői közül sokak érdeklődését felkeltette, és hosszú időre beszédtema maradt.

Gerle János még a konferencia évében meghívott minket Budapestre. Imre irodájában találkoztunk a Svájcból érkezett Anthony Tischhauserrel is, aki egy róla készült monográfián dolgozott. Anthony kérdéseket tett fel, János fordított. Imre válaszolt, és közben egy nagyméretű papírra rajzolt. A vonal mintha csak úgy folyt volna a ceruzájából. Habozás, próbálgatás nélkül. Biztosan, majdhogynem automatikusan, a grafit szinte önálló életet élt. Ezt látva Abbira gondoltam. Neki is volt egyfajta vonalvezetése, amit csodáltam, de ez inkább vizsgálódó, tapogatózó volt. Másik kezében mindig készen állt a radír. Egy idő után Imre asztalára felszelt kenyér, paradicsom, kávé és tea került – akár egy pikniken. Az est folyamán a beszélgetés az organikus építészetre terelődött. Imre nemtetszésének adott hangot sok mindennel kapcsolatban, ami az antropozófus organikus építészet területén akkoriban tapasztalható volt. Három személyről azonban teljes tisztelettel szólt: Joseph Beuys, Arne Klinborg és Erik Asmussen. Úgy érezte, hogy ez az a kör, ahová tartozik, és amihez mérettetni akarja magát. Ebben az összefüggésben érthetővé, és embe-rivé váltak kritikus kijelentései, amelyek ellen – tekintettel arra, hogy a három kiválasztott közül egynek munkatársa voltam Järnában – nem protestálhattam. Érdekes, hogy Rex Raab, aki központi szerepet játszott az egész mozgalomban, és a generációmnak fontos tanítómestere volt, ebben az összefüggésben nem említette Imrét, bár már túl volt a vele való első találkozáson. Hármójuk közül csak Erik Asmussen volt építész, ezért úgy gondoltam, hogy

elemzésem során egyedül őt állítom párhuzamba Makovecz Imrével.

Egy langyos nyárvégi estén, késői búcsúnk alkalmával megkérdeztem Imrét, hogy beszámolhatok-e Arnének és Abbinak a beszélgetéseinkről. Rám pillantott, vállamra tette a kezét és azt mondta: „*Jól csinálisz mindent!*”. Tehát, tulajdonképpen nem adott választ a kérdésemre, de mondott valami alapvetőt: „*Higgy magadban! Hagyd kibontakozni azt, ami benned él, az lesz a helyes út!*” Ez lenne a mester tanácsa a beavatás útján? Ebben a helyzetben számomra ez egy meghatározó kijelentés volt. Abbira gondoltam, és az ő merőben ellentétes felfogására. Egész életében a kétkedés volt a vezérelve. Nem csupán akkor volt nála a radír, amikor rajzolt. Egy hintaszék is tartozott a felszereléséhez, amit akkor kapott meg tőlünk, amikor maga is túl sokat beszélt róla, mintegy ezáltal érdemelve ki a jutalmat. Előredőlt, az asztal fölé hajolt, és rajzolt. Aztán hátralendült, hogy eltávolodjon, és ítéletet alkothasson. Aztán megint előre dőlt, hogy ismét aktívan nekifogjon. A számtalanszor megismételt kételkedő ítélezés újabb és újabb változatokat hívott életre.

A következő napok folyamán János és Antonyval hármasban megtekinttünk néhány Makovecz-épületet. Ekkor merült föl bennünk a gondolat, hogy a következő évben Magyarországon szervezzük meg a nemzetközi vándorkonferenciát. (*Nemzetközi antropozófus vándorkonferencia – a szerk.*) A döntéssel, majd a konferencia előkészítésével új fejezet kezdődött a két ellentétes felfogású építész, illetve irodáik közötti kapcsolatban. Egy vasfüggönyön túlnyúló szabad kezdeményezésről volt szó. Az, hogy Magyarország néhány évvel később kulcsszerepet játszik majd a berlini fal leomlásában, akkoriban meg sem fordult a fejünkben, esetleg csak magyar barátaink fejében. Lelkesített a gondolat, hogy az adott helyzetben minden tőlünk telhetőt megteszünk. Éreztük, hogy ez egy olyan lehetőség, amit meg kell ragadnunk, ez fűtötte találkozásainkat.



Erik Asmussen: Kultúrház, Rudolf Steiner Szeminárium; főépület, színházterem és előcsarnok, Järna, 1992 (fotók: fent és lent Tóth Márton felvételei; a középső kép forrása: Ytterjarna.se)



Termékeny találkozás volt ez, néhány nehéz helyzettel tarkítva.

Talán tudat alatt Stockholmban kezdődött minden, amikor Imre bemutatta filmjét a fekete és fehér alakokkal, akik mint Yin és Yang egymásba tekeredve feküdtek... Talán ami ebben a filmben feloldódott és széthullott, ahogy sok tekintetben a körülöttünk levő világban is, az ösztönzött minket arra, hogy hátraarcot csináljunk, és az összetartozó ellentmondásokat egy felszabadult találkozás alkalmával, ünnepi keretek között, újra egyesítsük.

Találkozásaik alkalmával újra és újra felszínre törtek az apró részletekben rejlő különbségek és ellentétek. Ugyanakkor mindent áthatott egy erős összhang és az összetartozás érzése.

Imre egy korán megkezdett, meredeken felfelé ívelő karriert tudhatott maga mögött. Ezzel szemben Abbi meglehetősen későn, ötvenévesen tudott irodát alapítani, és önálló projektekbe kezdeni. Imre építményei a föld felé forduló hallgatózó nagy fülek-re emlékeztetnek, amelyekkel meghalljuk, mi történt az adott helyen a múltban. Abbi épületei inkább a nap fele, a jövőbe tekintő szemek, amelyeknél fontos az ablakokon beáramló fény, amint a lazúr színeit életre kelti a térben.

Két feltételt szabtak. Imre kívánsága az volt, hogy hozzunk magunkkal egy kiállításra való anyagot Abbi épületeiről, s ő tartson egy nyilvános előadást a budapesti építész szövetség (Magyar Építőművészek Szövetsége – a szerk.) épületében tartott megnyitón, hogy a találkozás egyben komoly bemutatkozás legyen. A katalógust Budapesten két nyelvre, angolra és magyarra fordították. Az anyag átadására akkor adódott lehetőség, amikor Imre lánya és veje útban Finnországból Budapestre, elhaladtak az autópályán Järna mellett. Egyeztettük a helyszínt és az időpontot, átadtuk a „szent dokumentumot”, amit ők Budapestre „csempészték”.

Magát a kiállítást pedig bepakoltuk egy kisbuszba, és a megfelelő vámpapírokkal ellátva átszállítottuk egész Európán. Jan Arve Andersen, Åke Fant és

jómagam indultunk el a busszal, majd építettük fel a kiállítást Budapesten. Az utazáshoz a szállást és az ellátást Järnából szervezték meg. Meghívókat küldtek szét, és itt gyűjtötték be a jelentkezéseket. Az eleinte 75 főre becsült társaság tagjai Bécsben találkoztak, ahonnan 1987. augusztus 9-én egy bérelt emeletes busz szállította őket tovább a nyugat-magyarországi Velem felé. Később kiderült, hogy a résztvevők száma valójában ennek a duplája. A hét folyamán egy különböző járművekből – kisbuszokból, Trabikból, nem csupán Magyarországról, hanem az akkori NDK-ból, Lengyelországból, Csehszlovákiából, Romániából, Jugoszláviából –, álló konvoj alakult ki mögöttünk jelentős számú résztvevővel, akiknek az ellátásáról és szállásáról Järnából nem gondoskodtunk, nálunk ugyanis nem jelentkeztek be. A megugrott létszám már az első este kínossá vált, nem volt szállása még Jánosnak sem, aki tolmácsként (és szervezőként – aszerk.) egyértelműen a legfontosabb személy volt a csoportban. Nem egyeztettük. Érthetetlen, hogyan történhetett ez. Még ma is elvörösödöm a szégyentől, ha erre gondolok. Imréről sem gondoskodtunk. A nyelvet nem beszéltük, mobiltelefon még nem létezett. Le kellett hát győzzük szegyenérzetünket, ahogy ezt a magyarok tették félénkségükkel és szerénységükkel. Vajon ez is egyfajta ellentét volt, amivel meg kellett ismerkednünk? Páran hol feltűntek, hol eltűntek, talán hazajártak aludni Budapestre.

A találkozás Imre Magyarországon megépült munkáival, a hagyományos mestermunka, a kultúrházak körüli helyi társadalmi és politikai viszonyok, a fantasztikus faszerkezetek, az a tény, hogy mindehhez olyan kevés modellt építettek (Asmussen irodájának tervezői metódusában a modellezés, 1:500-tól haladva az 1:1-ig, alapvető munkamódszer – a szerk.), az erőteljes megformálás stb. nagy hatással voltak ránk. Különösnek találtuk, hogy Abbi és Imre, akiknek oly sok kapcsolódási pontjuk van az antropológiában, végül ennyire különböző eredményre jutottak.

A harmadik napon érkezünk Budapestre, Abbi kiállításának esti megnyitójára. A terem zsúfolásig megtelt. Abbi rendkívül izgatott volt. Hónapokon át dolgozott előadásán. Olyat kellett most teníne, amire csak akkor vállalkozott, ha végképp elkerülhetetlen volt. Ezért, hogy előadása ne tűnjön túl rövidnek, dánul tartotta (hiszen Imre is csak magyarul beszélt); ezt kellett aztán angolra és magyarra fordítani. Abbi dán facipőben lépett a terem közepén álló szónoki emelvényre, kezében papírtekerccsével, ami aztán szép lassan gördült le. Olyan volt, mint Caesar a harci szerén, készen a nagy versenyre, vagy mintha a Szenátus előtt kellene megvédenie magát, és ehhez készítette volna elő szónoklatát. Végül is, túlesett rajta, aztán jött az ünnepi fogadás a nagyteremben, Imre beszéde, a pezsgő és a büfé. Imre egy nagy lépcsőn vezette Abbit a vendégek elé, emlékszem, ahogy ott állt Abbi a facipőjében, kissé bátoratlanul. (A kiállítás a MÉSZ székház nagytermében volt – a szerk.)

Mindeközben lejátszódott egy másik drámai esemény. A kiállítás már látható volt néhány napja, de mi még nem láttuk a katalógusokat. Azokat a kiállítótér mögötti folyosókon, lépcsőkön osztogatták. Ott volt Turi Attila és Steen Kristiansen. Először csalódottak voltunk az eredmény láttán. A borítólapot Abbi telerajzolta különböző házmotívumokkal. A nyomtatáskor ezt lekicsinyítették, így a rajzoknak lett egy fekete keretük. Aminek eredetileg egy a szellemi világba áthatoló, táguló, exkarnációszerű vonalszövevénynek kellett volna lennie, azt egy magába inkarnálódó motívumhalmazként interpretálták, piktogram-szerűen, fekete keretbe foglalva. Két különböző gondolkodásmód állt egymással szemben. El sem hinné az ember, hogy mennyire különböző és elentétes törekvések létezhetnek. Sokkhatás alá kerültünk. Valószínűleg mindkét fél ugyanezt érezte, mert mindenkit a jószándék vezérelt. Olyan találkozás volt ez, ami csak évekkel, évtizedekkel később hozta meg gyümölcsét, egy megvilágosító felismerés formájában.



Makovecz Imre: Piliscsaba, Stephaneum, nagyelőadó; előcsarnok 2001 (Dénes György felvételei)



Kik voltunk mi? Ki volt Abbi és ki volt Imre? Kik vagyunk mi, akik kettejükkel egy úton járhattunk?

Az utazás folytatódott. Imre nem magyarázta a házait. Magával vitt minket, és hagyta, hogy részeivé váljunk a megbízóihoz fűződő baráti kapcsolatainak. A béke helyszíneire érkeztünk. Sokat beszélgettünk. Írtunk egy felhívást annak a hivatalnak, amelyik nem a tervezői szemléletnek megfelelően kezelte egy építkezést. Lars Danielsson fogalmazta meg a levelet és mindannyian aláírtuk. Visegrádon megtapasztalhattuk a minden évben megtartott tábor (Visegrádi építéstudományi táborok 1981-2001 – a szerk.) és a gyakorlás erejének lenyűgöző hatását. Järnában a nemzetközi építészkonferenciák és a szokásos szemináriumok alakították a miliőt. Visegrádon olyan munka- és oktatási módszerrel találkoztunk, amely nagy benyomást tett ránk: fiatal építészek, akik akartak valamit, és közöttük egy mester, aki merészelt is elvárni valamit ezektől a fiatalemberektől. Järnában ez nem volt ilyen egyértelmű. Hozzánk Norvégiából, Finnországból, Dániából, Angliából, Németországból jöttek oktatók. Nem csupán építészek, hanem kertészek és mezőgazdászok, euritmia tanárok, pedagógusok, zenészek és festők is. Itt, Visegrádon, a koncentrált sűrűség hatott ránk. Irigylésre méltó volt mindez, s egyben jóérzéssel töltött el minket.

Peter Rix felvetette (vajon milyen nyelven?) a nemzetközi mesteriskola megteremtésének kérdését, amire Imre rögtön felfigyelt. Peter Németországban több neves építésznél propagálta ezt az ötletet, sajnos sikertelenül. Järnába hazaérve javasoltam, küldjünk meghívót a Makonának, különben semmi nem lesz ebből a szép gondolatból. Imre mindeközben igazi vándoriskolát teremtett a „fiúkkal” Magyarországon, fokozva a visegrádi tábor impulzusait. Visegrádról visszautaztunk Bécsbe, a vándorkonferencia véget ért. A kiállítás, amelynek ötletét Imrének köszönhetjük, később eljutott Stuttgartba, Bécsbe, Kielbe, Düsseldorfba, Veljébe, Helsinkibe, Koppenhágába és Moszkvába.

A meghívást, amely lehetővé tette, hogy a Makona építésziroda egy tagja néhány hónapot dolgozhasson Asmusen irodájában, szerencsére elfogadták. Három ízben történt munkatárscsere, elsőként Kravár Ágnes érkezett (1988-ban – szerk.) Budapestről, majd Tommy Nordlander ment Stockholmból Budapestre (1989), végül Salamin Ferenc jött (1990) Budapestről Järnába. (1989 és 1995 között a Makona Építésziroda több mint húsz külföldi – svéd, német, francia, holland, belga, ír, felvidéki, erdélyi, olasz, angol – építészt fogadott a program keretében, a szerk.)

Tommy gyakorlata a Makonánál olyan drámai fordulatot vett, amely majdnem ott tartózkodásának megszakításához vezetett. A konfliktus ellenére, amelyet csak a két mester között fennálló polaritás szemszögéből lehet megérteni, ez a csereprogram újabb, sikeres kapcsolódási pontot jelentett közöttük. Imre nem volt elégedett Tommy viselkedésével, aki rendkívüli kihívással került szembe, és közel volt ahhoz, hogy feladja. Abbit alig vonták be az ügybe. Steen kezdeményezte, hogy Tommyt Magyarországra küldjék, bár az egész előtörténetnek nem volt részese, és teljesen felkészületlenül érkezett Budapestre. Nem volt felkészülve sem Imre építészetiére, sem pedig munkamódszerére. Imre meg volt döbbenve, és irritálta a helyzet. Ágnes telefonált Järnába és vázolta a situációt, én pedig a lehetőségekhez mérten próbáltam békítő szavakkal magyarázni Tommy viselkedését.

Végül mindenki számára jó tapasztalatokkal zárult az ügy. Hazatérve Tommy egy olyan tervet tudott felmutatni, amelyet előtte még nem láttunk tőle: a paksi templomtorony szerkezeti rajzát. Büszkéek voltunk rá! Tommy egy értekezésben foglalta össze tapasztalatait, melyet Imre 1990-es stockholmi kiállítási katalógusához állított össze.

Ágnes és Ferenc nagyon ügyesek és önállóak voltak. Nem tudtuk őket teljes mértékben leterhelni tervezési feladatokkal, mivel azok volumene nálunk a magyarországiak töredéke volt. Otthon

keményebb munkához szoktak, így itt inkább a játékos feladatokra és a kirándulásokra helyeztük a hangsúlyt. Ágnes felkértük, hogy mutassa be grafikusán Magyarországot történetét egy A4-es lapon. Látva, hogy milyen könnyedén fogott hozzá, fel kellett tennünk magunknak a kérdést: vajon mi is ki tudtuk volna fejezni ilyen részletgazdagon és ilyen lélekjelenléttel a saját nemzetünk történelmét? Ágnes nem csak az építészethez értett. . .

Abbi ugyanabban a teremben dolgozott, ahol mi – nem vonult félre egyedül. Egész nap az asztalánál ült, ha kérdésünk volt, odamehettünk, és megmutattuk neki a rajzunkat. Kritikáját nem tudta szabatosan és közvetlenül kifejezésre juttatni. Helyette közvetett módon, grimaszokkal, humorosan adta tudtunkra véleményét. Ennek ellenére hatni tudott ránk a ki nem mondott dolgokkal is. Nem könnyű egy idegent beavatni az ilyenfajta munkába. Az, hogy valakit elvesznek-e az irodájába, mindig egyedileg dőlt el, nem volt két egyforma eset. Természetesen mindig akadt jelentkező, aki szívesen dolgozott volna nála. Voltak, akik a hosszabb ideig tartó ostrom ellenére végül kudarcot vallottak, mások teljesen váratlanul kerültek ide, és mégis egy évet maradtak. Imrénél a munka másképp zajlott. Egyszer azt mondta nekem: *„Hagyd kibontakozni azt, ami benned él, az lesz a helyes út!”* Abbi ugyanebben a helyzetben azt tanácsolta volna: *„... ha kétkedsz a munkád minőségében, attól az csak jobb lehet. Készíts modellt, ítéld meg kritikus szemmel, mielőtt egy még jobbat csinálsz.”*

Nagy hatással volt ránk Imre ékesszólása. Szövegeit svédre fordíttattuk és kezdeményeztük, hogy a *Balder* folyóirat azokból egy különszámot adjon ki. Abbi szószavú volt. Nem szívesen beszélt nagyobb társaság előtt, keveset írt, és nem is egészen helyesen. Úgy tűnt, mintha minden erejét a rajzaiba adná bele, amelyek szinte pezsegtek a szellemességtől és életerőtől. Az Abbi körül uralkodó állandó jókedvet dán származásának tudták be. Valójában ez

többek között annak volt köszönhető, hogy olyan hivatásnak szentelte magát, amihez igazán tehetsége volt. Elemében érezte magát. Az egyéb kvalitásokért mások feleltek. Így Arne Klingborg beszélt Abbi helyett. Szóvivő volt, az antropológia ügyvédje. Mindenki hozzá fordult tanácsért, s ő mindenről tudott, ami az antropológia körül zajlott.

Ami a Järnában szerzett építészeti impulzusokat illeti, érdekes módon három személyiség állt itt egymás mellett, egy ritka funkcionális viszonylatban. Arne volt az illetékes a kommunikációban: a szavakért és gondolatokért felelt. Abbi építésztként az érzéki észlelések mestere volt, a tervek formai megvalósításáért és azok művészi kidolgozásáért felelt, ami nála egyfajta átérzés eredménye volt. Áke Kumlander volt a cselekvő. Nemcsak a pénzt hozta össze, hanem a kivitelezőket, a mestereket és az építőanyagot is. Hármójuk közül ő képviselte az akaratot. Nélküle Järnában nem épülhetett volna meg semmi. Hárman egy, az építés szolgálatában álló organizmust alkottak. Ennek a hármas tagozódásnak az erejével a szellemi képességek, mint a gondolkodás, érzés és akarás, bizonyos mértékben egymástól elválasztva, a tökéletesség irányában igazzá, széppé és jóvá tudtak alakulni. Nem bajtársi kapcsolat volt ez, hanem karmikus. Aki ezt megtapasztalta, érezhette, hogy ez a konstelláció valami jövőbelit mutatott fel, és áldásos sikerrel járt. Visszafogottan ugyan, de ez az együttállás már a budapesti kiállításon készült egyik fotón is jól kivehető, amelyen mindhárman láthatók – Arne, rá jellemző módon, éppen beszél és gesztikulál.

Ebből a szempontból Imre minden szükséges tulajdonsággal rendelkező mester volt, ma már nagyon ritka, Abbit messze túlszárnyaló szuverenitással. Olyan jelenség volt, amelyet csak a régmúlt időkől ismerünk. Hálásak lehetünk a sorsnak, hogy találkozhattunk vele. Olyan mércét állított, amelyet lehetőség szerint tovább kell adnunk.

Ők ketten, Abbi és Imre együtt Yin és Yang, a teljesség kifejezői. Abbi a tér-

programból kiindulva dolgozott, a felületeket papírból kivágta és felragasztotta. Készített egy skiccet, aztán megszámozta a lapot és félretette. Aztán újra előlről kezdte, egy jobb funkcióanalízissel, ez volt a második lap – ezt is félretette. A növényekhez hasonlóan, a szára mentén, alulról felfelé haladva bontotta ki leveleit, egyiket a másik után. Nyomon lehetett követni, miként lesz a terv először tartalmasabb, komplexebb, aztán egyszerűbb, hogy aztán végül poétikusabbá váljon, megszabadulva a hétköznapi terhektől. Mint egy tavaszi virág, ami egyre növekszik, hogy végül kiontsa illatát. Imre először beleképzelte magát a motívumok szférájába, innen szárnyakat kapva, szinte lángra lobbanva vetette papírra a jeleket. Mint a gyümölcstermő, maghozó őszi természet. Ellentétes irányú munkafolyamatok ezek. Abbi alulról haladt felfelé, mint a természet tavasszal, a materiális funkciótól a poézis, a szellemi felé. Imre felülről lefelé haladt, a motívumok spirituális világából a földi szerkezetek és anyagok felé. Együtt mindez nem más, mint párbeszéd ég és föld, anyag és szellem között.

A végére hagytam egy kis anekdotát. Sokat utaztunk együtt Abbival, egész Németországon át, legtöbbször vonattal. Egyszer erős vihar volt, fák dőltek ki, folytak az eltakarítási munkálatok. Az elsuhanó vonatból láttak alapján Abbi rajzsorozatot készített, amit aztán egy mosoly kíséretében átnyújtott nekem. A rajzok magukért beszéltek: egy lefűrészelt lombkorona fejjel lefelé fekszik a földön, majd beborítják egy sátorhuzattal, és megtámasztják egy másik kidőlt fával. A csonka fatörzs, ami felül kikukucskál, kémiy lesz. A sátor bejáratából két láb nyúlik ki, a cipőorrok lefelé néznek. Kint már van egy baba-kocsi. Egy gólya repül arra. Teljes gőzzel folyik a betelepülés. . .

Ezt az anekdotát Abbi igenlő hozzájárulásának tekintem teóriámhoz, amit Imrével való poláris viszonyáról ezenel közreadtam.

Sipos Barna fordítása, lektorálta: Móra Zoltán.



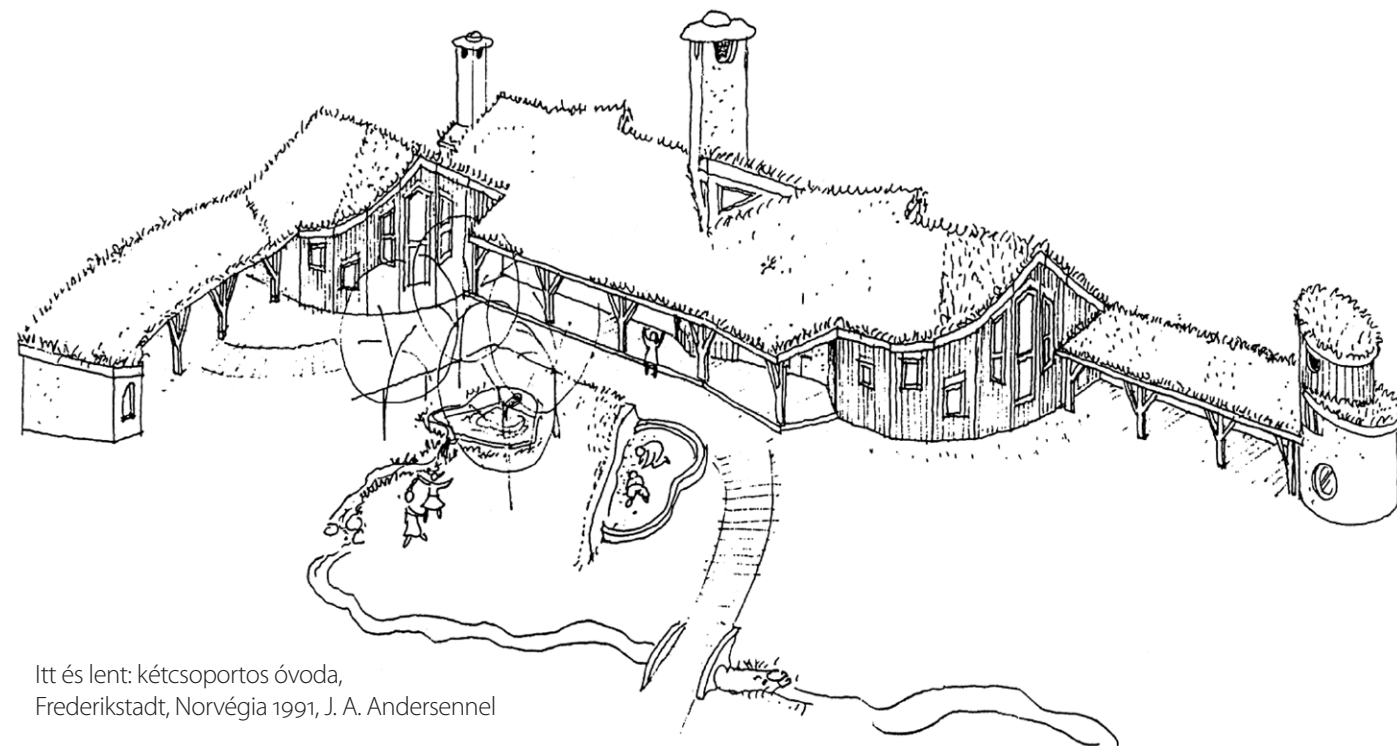
Asmusen munka közben, 1990
(Salamin Ferenc felvétele)

ERIK ASMUSSEN –
BORN 100 YEARS AGO
Erik Asmusen (1913-1998)
and Imre Makovecz (1935-2011)
Notes by Nils Sonne-Frederiksen

Erik Asmusen, also known to us as Abbi, and Imre Makovecz are organic architects, both from the school of Rudolf Steiner. Yet they are opposites in so many senses of the word. Recognizing and understanding this remarkable polarity may have great significance for the present and the future. The author documents all the important moments in their relationship, starting from its very beginning in 1981, such as conferences, exhibitions and the exchange program between the two architectural offices, and presents a vivid picture of the oppositions inherent in their personality and way of working. “Abbi starts from below and reaches upward like nature in spring, from the material to the spiritual and poetic functions, while Imre approaches from above and moves downward, applying the motifs of the spiritual world to earthly structures and materials. Their collaboration forms a dialog between heaven and earth, spirit and matter.”

NIELS SONNE-FREDERIKSEN

1946-ban született Dániában. Tanulmányait a Koppenhágai Művészeti Akadémián végezte • 1979-1993 Erik Asmussen építésziroda, Järna; munkatárs, majd vezető tervező • 1993 Hannoverben önálló irodát alapít Maria Sonne-Frederiksenrel • 1976–79 • színtervezési és lazúrozási munkák Fritz Fuchs mellett, Järna • A Färgbygge cég társalapítója • Flowform-projektek John Wilkes szobrásszal • 1977–1978 Emerson College, Nagy-Britannia



Itt és lent: kétszoportos óvoda, Frederikstadt, Norvégia 1991, J. A. Andersennel

Attól a pillanattól kezdve, hogy a gyermek megfog, kilenc hónapig egy szűk, számára nagyon kényelmes térben él. Világrajövétele után is olyan helyzetben érzi magát legkényelmesebben, amelyben ott bent volt. Mintha mindenkit emlékeztetni akarna: *Ne feledjétek, honnan jöttem!* Az építészetben *anyaméhnek* nevezzük azokat a tereket, amelyek az érzést váltják ki. Makovecz Imre annak idején ezt nevezte „*minimá-*

lis személyes térnek”, aminek a szellemében számos érdekes arcú épületet hozott létre. A család különösen fontos a gyermek életében: fedelet és otthont ad neki, s olyan támogató teret, amelyben elrejtőzhet a problémák elől. A család a társadalmi struktúra egyik pólusa, s az *anyaméh* az ennek megfelelő építészeti alakzat. A közösség olyan központja ez, mint a fának a törzse. A fa ágainak és leveleinek megfelelő tovább-

bi részek azok a funkcionális terek, amelyek a jövőbe vezetnek; arra készítik az embert, hogy létrehozson valamit, egy ács- vagy kovácsműhely, vagy színház például. Ezek a terek inspirálnak tevékenységre, lehetőséget adnak valami saját, személyes létrehozására, az új közösségi struktúra sejtjének betöltésére. Az életben az ember az „*anyaméhtől*” a funkcionális terek irányába mozog; a két véglet közötti térben nő fel: kisgyer-

mekekből iskolások, majd egy nagyobb közösség tagjai leszünk. Mindezt feltétlenül figyelembe kell venni, amikor gyermekek számára tervezünk intézményeket. Nem az anyagi nyereség a fontos, hanem az ötlet, a szépség, a változás pozitív értékelése. Gondoljunk csak bele: életünk során mindannyian háromszor kezdjük el az iskolát. Először gyermekként, aki számára az iskola teljesen új élmény. Másodszor, amikor

már felnőnek a saját gyermekeink. Felköltjük őket reggel, reggelit készítünk nekik, elvisszük őket az iskolába. Hogy a gyerekeink kényelmesen érezzék magukat az intézményben, alkalmazkodnunk kell a tanárok elvárásaihoz, segítenünk kell a problémák megoldásában. A gyerekeknek látniuk kell, hogy a szülők örömmel megtesznek minden tőlük telhetőt. Harmadjára az unokáinkkal járunk iskolába. Különleges szeretettel

és odafigyeléssel tesszük ezt mindnyájan, ami rendkívül sokat jelent számunkra is. Az iskola összekötő kapocsként szolgál a család és egy hatalmas közösség, a társadalom szíve, amelynek szintén fejlődnie kell. Éppen ezért az iskolákat hatalmas szeretettel kell megépíteni.

Részlet Olga Gladush interjúból, Gaál Xénia fordítása. A fotókat az építész bocsátotta rendelkezésünkre.



Fent: Rudolf Steiner Iskola, Düsseldorf, 1995 • lent: Waldorf óvoda, As, Norvégia, J. A. Adersennel, 2008



Danish architect Niels Sonne-Frederiksen started his career in the architectural office of Eric Asmussen in Järna. Among others, he was the leading designer in a series of projects aimed at building schools and nurseries, gaining him reputation in designing educational institutions. His architectural credo was influenced by Asmussen, Imre Makovecz and Rudolf Steiner.



KÓS KÁROLY MARADÉKAI

A SZÉKELYHÁZ PÁLYÁZAT TÖRTÉNETE

Ertsey Attila

Az 1990-ben alakult Kós Károly Egyesülés sok szállal kapcsolódik Erdélyhez: Makovecz Imre számos épülete valósult meg itt, a Vándoriskolából már több erdélyi vándor került ki, akik ma Csíkszeredában, Kolozsvárott, illetve Backamadarason tevékenykednek. A Herczeg Ágnes vezette fürdőkalákák mozgalom má szélesedtek. 2005-ben elérkezett az idő, hogy intézményesüljön a folyamat, a magyarországi Egyesülésnek legyen erdélyi testvérszervezete.

2005 szeptemberében, a Sepsiszentgyörgy melletti Illyefalván zajlott le az erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesülés alapító konferenciája, közel nyolcvan résztvevővel. Ma az OKKE mintegy 60 tagot számlál.

E konferencián vetette fel Kató Béla lelkész, a Sapientia Egyetem alapítványának elnöke egy építészkar alapítását a Székelyföldön. A javaslat továbbgondolására vállalkozók felvázolták a kar legfontosabb céljait, a leendő oktatói gárda összetételét és megkezdtek a tanterv összeállítását. Romániában több helyen – Bukarestben, Kolozsvárott és Temesvárott – folyik építészoktatás, a legszínvonalasabb a bukaresti. A bukaresti iskola a nyugati modernista

tradíció és a mai nemzetközi trendek hatása alatt működik, az erdélyi építészeti hagyomány azonban szinte teljességgel ismeretlen előttük. Ugyanakkor az utóbbi évek turisztikai propagandája és a nagyszebeni *Európa kulturális fővárosa* rendezvénysorozat sikere az erdélyi szász építészetet a román építészeti közérdeklődés fókuszába állította – természetesen a nemzetpropaganda részeként. Az erdélyi magyar építészetről mit sem tudnak, Kós Károly személye számukra ismeretlen. E hiány pótlására rendezte az OKKE és a KKE 2007 nyarán a nagyszebeni Kós-kiállítást és konferenciát, amely később sepsiszentgyörgyi Székely Múzeumba, Budapestre és Bukarestbe is eljutott.

A székelyföldi építészkar létesítésének fő célja Kós szellemének életben tartása volt. A meglévő intézmények oktatási céljain túlmutató programot kellett összeállítani, mert az erdélyi építészeti és faépítészeti ma gazdátlan. Nincs elegendő számú felkészült építész, a megoldandó feladatok hatalmasak. Megjelentek Erdélyben is a jól ismert ingatlanfejlesztő cégek, amelyek primitív technikával, hatalmas hatékonysággal tarolják le a piacot és teszik tönk-

re a tájat. A településfejlesztés terén mutatózó magyar szakemberhiányt román, illetve nyugat-európai cégek próbálják betölteni. Meg kell említeni továbbá a mérték nélkül beözönlő új építőanyagokat, amiket válogatás nélkül használnak; a világoskék cserepeslemezről kezdve a műanyag ablakokig és gipsz épületdíszekig. Ezeknek gátat csak a helyi főépítészek és a helyi közízlés fejlődése szabhat, amihez építészek és példamutató házak kellene.

Az egyetem programja a faépítészeti fejlesztését, az ökológiát és a táj ismeretét állította középpontba. Nem szabad kifelejtenuk a Székelyföldi fürdőkalákákat sem, amelyek sikere bizalmat teremtett a kezdeményezők iránt.

Az építészkar befogadta volna a Sapientia Egyetem csíkszeredai kara, az előkészítő munkálatokat azonban befagyasztotta a magyarországi Medgyessy-, majd Gyurcsány-kormány, mivel a Sapientia állami támogatását a parlament által az Orbán-kormány által megszavazott évi 2 milliárd forintról 2006-ig több lépésben a felére csökkentette. Ez a Sapientia alapműködését veszélyeztette, további szakindítási kérélmeket az egyetem nem volt képes



Tövissi Zsolt, András Alpár és Lőrincz Barna terve, Székely Ház tervpályázat II. forduló, renderelt látványtervek és alaprajz, 2009
lent: Tövissi Zsolt, András Alpár és Lőrincz Barna: bánkfalvi ház



befogadni. Az iskola létrehozása azonban nem tűrt halasztást. Ezért az előkészítő munkacsoport úgy határozott, hogy intézményen kívüli megoldást választunk. Egyúttal az egyetemi képzés profilját is meg kellett változtatnunk a népfőiskola, a felnőttképzés irányába. Szükség van ugyanis az erdőből élő, az erdővel foglalkozó emberek képzésére, és az általuk birtokolt tudás megőrzésére, és megújítására is. Az iskolán kívüli felnőttoktatásnak ezt a módját Nikolai Frederik Severin Grundtvig dán evangélikus lelkész kezdeményezte a 19. században, a mozgalom hamar ismertté vált egész Európában, így Magyarországon is. A nagy háborúk előtti szegénységben és földéhségben, valamint a kivándorlás megelőzésére sokan ebben vélték megtalálni a megoldást.

A Marosparti Népfőiskola

2007 telén elindult Gyergyócsomafalván a Marosparti Népfőiskola, mely a Székelyföld faépítészeti megújítását és az erdélyi táj, az erdők megőrzését tekinti feladatának. 2008. március 1-én fejeződött be az első, négyhetes téli szemeszter. Gyergyó a faépítés és a faipar fellegvára ma is, Csomafalván is mintegy 40 faépítő-feldolgozó cég működik. A csomafalvi római katolikus plébániahivatal és a helyi önkormányzat áldását adta a kezdeményezésre. Az iskola alapítói közé a KKE és az OKKE részvételén túl sikerült megnyerni az Arbor szövetséget, ezt a mintegy 130, a faiparhoz kapcsolódó erdélyi magyar céget tömörítő szervezetet. Az iskola védnökségét Makovecz Imre vállalta.

A meghirdetett program tartalmilag folyamatosan változott, de a szemeszter végére kialakult egy markáns képzési program, amely egy építészkar tantervének gerincét képezheti. A koncepció íve a tájismerettől az emberismereten át, az ökológiai erdőművelésig és tovább a faépítészeti fejlesztésig és a fenntartható építészeti húzódik, kiegészülve a népfőiskola kézműves programjaival, és az asszonyképzéssel. A négy alkalom öt témája sorrendben: *a Fa; a Hely; a Ház; a Falu; a Táj*.

Az iskolával párhuzamosan elindult a fejlesztési munka, melynek célja a Székely Ház gondolatának megfogalmazása, mintaadó épületek, típusstervek alkotása, a kor igényeinek figyelembevételével. A szemeszter programalkotó találkozó előzte meg 2007 októberében, majd konferencia indította decemberben. A kurzus január-február folyamán négy hétvégén át tartott.

Április végén faültetéssel egybekötött konferenciát tartottunk az erdőművelésről. Tavasszal meghirdettünk a Székely Ház tervpályázatot. Az építészeti pályázat programja a kitűzött céloknak megfelelően két helyszínen egy-egy lakóház és környezete tervezése volt. Az egyik helyszín egy csomafalvi telek, ez a településen belüli, az utcaképhez illeszkedő, a mai, kissé városiasabb életformához igazodik. A másik egy külterületi domboldal, melyre az önellátást célzó tanya épülne, háztáji kisgazdasággal kiegészülve. 2008 nyarán a pályázat első fordulóját sikeresen lezárult, tizenegy, vegyesen magyarországi és erdélyi résztvevővel. Az eredményhirdetés év végén történt meg, Hargita Megye Tanácsa ünnepi ülésén. A pályázat valamennyi tervét megvételben részesítette a zsűri, majd a pályázók részvételével műhelymunkát indítottunk. A munka 2008 végéig tartott. Célja a pályázatok által felvetett gondolatok és eszköztár összesítésével ajánlott tervek kidolgozása és egy kiadvány szerkesztése. Az önkormányzat támogatta a munkát, az ajánlott tervek három tájegységre vonatkozó kidolgozását – Csík, Gyergyó és Udvarhelyszékre –, valamint a székelyföldi falvak építészeti felmérését kérte. A tervek iránt nagy volt az érdeklődés, ami lehetővé tette, hogy egy erős kezdőlökést adjunk a Kós Károly szellemiségét megelevenítő szerves építészeti szemlének, szemben a beözönlő divatokkal és a tájromboló építészeti szörnyszülöttekkel. A falufelmérésben az OKKE építészei mellett egyetemisták is részt vettek. A kolozsvári egyetem hallgatói számára 2008 nyarán tervezési feladatként a székelyház pályázat hallgatói változatát írtuk ki.



A műhelymunka zárásaként írtuk ki a résztvevők közt a Székelyház-pályázat II. fordulóját 2009 őszén. A terveket a decemberben Csíkszeredában tartott Székelyföld épített öröksége – Faluképvédelem c. konferencián állítottunk ki. A falufelmérési-faluképvédelmi program, mely azóta is folytatódik, innen indult.

Az OKKE és a KKE együttműködésével megvalósult az, hogy a Kárpát-medencei magyarságot elválasztó határokat „nemlétezőnek” tekintjük.

A folytatás, a modern székelyház

A második pályázat eredményeként született a Székelyház című, szép kiállítású kiadvány eljutott Hargita megye számos településére, mintát és segítséget mutatva. A kezdeményezést követően a történet más szálon folytatódott.

Makovecz Imre indító gondolatainak két céljuk volt: normális házakat tervezni és építeni Székelyföldön, és munkát adni az OKKE építészeinek, segíteni az Egyesülés tagjainak együttműködését. A gondolatot eltérítették. A Székelyház-ügyet a politika lenyúlta. Hargita Megye Tanácsa az előzmények után típusstervek kidolgozását kezdeményezte.

„A Modern székely ház elnevezésű mintaház-projekt Hargita Megye Tanácsának megrendelésére készült, a 3-4 éve folyamatban levő Faluképvédelmi Program egyik alprogramjaként. A projekt nyitott volt a faluképvédelmi programban résztvevő számos építésziroda előtt, végül 6 cég tervezői jelezték részvételi szándékukat, és összesen 9 mintaház-terv született. (...) Önkormányzati vezetők jelezték igényüket a mintaházakra. A polgármesteri hivatalok az ilyen házakat szolgálati lakásoknak építenék, és használnák. Ezzel is támogatva az értelmiségiek – orvos, tanár – falura költözését.” (interjúrészlet: www.eletmod.transindex.ro/?cikk=17210)

A cikk részletesen tárgyalja a terveket, megoldásokat. Ebből kikerekedik a történet. A folytatásból kihagyták a kezdeményezőket, vagyis az OKKE-t. A kezdeményezésből politikai tőkét kovácsoltak, és a jelentkező építészek a munkához jutás előnyeinek túl nem éltek az együtt-

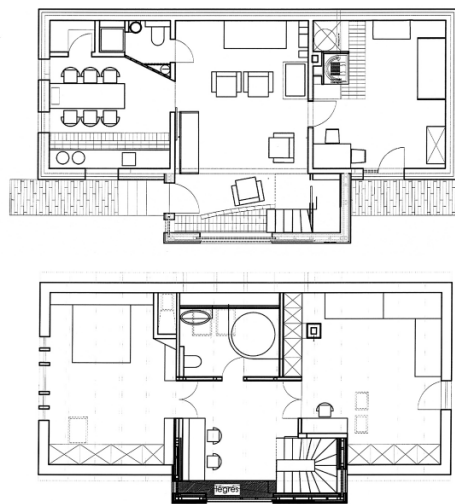


működés lehetőségével. Az OKKE működése tetszalott állapotba került, az Egyesülés törekvéseiért dolgozó pár ember – Bogos Ernő, Herczeg Ágnes, Kolumbán Gábor és mások – munkájának gyümölcseit mások aratták le.

Szép, színvonalas épületek születtek, a kitűzött cél egyik fele kétségtelenül megvalósult. A második fele egy mulasztás történetévé vált. Elgondolkodtató, mi az, amit Mesterünk szellemi örökségként ránk hagyott? Hogyan tudunk élni vele? Megélni akarunk belőle, vagy egy szellemiség folyamatoságán dolgozunk, amiből természetesen munka és egzisztencia is születik? Mi a fontossági sorrend?

A kérdés ugyanaz: a lét határozza meg a tudatot, vagy fordítva? A szellem a lét forrása, vagy az anyag, a napi betevő? Üzletet akarunk-e csinálni abból, amit Mesterünk örökségül hagyott nekünk, vagy megértettük, miről beszélt?

A szándék nem talált befogadásra – de sosem késő. Reményt kelt az OKKE idejei találkozója. Az egoista gazdaság a szakadék felé rohan. Egy szolidáris gazdaságért kell ma tevékenykednünk. Ezt teszi Kolumbán Gábor, a Góbé termék védjeggyel, a mögötte álló mozgalommal és vállalkozások együttműködése által. Az építészek együttműködése többször kudarcba fulladt, de életképes törekvések is létrejöttek. A folyamat nem másról: az ébredésről szól. Minél tovább tart, annál fájdalmasabb lesz. És fordítva: minél hamarabb kezdjük, annál többet teszünk magunkért, utódainkért; a mitikus jövőért, ami közeleg.



A „SZÉKELY HÁZ” VÉDJEGY KIDOLGOZÁSÁHOZ SZÜKSÉGES LÉPÉSEK

- a Székely Ház konzorcium megalakítása, feladata a fejlesztés és az integráció;
- a ház szellemi-lelki-fizikai tartalmának körbejárása, megnevezése;
- hagyományos építészeti értékek, védelmük, a székely faház korszerűsítésének mintapéldái: fürdőszoba építés, tetőtér-beépítés, stb.;
- ház-kert-táj összefüggései, a ház és a település viszonya;
- funkcionális igények megfogalmazása, építészeti arculat kérdése;
- az épület komplex működésének megfogalmazása, a ház és környezet egységének gondolata: az erdőműveléstől a házáépítésig, a ház környezetbarát működtetése, megújuló energiaforrások és autonóm működés, természetközeli vízhasználat és szennyvízkezelés;
- szerkezetípusok fejlesztése, laboratóriumi vizsgálata: könnyűszerkezet, gerendaház, vegyes szerkezetek a helyi építőanyagok alkalmazásával (fa+tégla, fa+vályog, fa+szalma), hőtechnikai fejlesztés, passzív háztípus szerkezetek;
- a tervezés és kivitelezés integrációja, modulrendszer és egyedi épületek;
- a fa és az erdei hulladék teljeskörű felhasználása: épületszerkezet, asztalosipar, hőszigetelés, tüzelő (apríték, pellet, brikett);
- a főbb területi igények lehatárolása (Székelyföld, Erdély, Románia, Magyarország, kelet- és nyugat-európai piacok), épülettípusok főbb jellegzetességei a megrendelői piac területi igényeinek, hagyományainak megfelelően;
- tervpályázat kiírása az OKKE, a KKE és a Vándoriskola, illetve egyetemisták számára;
- kiegészítő termékek gyártása: kerítés, kútház, kültéri toalett, stb.



Szemközt és ezen az oldalon:

Köllő Miklós terve, Székely Ház tervpályázat II. forduló, 2009.

A pályamunka egy meglévő ház átalakítása az építész, és családja számára. Tekintettel a hagyományos beépítésre, az épület hosszában nem bővítették, kialakítását a célszerűség és a minimálisan elégséges méretek határozták meg. Jellemző a hagyományos anyagok újszerű alkalmazása, jellegzetes elem az utca felőli homlokzat két kisablakos, deszkaborításos kialakítása. Az alkalmazott gépészeti, hőtechnikai megoldások a mai kor elvárásaihoz igazodnak.

THE HISTORY OF THE SEKLER HOUSE

The Transylvanian Országépítő Károly Kós Association has approximately 60 members. Together with the organization in Hungary, they organized a Kós exhibition and conference in Sibiu in 2007 which was later brought to Sfintu-Gheorghe, Budapest and Bucharest as well. One of the main reasons behind establishing a faculty of architecture in Seklerland was keeping alive the spirit of Kós through the preservation of traditional Transylvanian architecture and wooden structures. Lack of finances denied opening courses, but the Marosparti Education Center was established in 2007 to address these issues. Simultaneously, a development project was initiated with the goal of conceiving, designing and modeling the Sekler House in contemporary style. The call for tender in 2008 was designed to serve as the first step in the process of reinforcing organic architecture in the spirit of Károly Kós, to withhold the pressure of invasive and destructive fashion trends. The second round was announced in 2009, leading to the initiation of the rural preservation program. After this promising start, the Hargita County Council initiated the creation of type designs within the framework of the Modern Sekler House project without closer cooperation with the Association.

KÓS KÁROLY MARADÉKAI FALUKÉPVÉDELMI PROGRAM HARGITA MEGYÉBEN

Bogos Ernő

„...Kérem azért az én Istenemet hívó, igaz hittel, hogy áldja meg maradékimat, kik szeretni fogják és meg is tartják ezt a kis világot itt a nagy hegyek között és kérem az én Istenemet, hogy nehéz kezével sujtson le azokra, akik megunják és elpredálják otthonukat, földjüket, apáik szeretetét...”

(Kós Károly: *Testamentum és Agrikultúra*, 1915)

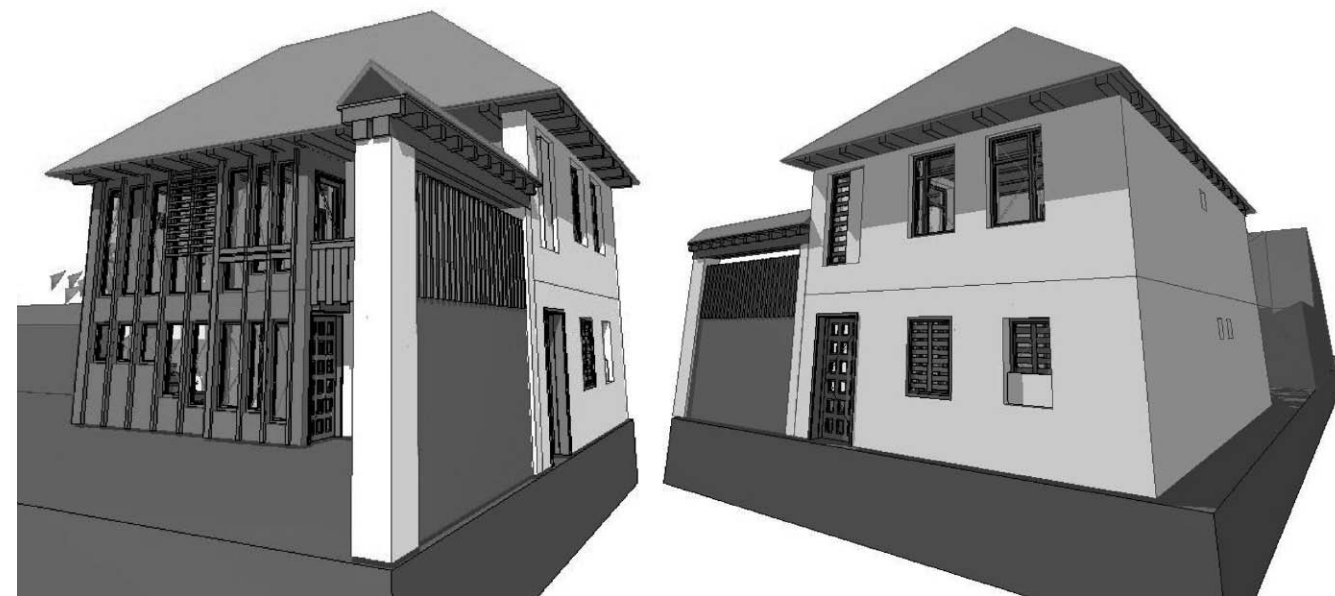
A falu az önmagával és társaival, valamint a természettel harmóniában élő ember természetes létformája volt évszázadokon keresztül. Egy település képe, annak változásai pontosan jelzik az ott élők mentalitását, és hosszú időre meghatározzák, befolyásolják az emberek identitását, a lakóhelyükhöz kötődő érzelmeiket.

„A valóság kideríthetetlen. Nincs olyan részletes kutatás, ami feltárná az emberek gondolatát, cselekedeteinek indítékát, a táj lelkét. Csupán a valóság körbejárása lehetséges. A mozaikok összegyűjtése, értékelésük és helyreigazításuk adhat reményt, annak a tudatában, hogy a paradicsomi kép teljességét összeállítani már képtelenek vagyunk. Talán csak az a tudat vigasztalhat minket, hogy a szépséges tünemény: a múlt képe valóságosan soha nem létezett. A mindenkori valóság a küzdés maga.” – írta dr. Reischl Gábor a Pogány-havas Kistérség településképfeljesztési stratégiájában.

Székelyföld identitásának egyik meghatározó eleme kulturális öröksége, azon belül épített környezete, amely-

nek kialakulását a közösség sajátos történelme, társadalmi szerveződése, életformája, életterének földrajzi és természeti környezete határozza meg. A hagyományos paraszti életforma fokozatos felbomlásával már a 20. század első felétől megváltozott az építőszemlélet és gyakorlat, megszűnt a faluközösség addigi, esztétikai téren is működő szabályozó szerepe. A kommunizmus évtizedeiben a kisközösségek szétbomlásával a fejlődés megállt, ezért az épületek többségének állapota konzerválódott. Így az 1970–80-as években még gazdag, de romos, mágára hagyott építészeti értékkel talál-

Derzsi háztípus (Tövissi Zsolt felvétele) szemközt: Csíkszentmihály



Derzsi mintaház, Tövissi Zsolt terve, Modern Székely Ház pályázat, 2011

kozhattunk a térség falvaiban. A 21. század elején Székelyföld – történelme során talán először – olyan arányú társadalmi és gazdasági változásokkal szembesül, amelyek az eddig szerzesen fejlődött kulturális örökségében visszafordíthatatlan károkat, pótolhatatlan veszteségeket okozhatnak. E változások hatására háttérbe kerül a táj és épített környezet egysége és minősége.

Makovecz Imre kezdeményezésére alakult meg 2005. október elsején a Kós Károly Egyesülés erdélyi szekciója, Országépítő Kós Károly Egyesülés néven. A Pogány-havas Kistérségi Társulás hét község összefogásából jött létre, Csíksomlyótól Gyimesbükkig 33 kistelepülést foglalva magába. A társulás vezetőjének, Rodics Gergelynek a kezdeményezésére 2006-ban három építésszel (Köllő Miklós, Tövissi Zsolt, Bogos Ernő, OKKE-tagok) kezdődött el az a munka, amelynek célja, hogy a településeken megindult modernizációt egy olyan irányba terelje, amely tisztelettel bánik a kulturális örökséggel, és a turizmus számára is megfelelő feltételeket teremt a települések megjelenésének javításával. A munka során előfelmerések készültek a kistérség településeiről, amelyek eredményeit a szakemberek kiállításokon mutatták be a helyi közösségeknek. Következéseiket egy zárókonferencia keretében rögzítették, ahol megfogalmazódott az igény egy építészeti pályázat kiírására, olyan építészeti megoldások keresésére, amelyek

magukban hordozzák a székely ház eszenciáját. A munka hatékony folytatásához településképvédelmi tanácsadó testületek felállítását javasolják a helyi civil szervezetek bevonásával. Hargita Megye Önkormányzata 2008-ban kérte fel az Országépítő Kós Károly Egyesülést a faluképvédelmi program megyei szintű előkészítésére, a helyi építészek minél szélesebb körű bevonásával, melynek hozadéka a 2009-es *Székelyföld épített öröksége – Faluképvédelem – út a jövőbe* című konferencia.

A rendszerváltás óta húsz év telt el, ideje hátredlisan számotvetni lehetőségeinkkel és cselekedni! Meg kell határoznunk és meg kell védenünk azonosságunkat, hagyományainkat, mert veszély fenyegeti mindezeket nemcsak Erdélyben, hanem az anyaországban is. Divatok, tájidegen ízek és színek özönlik el településeinket, elsöpörve a nagy lehetőségeket tartogató és fejlesztési alapot jelentő helyi sajátosságokat. Székelyföld építészete most a tét. Sorsa, alakítása a mi kezünkben van. Ehhez tehetséges építészekre, erőskező megyevezetőkre és főépítészekre, értelmes, követhető szabályokra és eszményekre, jó szakemberekre, értő polgármesterekre és lakosokra van szükség. Fogjon össze hát szakma és politikum, hogy együttes erővel őrizzük meg és emeljük fel múltunk értékeit, a ránk bízott örökséget! (A konferencia meghívójából.)

A konferencia résztvevői megfogalmazták a Faluképvédelmi Chartát, rögzítették az elkövetkező teendők kere-

teit. A kezdeményezést az a felismerés szülte, hogy a hatékony faluképvédelem és a népi épített örökség védelme széles körű együttműködést követel az építészek, a települési és megyei önkormányzatok, építészeti és környezetvédelmi hatóságok, a gazdaság szereplői, a civil társadalom, valamint a média képviselői között. Az örökséggel kapcsolatos általános alapvetések, és az együttműködés igénye mellett az 55 pontot tartalmazó Charta ajánlásokat tesz többek között az oktatás (ifjúság bevonása, restaurátor-szakmunkásképzés stb.), az anyaghasználat (hagyományos anyaghasználat motiválása az építető és az építőanyag kereskedő oldalán, közbeszerzéseknél való értékelése, szociális munka bekapcsolása pl. a zsindegy biztosítására stb.), az önkormányzat (értéktárak megalkotása, példamutatás, támogatási rendszerek stb.), a szakma (díjak alapítása, bemutatás és tudatosítás stb.), valamint a szabályozások és a hatósági munka terén.

Abból a felismerésből kiindulva, hogy egy térség épített örökségének fennmaradása és fenntartása hasznosítás nélkül elképzelhetetlen, ez a feltétele a társadalmi elfogadottságnak is. Az „előörökség” olyan értéktöbbletet hordozhat, amely egy magasabb szintű életminőség lehetőségének kerete is egyben. A program folytatását minden évben más-más építésziroda szervezte meg, vállalva a koordináló szerepet és a kapcsolattartást az önkormányzattal.





A tanulmányok elkészítésénél alkalmazott módszerek lényege: a Megyei Önkormányzat megrendelésére, a faluképvédelemhez szükséges értékleltár elkészítése (fényképeken, táblázatokon, térképeken, adatlapokon rögzített aktuális állapot a település épített és táji örökségéről), a település fejlődésének történetének ismerete, és egy szabályozási javaslat, amely kézikönyv formájában a polgármesterek számára használható az általános rendezési terv elkészítésénél, a fejlesztési stratégiák megfogalmazásánál és az épített örökség megóvásánál. A tanácsadó építésszek bevonása ebbe a munkába a helyi önkormányzatok megsegítését szolgálja, és kevesebb visszafordíthatatlan beavatkozást eredményezne a falukép alakulásában.

A faluképvédelmi program minden évben egy-egy kiegészítő témát is tárgyal, ami a részt vevő építésszek csapatmunkája során készül el. Ilyen volt a Székelyház pályázat folytatásaként meghirdetett Mintaház alprogram, a ravatalozó-, kúria-, illetve faluközpont-revitalizáció alprogramok, valamint a megyei örökségvédelmi és műemléki stratégia összeállítása. A program keretében a megye 264 településéből 68-nak készült el a tanulmánya, és ebből 35 település felújított rendezési tervébe

már beépítették azokat. Az eddig elvégzett munka jelentős hozadéka az egyetemi hallgatók nyári foglalkoztatása, akik azon túl, hogy megismerhetik a helyi népi építészeti örökséget, anyanyelvükön gyakorolhatják a szaknyelvet, amit az egyetemen csak az államnyelvén tanulhatnak.

A munka folytatásához szükség van megfelelően „megfertőzött” fiatalokra.

Mi a teendő? – teszi fel a kérdést Kolumbán Gábor egy 2006-os konferencián amelyen a fenntartható vidékfejlesztési elképzelésekről tanácskoztak. – *Mindenekelőtt vissza kell adni a falu becsületét, méltóságát. Újra kell értékelni a falun élést mint magas életminőséget képviselő életformát. Az emberi együttélés erkölcsét Jézus tanítására kell felépíteni. Azegyre individualistább embereket meg kell tanítani az együttműködés kultúrájára és technikáira. El kell juttatni az emberekhez azt az üzenetet, hogy a fejlett nyugati világ felismerte a hagyományos vidéki létformák hasznosságát és értékét. Tudatosítani kell a falun élőkben, hogy nem egy letűnő világ utolsó túlélői, akik nem tudtak, vagy nem akartak elmenekülni a süllyedő hajóról, hanem az eljövendő élhető világ előfutárai, akik az emberiség, az Élet számára teremtik meg a lehetőséget létükkel és munkájukkal.”*

PROGRAM FOR PRESERVATION OF RURAL IDENTITY IN HARGHITA COUNTY (Transylvania, Romania) Constructed environment is one of the main elements that define the identity of Seklerland. In the 21st century, social and economic changes may cause irreversible damage to this environment, which, so far, has experienced stable growth through organic development. County government asked the Károly Kós Association in Transylvania to prepare a program for preservation of rural identity in the form of a working plan based on comprehensive research carried out in 68 different localities. The inventory list of local heritage values and reports on the condition and history of the localities were worked into the development plan, together with regulatory proposals. In 2012, emphasis was laid on the protection of local heritage. The unique but endangered surroundings and locality of Szépvíz needs a complex cadastre of values that incorporates all relevant aspects of landscape and nature. Together with her team, Ágnes Herczeg developed a methodology that is suitable for carrying out the basic steps of rural exploration, may provide material for future legislation and local regulations as well as tourism development projects.

HAGYOMÁNYOS KÁSZONI HÁZ FELÚJÍTÁSA

T. Kovács Áron

A sors úgy hozta, hogy lehetőségünk adódott saját célokra felújítani egy hagyományos kászoni házat. Az épület a két világháború között épülhetett, nagyrészt eredeti állapotában megmaradt. Jellegzetes, háromosztatú, tornácos épület, magas lábazattal, oromzatos főhomlokzattal. A munkálatokat elsősorban szakmai kísérletként értelmezhetném: sikerült számos technológiát kipróbálni, amelyek a hagyományos és az ökológikus megoldások közé sorolhatóak. Mindenekelőtt a mai kor igényeinek megfelelően bevezettük a vizet. A délkeleti tájolású kamránk helyén fürdőt alakítottunk ki, a fabur-

kolat mögött kiválóan el lehetett rejteni a szereléseket. Mosdókagyló céljára dagasztótekenőt, kád helyett dézsát helyeztünk el. A fürdő végében komposzt-toalett van, a víz a helyi kútból származik. Két helyiséget fűtő kandeló-csempékályhát raktunk, amelyhez kézi készítésű csekefalvi téglát és zománc nélküli kézműves csempét használtunk (László Károly kézdivásárhelyi keramikus munkája). A konyhában lévő sparheltet összekombináltuk a kemence szájával és megtoldottuk egy fás bojlerrel, amely a fűtés és a főzés mellett a melegvizet is szolgáltatja. A felületképzéseknél az ökológiát és a természetességet szem előtt tartva enyvalapú festéket, cellulózos mészfestéket oxidporokkal színezve, vörös vályogfestéket, kazeinenyvet, természetes lazúrokat, padlóolajat alkalmaz-

tunk. Használtunk továbbá vályogvakolatot, amely – ellentétben a házilag kikevert anyag-homok keverékkel, amely egyszerűen lehullt a falról – a legkisebb repedés jelét sem mutatta száradáskor.

A régi padló felcsiszolásával, olajozásával és viaszolásával patinás felületet nyertünk. Az ablakok meglévő szerkezeteket megerősítettük, a hiányzó szárnyakat pótoltuk, az üvegeket beragasztottuk. Az ajtók festéséhez vörös olajfestéket használtunk, amelynek fényét egy evőkanálnyi oxid elvette, tökéletes matt felületet képezve. Szükségesnek láttuk a padlásfödém szigetelését. A padlásdeszkák némelyikét felpattintottuk, a gerendák közébe cellulóz szigetelőanyag került.

(Faluképvédelem –
Út a jövőbe konferencia előadása)



HARGITA MEGYEI FALUFELMÉRÉSI PROGRAM TÁJI ÉRTÉKVÉDELMI FELMÉRÉS SZÉPVIZEN

Herczeg Ágnes

Az elmúlt tizenöt évben kisebb megszakításokkal, de szinte havi rendszerességgel megfordulok Székelyföldön. Ehhez társulnak azok a gyermekkori élmények, képek a tájról és a tájban élő faluközösségről, amelyeket székely nagyapámnál töltött nyarak során szereztem. Több kutatási és vizsgálati munkát, konkrét tervezési projektet vezettem, vagy vettem részt benne, ahol a táji örökség megőrzése, továbbéltetése, egyes régiók, helyek stratégiájának kidolgozása volt a feladat, és évek óta tanítok az EMTE Sapientia Csíkszeredai Karán. Tájépítésként külön érzékszervvel figyelem a táj rohamos változását, és mindazokat a társadalmi átalakulási folyamatokat, amelyek ezek mozgatórugói. Minden lehetőséget megragadok, hogy felhívjam a figyelmet arra, hogy elindult – az ökológiai összefüggéseket és tájból fakadó individuális adottságokat figyelembe nem vevő tevékenységekből, egyoldalú megfontolásból fakadó döntések nyomán – egy folyamat, amely alapjaiban veszélyezteti e táj jövőjét, így az itt élők esélyét a helyben maradásra. Mégis nehéz a meggyőzés. Miért? Mert a táj megfoghatatlan; része vagyunk, mégsem látjuk. Le kell hogy hulljon szemünkről a lepel, lássuk be: a táj mi magunk vagyunk.

Székely táj, határvédelem, önvédelem

„Múltja nélkül lehetetlen megérteni egy tájnak, falunak, népnek jelenét.”
(Szabó Pál)

A székelyföldi tájhasználatban és a székelység megmaradásában az erdők

és a vizek mindig jelentős szerepet játszottak. Az erdő (eredő, erőd, az angolban is *forest*) a székely határvédelem egyik legfontosabb eleme a források, a patakok, a mocsarak világával együtt. A kettő szoros összefüggésben áll egymással, hiszen az erdő a tájban a vízkészletet határozza meg egy vízgyűjtő területen belül. A székelység falutörvényeivel és szerves tájhasználatával megőrizte és saját életfenntartására használta a természeti adottságokat. Az ipar megjelenésével váltotta fel az önfenntartást a kereskedelmet kiszolgáló erdőkitermelés, az erdőművelést az erdőgazdálkodás. A természetes erdőtársulások helyére a monokultúras erdők kerültek. Az erdők fogyása következtében időnként fellépő nagy árvizekre pedig a válasz a folyószabályozás, a vizek gyors levezetése. A rendszerváltozás után a székelyföldi erdőterületek radikális csökkenését láthattuk, megnőtt az iparszerű fafeldolgozók száma. Húsz év után eljutottunk oda, hogy a fafeldolgozók kapacitásához képest fogyóban van a fa. Mindezen konfliktusok vezettek oda, hogy Gyergyócsomafalván megszervezzük a Marosparti Népfőiskolát, ahol a falufelmérési munka is bemutatásra került.

Falufelmérés - tájfelmérés

A Hargita-megye által támogatott falufelmérési programban 2012-ben helyet kapott a táji örökség védelmének a kérdése is. Ezt Bogos Ernő segítette, mint a falufelmérési munka egyik kezdeményezője és vezetője, valamint –

ha hivatalosan nem is, de valójában – Szépvíz tanácsadó főépítésze, a most érvényes rendezési tervének készítője. Közösén úgy döntöttünk, hogy Szépvíz lesz e metodikai célú táji felmérés helyszíne. A választást a polgármester nyitottsága és a község iránti elkötelezettsége mellett az is indokolta, hogy a község, ahová Szépvíz központtal Csík-szentmiklós, Borzsova, Bükkloka tartozik, több különböző, de a régióra jellemző tájkarakterű terület található. Egyik része az Olt által átszelt Alcsíki-medence egyik síkvidéki területe, másik része a hegylábi táj karakterét hordozza, de megtalálhatóak a fennsíki területek is. A hágón túl már a Gyimesekre jellemző, szűk völgyekkel szeldelt, patakok mentén kialakult szálláshelyek, tanyák és kis települések világa jellemzi a tájat.

A hagyományos székely tájhasználat, amellyel kölcsönhatásban fejlődött ki a székely falu szerkezete, telekhasználata, építészete és tárgykultúrája, a közösség életmódja, mára olyan jelenségeket mutat, amely ennek az örökségnek a felbomlását jelzi. Gyökerét a mai világ tudati állapotában találhatjuk meg. A tájjal összefüggő hagyomány és életmód eltűnését, a közösségek egyénekre bomlását az egész Földet meghatározó világgazdasági kultúra hatása idézi elő. A fogyasztásra, gazdasági növekedésre berendezkedett szisztéma az individuumot célozza meg, a világpolgárság eszméjét hirdeti. A médián és a globális gazdasági rendszeren keresztül mindenhová eljut, és a tudaton keresztül fejti ki hatását. Az addig

a közösség által kontrollált értékrend helyett, a szabadság egyfajta értelmezésekként mindenki olyan házat épít, amilyen neki tetszik, az egyén mobilissá válik, eszmeiségében elszakad a helytől, a tájtól, a közösségtől. Miközben az egyik jelentős gazdasági szektor, a turizmus a múlt értékeit keresi, ezen értékek autentikus bemutatása, az értékek életszerű fenntartása kérdésessé válik. Hiszen a tájban élő, tájat művelő ember tudata – környezetéhez, a közösséghez való viszonya – változik meg. Közben a hagyományos életmód utolsó mohikánjai lassan átlépnek az új élet kapuján. Ebben a helyzetben az értékek felmérése, az értékek különböző eszközökkel való megóvása nem elegendő.

A célunk az volt, hogy a felméréstől eljussunk a konkrét akcióig, vagyis hosszú és rövid távú stratégia, cselekvési forgatókönyv és megvalósulás jöjjön létre. Abban az utolsó pillanatban vagyunk, hogy csupán a felmérés, az értékek rögzítése nem elegendő, cselekedni kell. Kiindulópontként megállapíthatjuk, hogy a székely táj hagyományos tájhasználatának átalakulása felgyorsult egy olyan helyzetben, amikor nincs meg a tájvédelem megfelelő jogi kerete, nincs komplex táji, természeti értékkataszter.

Romániában a közigazgatás eltér a Magyarországitól. A belterület az önkormányzat, a helyi tanács hatásköre építésügyileg, a külterület a megyei tanácshoz tartozik. A ma érvényben lévő rendezési tervek nem tartalmaznak tájvizsgálatot, zöldfelületi vizsgálatot, nem készül táji örökségvédelmi tanulmány. Külterület-szabályozás nincs, belterületi zöldfelületi szabályozás csak ritkán. A táji munkarészek elkészítését, ha készül egyáltalán, nem tájépítészek végzik.

Célunk az volt, hogy kidolgozzunk egy metodikát, amely alkalmas a tájvizsgálat alaplépéseinek bemutatására, a rendezési tervek kül- és belterület táji és zöldfelületi szabályozására. Használható a táji örökségvédelmi munkarészek, helyi és magasabb szintű táj- és természetvédelmi rendeletek elkészítéséhez, alapja lehet térségi döntések

nek, turisztikai fejlesztéseknek. A tájvizsgálathoz kidolgoztuk a táji értékkataszterezés adatlapjait kül-, és belterületre, a térképre rögzítés módját. A terepjárások során a helybéli adatközlőkre is támaszkodtunk, a történeti térképek, a légi fotók és a leírások alapján alakult ki a tájhasználat változásának sora. A magyarországi gyakorlathoz képest a legnehezebb, hogy alaptérképek nem állnak rendelkezésre, így nekünk magunknak kellett a rendelkezésre álló eszköztárból előállítani.

Szépvíz és környéke regionális jelentőségű kultúrtörténeti, és egyedi tájértékekkel rendelkezik. Az egyedi tájértékek fogalom meghatározását a magyarországi tájépítészeti gyakorlatból és szabályozásból vettük át, kibővítve a székely tájra jellemző elemekkel. Kataszterezésünk során több mint 150 egyedi tájértéket jelöltünk.

Környezetvédelmi, természetvédelmi, tájvédelmi konfliktusok

Vizsgálatunk során számos olyan tevékenységet térképeztünk fel (vegyszerek használata, mederkotrás, átláthatatlan kavicsbányászat), amelyek visszafordíthatatlanul és teljes mértékben megzavarják a patak vízrendszerét és ökológiai szerepét. A hegyoldalak vékony talajrétege a legeltetés intenzitása miatt több helyen teljesen erodálódott. A sík, szántóföldi művelés alatt álló területeken pedig az egyéves növény-kultúrák használata és a mezővédő erdősávok hiánya miatt a talaj a szél által pusztul. A vegyszerek (növényvédő szerek, gyom- és rovarirtók) és műtrágyák használatán alapuló mezőgazdaság kipszítja a talaj termékenységét biztosító talajéletet és rombolja annak humusztartalmát. A beépített területek növekedése csökkenti az élőhelyeket. A szabályozatlan beépítések, a tájidegen szín, anyag és arány használata tájképi konfliktusként jelentkezik, zavarva a táj harmonikus és egységes jellegét. A beépített területek környezeti terhelése is jelentős. A települések és szántó területek között sok helyen hiányoznak a gyümölcsösök, a mezs-

gyék, amelyek klimatikusan és a tájhasználat szempontjából lennének értékesek.

Korunk legújabb tájkonfliktusát eredményezi a fiatal lakosság elvándorlása, ezáltal a meredekebb, nehezen kaszálható területek felhagyása. Eddig a magashegyi kaszálók és legelők erdőbe vonását támogatták. Ma azonban a földalapú támogatás hatására a beerdősülő területeket nem a gyepterület művelésének igénye miatt, hanem a támogatás miatt irtják ki. Elgondolkodtató, hogy anyagi szempontok miatt ezzel végül a tájhasználat eredendő folyamataitól és meghatározásától is elválasztódik az ember. Nagypám értetlenül csóvná a fejét...

Mi lenne a legfontosabb feladat?

Szépvíz község jól példázza mindazokat a gondokat, amelyek jellemzik a régiót. Javasoltuk, hogy az építészeti értékelmérés során már vizsgált területek közül tájegységenként kerüljenek kijelölésre mintatelepülések, amelyeknek el kell készíteni mintaszerű rendezési tervét. A rendezési terv kül- és belterületét a szerkezeti és szabályozási terv során együtt kell kezelni, így a folyamatban az önkormányzat és a megye együttesen kell, hogy végezze. Ki kell dolgozni ennek jogi, igazgatási kereteit, amihez jogi, igazgatási szakemberek bevonása szükséges. Elengedhetetlen a polgármesterek, helyi döntéshozók bevonása, a téma fontosságának megértetése és társadalmi tudatosítása.

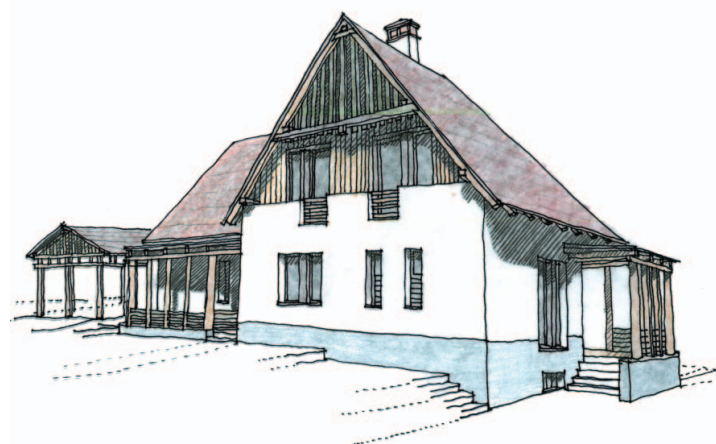
A legfontosabb a táji összefüggésekben való gondolkodás lenne, amely a tájat élő organizmusként szemléli, aminek tagjai és meghatározó eleme vagyunk. A kérdés: képesek vagyunk-e önmagunkra és környezetünkre tett hatásunkra tudatosan rátekinteni.

Szépvíz, Tájji értékvédelem metodika elkészítésében tájépítész munkatársak: Borbáth Mónika, Madár Kinga, Tikk Dóra, Csaba Kinga, Lovas Vilmos • közreműködők: Bogos Ernő, építész; Demeter László, ökológus; Rodics Gergely, térségfejlesztő

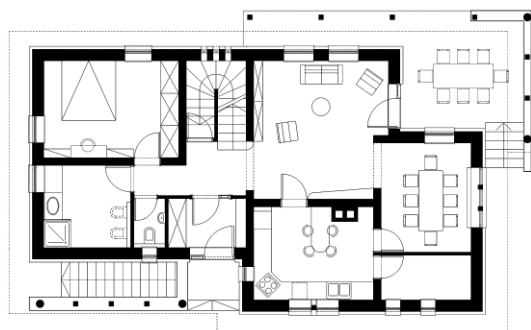
VÁNDORDIPLOMA • 2013

Cservenyák Eszter Ilka (1979)

1997-2004 BME Építészmérnöki Kar • 2006-2008 DLA képzés, BME • 2007-2011 KKEVándoriskola • mesterek: Makovecz Imre†, Salamin Ferenc, Bogos Ernő, Rudolf Mihály, Zsigmond László • diplomamunka: Vajna-ház, építés alatt; Mád Vendégház, építés alatt; Székelyudvarhely Kulturközpont, engedélyezési terv; Rákoskerti Mennybemenetel templom, Makovecz Imre vázlatterve alapján (2011) engedélyezési, majd kiviteli tervek készítése 2013-ban



Vajna-ház, vázlat és alaprajz



Mád, vendégház, vázlat

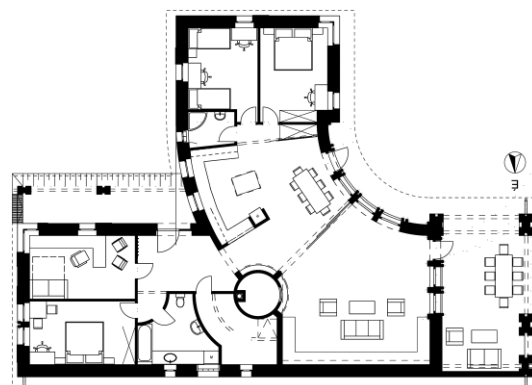


Nemes Dávid (1984)

2003-2009 BME Építészmérnöki Kar • 2009-2013 KKE Vándoriskola • mesterek: Hayde Tibor, Bodonyi Csaba, Zsigmond László, Esztáry Győző, Salamin Ferenc • jelenleg Jankovics Tibor keszthelyi Forma Stúdiójának munkatársa • diplomamunka: Családi ház Szolnok mellett, építés alatt; Bándi-ház, Hargitafürdő, építés alatt



Bándi-ház, számítógépes látványterv



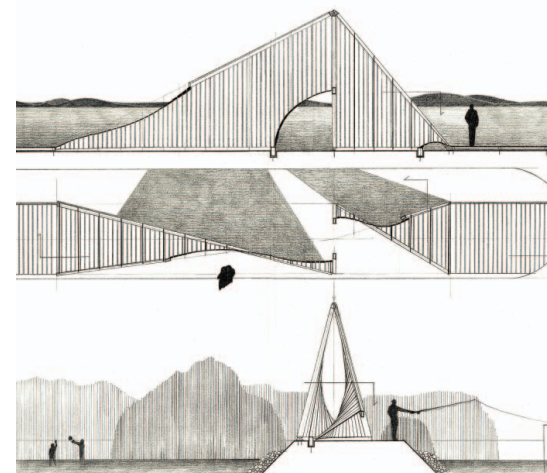
Családi ház, Szolnok, alaprajz és számítógépes látványterv



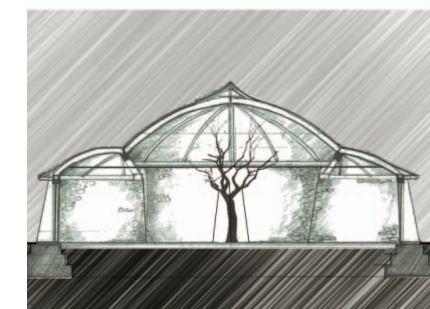
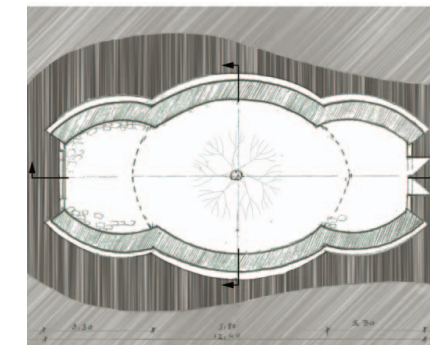
VÁNDORISKOLAI FELVÉTELI • 2013

„Tervezz egy hangszert, ami egyben ház is. A hangszerháznak meg kell szólalnia, akár természetes módon, akár ember által. A helyszín tetszőleges, de a választást meg kell indokolni (...) Anyaghasználata, szerkezete legyen összhangban a helyszínnel, mutassa tervezője viszonyát a világgal, teljesítse a funkció követelte igényeket.” (részlet a felvételi kiírásból)

Engloner Gyöngyvér (BME)
Szélhárfa-hajlék a Balaton partján



Komsa Réka (Kolozsvári Műszaki Egyetem)
Ház-Hang-Szer-Fal Túrterebesén



Kristók Attila (SZIE, PTE) Hangszerház
a Magasmajtényi kápolna fennsíkján



JOURNEYMAN'S SCHOOL – GRADUATES AND ADMISSIONS
The institution of the Itinerant School serves to teach and propagate Hungarian organic architecture. Each year in September, freshly graduated architects apply for admission by submitting a project with a specific theme. Four to

eight young architects will be given the chance each year to work as apprentices to established architects of the association. For three years, or six semesters, they will take part in the work of different offices while doing individual research and submitting tenders. Upon graduation from the Itinerant

School, they will receive a letter of recommendation from the masters, which, together with their first completed building, will serve as basis for the degree issued by the examination board. More than 60 architects have graduated from the School, many of whom have gone on to become masters themselves.

FÜRDŐ- ÉS KÖZÖSSÉGÉPÍTÉS KISBACONBAN • IDÉN IS KALÁKÁZTUNK!

szöveg: Herczeg Ágnes
fotók: Juhász Attila

Immár 14. éve létezik a Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kaláka Mozgalom, amelynek eseményeiről néhány-szor beszámoltunk az *Országépítőben*. Idén három helyszínen közel száz önkéntest szerveztünk Székelyföldre.

Az első kaláka a Csíksomlyói Barátok feredőjének évenként megismételt felújító munkáiról szólt. A 2006-ban épült fürdő és zárandokkert azóta is kedvelt célpontjuk a helybelieknek és az ideérkezőknek, valahogy mégisincs állandó gazdája, fenntartója. Hol a városi tanács, vagy Bőjte Csaba otthonának lakói, hol a kalákamozgalmat szervező Ars Topia Alapítvány önkéntesei tesznek rendet. Sokan kérdezik tőlünk, miért építünk, ha nem tartjuk rendben? A kaláka lényege az önkéntesség, és szervezőként arra vállalkozunk, hogy elindítsunk a helyi közösségen belül a tájunk értékeinek megbecsülésére, környezetünk iránti felelősség újbóli felvállalására irányuló folyamatot. Ami egykor ennek a tájkultúrának része volt. Az ide szervezett kalákások pedig átélhetik, megtapasztalhatják a közösségért

végzett munka nemesítő hatását, egy-üvé tarozásunkat a Kárpát-medencén belül. A közösség ismét meg kell, hogy becsülje a maga és mások által elvégzett munkát, meg kell, hogy becsülje és meg kell őrizze, tovább kell éltetnie értékeit. Itt kezdődik az autonómia: kitisztítom a forrást, lehajlok a szemé-
tért, az élet tiszteletére és az értelmes munkára nevelem a fiatalokat.

Az idei nagy kalákának Kisbacon adott otthont. Erdővidék festői táján – híres szülőttének nevéhez híven – a mesés erdők között található e kis falu. Európa medveállományának közel fele ebben a rengetegben talál élőhelyet. A kaláka szervezésében a Baconi Önkormányzat és a Kovászna megye Turizmusért Egyesület mellett legfőképp a helyi közösség, annak civil szervezetei, a Bodvaj és az Istenkas Egyesület, valamint a közbirtokosságok vállaltak oroszlánrészt. És Benedek Elek, hiszen szellemi öröksége ma is benne él a tájban, a helybeliekben, a fiatalokban, a gyermekekben. Csodálatos pedagógusok, lelkészek, közösségszervezők, a közbirtokosság

és helyi vállalkozók, mesteremberek viszik tovább, amit Benedek Elek, mindenki Elek apója ránk hagyományozott. Azt a szellemi hagyatékot, amely a magyar mesevilágban őrződött meg, amelyet Benedek Elek élete és munkássága mentett át a jövőbe. Mindenki, aki a Kárpát-medencében nevelkedett, a magyar nyelvet ezen a mesekecsken tanulta és fejleszthette. A mesék az egyetemes tudást bekapcsolják a helyi életbe, hidat vernek szellemi, lelki és fizikai valóságok között. Azt a kincset, a földet, amelyet nem hagyott el, hanem tovább művel.

Benedek Elek a trianoni békeszerződést követően 1921-ben Kós Károlyhoz hasonlóan hazaköltözött Budapestről a Romániához csatolt Erdélybe. Életútja ősei földjének, szülőföldjének és népének cselekvő szeretetéről tanúskodik, *Édes Anyaföldem* címen írt élettörténete mindennek hitvallása. Benedek Elek írói végrendeletének utolsó három szava: „*fő, hogy dolgozzanak*.” A kalákás csapat apraja-nagyja megmutatta, hogy milyen ereje van ennek a hagyatékknak.

BESZÁMOLÓ A KALÁKÁRÓL

szöveg és fotó: Juhász Attila

A falu szélétől tízperces sétára van a lápvidék, amely egy domboldal és egy tisztás hajlatában húzódik meg. Körbe kaszálók és termőföldek vannak. A helyi közösség alkotta építmények ágas-fa szerkezetűek, és jellegzetes, baconi cseréppel fedettek. Az erdő peremén, a falu fele haladva Mackó bácsi gübbe-nőjéhez érkezünk. A talajból feltörő forrás nagy vízhozama miatt kb. egy méter átmérőjű és 160 cm mély természetes árkot képezett. A föld suvadása 10 cm vastag, két öles cserfagyűrű le-
ásásával zabolázta meg a forrásfogaló. A szájhagyomány szerint egykor Benedek apó is feredőzött benne. A feltörő források, a kaszáló és a domb árnyékos találkozásánál egy úszóláp alakult ki.

Az akadályok hidakká váltak, a tanösvény fűz- és kőtámfalas, kavicsos szőrt sétánnyá alakult a kaláka során. Az elkorhadt helyére kerülő új, kör alakú fűrdőmedence tölgyfarönkökből készült, toronyra illő deszkafedést kapott. A körmedencéhez kapcsolódik a hideg gyógyvizet lábatató. Akinek a „fagyasztó” után nem ment el a bátorsága az

újabb próbatételtől, az szökkenhet egyet a napsütéses kaszálón elhelyezett másik feredő medencéjében, amelynek hőmérséklete két fokkal magasabb, szinte perzseli bőrt. A kaszálókön keresztül kijelölt úton elérjük a nagy feredő épületének főbejáratát. A két öltözőfülkében lehámozott ruhákat egy nagy lendülettel felhajíthatjuk az épület közepén elhelyezett ágasfára, és már ugorhatunk is a vízbe! Az épület fenyő-fa oszlopai szárazon rakott kő alapzatra rakott tölgy talpfákon nyugszanak. A falu lakói megbíztak bennünk, etették, itatták és elszállásolták az ide érkezőket. Szakemberben sem volt hiány, akik szabadságot vettek ki a munkahelyükön, hogy részt vehessenek a közös munkában. A helyi fafaragó mester, Bandi bácsi által készített kakast a fűrdőépület oromzatára helyeztük. A fenyő oszlopok díszítésként éger lábazatot kaptak, melyek a víz hatására rikító vörössé válnak, a nap szárító hatására pedig egy szürkés árnyalatra válnak. A két öltözőn kívül asztalok és padok is helyet kaptak a fedett tér alatt. A két

medencét napozóterasz veszi körül, ellensúlyozva a medence oldalfalára terhelődő föld nyomását. A gübbenő egy méterrel feljebb van, ezért a forrás vize csövön keresztül, szabadeséssel éri meg a „bázinba”. Innen a kismedence oldalán elhelyezett túlfolyón keresztül ér az „iszapferedőhöz”, ahol fa ülőalkalmatosságon kezdhetjük az iszappakolást, majd tovább folyik a „Gólyák tavába”, amelyet a mára feltöltődött egykori kenderáztató tavak helyén alakítottunk ki. A felsorolt objektumok szinte nyers vázlatok maradtak volna a kiegészítők nélkül: padokat, útbaigazító és magyarázó táblákat festett egy kisebb csoport az egész kaláka alatt. A Szarvasi Arborétum adománya-ként honosítási kísérletbe kezdtünk, virginiai mocsárciprusokat telepítettünk. A feredő nem készült el teljesen a tíz nap alatt, ám ez csak pár embernek szűrhatta a szemét, mert aki részt vállalt a kalákában, annak örömmel ült benne. Leporoltuk magunkat a megnyitóra, azzal a hittal, ha vége az ünnepségnek, folytatjuk. De már búcsúzni kellett egymástól. Aki ott maradt még egy éjszakára, az beszélgetésbe kezdett a zeneszóra, majd vaksötétségig feredőz-tünk. Egyszer csak Sándor gazda lovai megbokrosodtak egy medve közelségétől. Fújtattak veszettül! Roppant gyorsasággal pattantunk a szekérre, és elindultunk. Ha a lovak nincsenek, tán most is ott ülünk. Köszönjük a segítséget!

RENOVATING SPAS AND BATHS IN COMMUNITY EFFORT (“KALÁKA”) Organized by Ars Topia Foundation, the Bath and Community Building Community “Kaláka” Movement in Seklerland (Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kaláka Mozgalom) has been active since 1999. This year, nearly 100 volunteers took part in works hosted at three separate locations in Kisbacon. Built extensively on volunteering, the Kaláka initiative aims at strengthening the spirit of responsibility and respect for environmental assets and the *couleur locale* within the local community.



EMLÉKTÁBLA AVATÁSA

November 20-án, Makovecz Imre születésnapján emléktáblát avattak az építész egykori lakhelyén, a Villányi út 8. szám alatt. Beszédet mondott dr. Hoffmann Tamás, Újbuda polgármestere, Simicskó István, a kerület országgyűlési képviselője, Csernyus Lőrinc Ybl-díjas építész, és Makovecz Pál, a Makovecz Imre Közhasznú Alapítvány elnöke.

OELSCHLÄGER-ÖRY KIÁLLÍTÁS

Oelschläger-Öry Lajos (1896. Kassa – 1984. Miskolc) német származású magyar építész élete legtermékenyebb időszakát Kassán töltötte. Legnevesebb épületei mára védett műemlékek. 1945-ben Miskolcon telepedett le, ahol az Észak-terv, majd a Borsodterv munkatársa volt. A Kassai Műszaki Egyetem Művészeti Kara Építészeti Tanszékének munkatársai, Adriana Priatková és Pásztor Péter építészek a Szlovák Kulturális Minisztérium és a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával rendezték meg 2012-ben az építész kiállítását Kassán. A kiállítás december 8-ig megtekinthető Budapesten, a FUGA Budapesti Építészeti Központban (V. kerület, Petőfi Sándor u. 5.)

VÁNDOROKBÓL MESTEREK

November 17-én a Törökvágási református templomban *Vándorokból Mesterek* címmel nyílt kiállítás öt erdélyi egykori vándoriskolás (Bogos Ernő, Esztány Győző, Müller Csaba, Tóthfalusi Gábor, Barabássy Alice) és tanítványaik (Szász István, Juhász Attila, Szepesi Ákos, Czimbalmos Réka, Nagy-Balogh Lívia, Balogh Miklós, Ferenczy Kinga, Komsa Réka, Farkas-Mezei Zsófia) munkáiból.

HÉTTORONY FESZTIVÁL 2013

Idén ősszel a Fonó Budai Zeneház szervezésével indult útnak a Héttorony Fesztivál a Kárpát-medencében. Egy-egy nagyszabású programon vehettek részt az érdeklődők a Makovecz Imre tervezte kolozsvári református templomban, a lendvai színházban, a makói Hagymaházban, s ezeken kívül Beregszász, Kassa, Szabadka, Csenger, Tiszapéterfalva és Budapest is a vándorfesztivál állomásai között szerepelt. A november hatodikán indult rendezvénysorozat neves nép- és világzenei előadókat vontatott fel, fellépett többek között a Snétberger Trió, a Borbély Műhely, Balogh Kálmán, a Vujicsics együttes, Szokolay Dongó Balázs, a Buda Folk Band. A táncházakban a talpalávalót a Téka, a Szőkös, Pál István „Salonna”, a Técsői Band, a Dűvő, valamint Kunos Tamás és barátai szolgáltatták. A zenei programot valamennyi helyszínen kiállítások és építészeti témájú kerekasztal-beszélések kísérték. A Héttorony Fesztivál gálaműsorát a hagyományokhoz híven Makovecz Imre születésnapján rendezik meg. Olyan tematikus hangversenyek ezek, melyek az építészet és zene, ember és természet, közösség és mítosz, alkotás és hit elválaszthatatlan, szerves kapcsolatát és a hagyományok fontos szerepét igyekeznek feltárni. Idén november 20-án a Villányi úti Szent Imre templomban a Mester tiszteletére rendezett *„Madarak voltunk...”* koncerten Dresch Dudás Mihály, az Etnofon Zenei Társulás, a Muzsikás Együttes, Lajkó Félix, Szvorák Katalin és tanítványai léptek fel. A fesztivál rendezvényeinek művészeti vezetője Kiss Ferenc, építészeti és művészeti tanácsadója Csernyus Lőrinc volt.

KORMÁNYHATÁROZAT A MAKOVECZ-HAGYATÉKRÓL

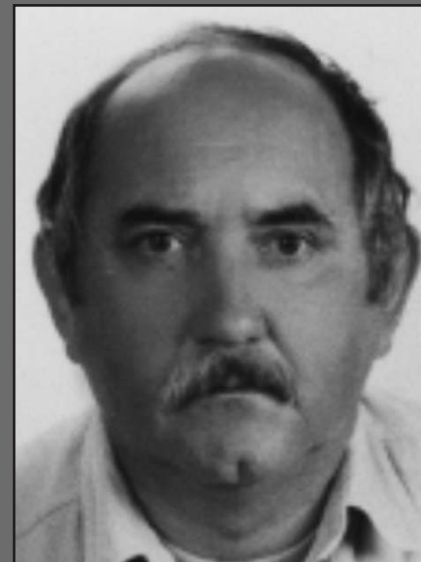
Makovecz Imre életművének gondozásáról döntött a kormány, az erről szóló határozat értelmében a jövő év március 15-ig sor kerül a Makovecz Imre munkásságát bemutató reprezentatív kiállítás megnyitására, és előkészületek történnek az életművet átfogóan bemutató többnyelvű monográfia kiadására is. Jelentés készül arról, hogy nemzetközi viszonylatban milyen szervezeti keretek között népszerűsíthető a magyar organikus építészet kiemelkedő alkotásai, illetve hogyan örökíthető meg Makovecz Imre munkássága. Ezen kívül áttekinthetjük az alkotó településfejlesztési-építésztervezési modelljét, annak alapján bővíthetjük a főépítészek továbbképzési programját, és erre ösztönzik a szakemberképzést is. A határozat kitér a Makovecz Imre által tervezett, megvalósult kulturális, oktatási, egyházi épületek értékeinek megóvására és helyreállítására, valamint az egyes alkotások műemléki védelem alá helyezésének lehetőségére is. Az Országos Főépítészeti Iroda bevonásával meg kell vizsgálni, hogy hátrahagyott tervei közül melyek legalkalmasabbak a megvalósításra. Előterjesztés készül azon épületek működtetéséről, amelyek – tükrözve Makovecz Imre komplex, a település közösségeinek bevonására épülő településfejlesztési szemléletét – mintaként szolgálhatnak, és megvizsgálják a magyarországi organikus építészetet bemutató túraútvonal kialakításának, működtetésének lehetőségét. A feladatok végrehajtásában a belügyminiszter és az emberi erőforrások minisztere együttműködik a Magyar Művészeti Akadémiával, a Makovecz Imre Alapítvánnyal, valamint a Kós Károly Egyesüléssel.

ANGYALOK, RÓZSÁK, TEMPLOMOK MAKOVECZ-EMLEKKIÁLLÍTÁS ZSÁMBÉKON

A Zsámbéki Premontrei Keresztelő Szent János Iskolaközpont kápolnájában az iskolaközpont és a Zsámbéki Árpádházi Szent Erzsébet Alapítvány szervezésében *Angyalok, Rózsák, Templomok* címmel Makovecz Imre-emlékkiállítás nyílt, amelyen társkiállító Szabó Marianne textilművész, és Makovecz Anna festőművész. A kiállítás megtekinthető 2014. január 31-ig, az iskola nyitvatartási idejében.

KKE KONFERENCIA

A Kós Károly Egyesülés október 18-tól tartotta háromnapos őszi konferenciáját Pécsen. A résztvevők az első napon Kékesden megtekintették a Dévényi Sándor tervei alapján épült Szent Mihály templomot. Ezután Csernyus Lőrinc a Vándoriskola 25. évét ismertette, amit a jövő kérdéseinek megvitatása követett. Bodonyi Csaba *Magyarország építészetpolitikája* c. tervezetét mutatta be a hallgatóságoknak. A nap borkóstolóval zárult. Másnap a pécsi Zsolnay negyed (Campus, Gyógyi gyűjtemény, Zsolnay Mauzóleum) tekintették meg a résztvevők; a Makovecz Imréről emlékező délutáni előadássorozat után kibővített grémiumi ülés következett. A harmadik napon a Dévényi Sándor által tervezett épületek érintésével előadással kísért pécsi építészeti túra, és a Kodály Központ megtekintése szerepelt a programban.



BÚCSÚZUNK TŐLED HORVÁTH ZOLI, FIGURA, FIKUSZ!

2013. november 23-án elmentél tőlünk, és most ismerkedhetünk a hiányoddal.

„Szoktatom szívemet a csendhez.
Nem oly nehéz –
idesereglik, ami továtűnt,
a fej lehajlik és lecsüng
a kéz.”
(József Attila: Óda)

A Bakonyban születél, Zircen, 1952-ben. Iskolai éveidet Debrecenben töltötted, sokat meséltél erről az időszakról. Ezek voltak a 60-as évek, farmernadrággal, reményekkel, hosszú hajjal, zenével, lányokkal, a Prágai tavasszal... Te az Iparművészeti Főiskolára jelentkeztél, nem jött össze. Ez a dolog később ismétlődött, talán többször is. Vigasztaljanak Plesz Antal szavai: bármely elismerés nem a kitüntetés, hanem a kitüntetőt minősíti. Így találkoztunk Csongrádon, előfelvételi építészhallgatókként. A katonaság többnyire abszurd világában sokan barátokká váltunk. Te a rendezvényeken József Attilát szavaltál, Acskó, Csörsz, és mások a dekorműhelyben bújtak el, én Bucival, Giottóval, Bognár Bénivel a fotólaborban, Öcsi és Kutya a zenekarral nyert egérutat... Túléltek, és úgy döntötök, hogy a katonaság és az egyetem után együtt fogunk dolgozni és lakni. A csongrádi időkben máig tartó barátság-

ok szövődtek. Az egyetemi évek, a kollégium, a 70-es évek Budapestje újabb találkozásokat hozott az életedbe. A tanulás mellett a miskolci életünkre való készülődés időszaka is volt ez a néhány év, éjjelekbe nyúló beszélgetéseink voltak Csongrádon elhatározott közös életünkről. 1974 körül már tudtuk, hogy a sokak által lila ködnek tartott elképzelésünk Miskolcon valóra válhat. Ezt nagyrészt a másik Horváth Zoli (Medve) évhalasztásának köszönhetjük. Aztán elkezdődtek miskolci utazásaink, és megismerkedtünk Plesz Antallal, Bodonyi Csabával, Ferencz Istvánnal, Bán Ferencel. Ez együtt járt az egyetemen tanult átértelmezésével, bepilantást kaptunk egy új, vonzó világba, melynek szerettünk volna részeseivé válni. Aztán jöttek a miskolci évek. (...) Volt tíz évünk, hogy az általunk elképzelt világban éljünk. Ez ritka ajándék. Meg is hozta a gyümölcsöt, bár néha fanyarok voltak. A Mesteriskola VII. ciklusára Téged, Pirit Attilát, Rudolf Mihályt és engem is felvettek. Ezután több lépcsőben megalkult a „Mókus-örs”, a klasszikus felállás: Horváth Zoltán, Rudolf Mihály, Szőke László, Soós Győző, Szobonya Mária, Klie Katalin, Váraljai Éva, Oláh Ilona. Jópár évet dolgoztunk együtt, olykor kiegészülve másokkal. Egyik mesteriskolás pályázatunk témája Mezőkövesd Hadas városrész volt, ekkor kellett rádöbbszennünk, milyen kincsek mehetnek veszendőbe. Ez a terület bontásra volt ítélve, az akkori építési szabályok szerint a telkek többsége nem volt beépíthető. Te intéztél el, hogy ez a szabályozás megváltozzon. Főépítész feladatot is vállaltál Mezőkövesden, és házak sorával bizonyítottad – néha Gergely Katival együtt –, hogy a „változtatva megtartás” (Csabától sokszor hallott) módszerével nem kell *végképp eltörölni* a múltat; az örökséget hozzá kell igazítani a kor elvárásaihoz. Ezt hagyta nekünk örökölni, bár sorolhatnám, hogy miket csináltál még Encsen, Gödön, Miskolcon és másutt, de a munkáidban ez a hozzáállás mindig meghatározó volt. Legyen Neked könnyű a föld!

Szőke László

2013/4 számunk szerzői és építészei

Bogós Ernő (1961) • Építész, Ion Mincu Építészeti és Urbanisztikai Egyetemen (1990), KKE Vándoriskola (1998). BIA saját tervezőirodáját vezeti Csíkszeredán. A Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja, az erdélyi Országépítő Kós Károly Egyesülés igazgatója.

Csernyus Lőrinc (1961) • Ybl-díjas Építész (2012), BME Építésmérnöki Kar (1986). 1985-86 ÉVITERV, 1986–90 MAKONA, 1990– a Triskell Kft. munkatársa, utóbbinak társtulajdonosa. 1989-től a KKE tagja, 2007-től a Vándoriskola vezetője. 1996-2002 Üröm, 2003–2009 Fehérgyarmat, 2005–2010 Solymár, 2005–2010 Bonyhád, 1987-től Csenger főépítésze. Pest Megye Építészeti Nívódíj (2001), Magyar Művészetért díj (2009), Kós Károly-díj (2011), Év Főépítésze díj (2012).

Ertsey Attila (1961) • Építész, BME Építésmérnöki Kar (1985). 1986-1989 a TTI munkatársa, a KÖR Építész Stúdió alapítója (1989). A Dunatáj Tájvédelmi Egyesület, majd a Duna Kör, jelenleg a Duna Charta tagja. A Kós Károly Alapítvány elnöke, a Nádasdy Alapítvány ügyvivője, a Magyar Építész Kamara alelnöke (2009–). A *Szabad Gondolat* és az *Országépítő* folyóiratok szerkesztőbizottsági tagja. Az Élőlánc Magyarországért ökopárt elnökségi tagja, Borszék főépítésze.

Gall, Anthony (1967) • Ausztrál születésű építész. Queenslandi Egyetem, BDesSt Dizájn tanulmányok (1987), Magyar Képzőművészeti Főiskola (állami ösztöndíj, 1989), Építésmérnök M. Arch (1992), BME (1994), Phd fokozat BME (2005). A Fővárosi Állat- és Növénykert főépítésze és műemléki szakértője (1996-2004). Szerzője a *Kós Károly műhelye* című kétnyelvű publikációnak (2002), társszerzője a *Napkeletről jöttem, nagy palotás rakott városba kerültem. Kós Károly világa 1907–1914* c. könyvnek (2013). A SZIE Ybl Miklós Építéstudományi Kar egyetemi docense, a tervezési szakcsoport vezetője. Kós Károly-díj (1994), Europa Nostra díj (2001), Nívódíj (2004, 2007), Pro Architectura díj (2007), Forster Gyula-emlékérem (2007), ICOMOS-díj (2009)

Herczeg Ágnes, dr. (1959) • Tájépítész, KÉE Táj-és Kertépítészeti szak (1984). A Pagony Táj- és Kertépítész Iroda alapító tagja, vezető tervezője. Kandidátusi fokozat (2003). 1998-tól alapítója és vezetője tájépítész cégeknek Erdélyben. Vezeti a Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kalákákat (2001–) az Ars Topia Alapítvány szervezésében, amelynek jelenlegi elnöke. Kezdeményezője a Marosparti Népfőiskolának, a Székelyház programnak, az erdélyi OKKE aktív tagja. Kertművészeti Tanszék oktatója (1984–2003), az EMTE Sapientia vendégprofesszora. Több könyv, kiadvány szerzője, szerkesztője. A Pagony munkatársaival együtt szerzett díjak: Pro Natura díj (1994) Henry Ford Kulturális Örökségért Díj (1998), Kós Károly-díj (1998), Torsenlorenzo-díj ezüst fokozat (Kaláka, 2011).

Juhász Attila (1980) • Építész, Iparművészeti Egyetem (2002–2003), NYME-AMI (2003–2008), Workshopron Csoport tagja (2003), Művésztelep, Heves (2004-2005), KKE Vándoriskola abszolutórium (2013).

Kovács Ágnes (1973) • Építész, Kapy Jenő tervező-szakmérnöki képzése (1999, YMMF Építéstudományi Kar), a KKE Vándoriskolája (2003), és Rudolf Mihály miskolci műtermében töltött gyakorló évek alakították építészeti szemléletét. Tokaj-Hegyalján vezető tervezőként elsősorban műemléki felújításokon dolgozik, közterület-fejlesztési és belsőépítészeti munkákat tervez. A Sárospataki Református Kollégium főépítésze (2006-).

Krizsán András (1962) • Ybl-díjas építész (2012), BME Építésmérnöki Kar (1986), KKE Vándoriskola (1992), BME Települési Főépítész szakmérnök (2009). Pula (1992-), Felsőörs (2011-13) község főépítésze. A Falufejlesztési Társaság elnöke, a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat elnökségének tagja, a „Csüttörtöki iskola” faluszeminárium szervezője és vezetője. Megjelent könyvei: A *Balaton-felvidék tájba simuló népi építészete* (2010), *Csüttörtöki Iskola* (2013). Pro Architectura díj (2013), Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkereszt (2012), Kós Károly-díj (2006), Veszprém megye Építészeti Nívódíj (1997, 1998, 1999).

Kuli László (1968) • Építész, Ybl Miklós Műszaki Főiskola Magasépítési szak (1992), Építész tervező szakmérnöki képzés (1995), KKE Vándoriskola (1999). Vándorépítész Kft. tagja, alapítója (2002–2010), a Trilit Építészeti és Konstrukciós Iroda Kft. munkatársa (2010–2012). A Kós Károly Egyesülés tagja. Budajenő Településfejlesztési Bizottságának elnöke, a Budajenő, Budakeszi, Piliscsaba, Piliszentiván, Zsámbék Építészeti Tervtanács tagja. Pest Megye Építészeti Nívódíj (2009), Pest Megye Kulturált Településért díj (2009), Urbanisztikai Társaság különdíja (2011)

Pásztor Péter (1948) • Építész, Szlovák Műegyetem Építésmérnöki Kar (1973), a kassai Športprojekta (1973–1987), Stavoprojekt (1987–1990), MAKONA (1989) munkatársa. 1990-ben Kassán megalapítja a Drahovský & Pásztor Építészeti Irodát. A Kassai Műszaki Egyetem oktatója (1978–), 1998-ban a Művészeti Karon az építészképzés elindítója, tanszékvezető. Egyetemi tanár (2004-), a lengyel Rzeszowi Politechnika meghívott oktatója (2010–). *Makovecz Imre élő építészete* (1999), *Gölnicbánya múltja és jelene* (2012) és *Oelschläger-Öry Lajos építész* (2012) monográfiák szerzője, szerkesztője. A Szlovák Építészeti Kamara elnöke (1997–1999), 17 évig alelnöke. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. Dušan Jurkovič-díj (1997), Martin Kusý-díj (2013).

Rudolf Mihály DLA (1955) • Ybl-díjas építész (2004), BME Építésmérnöki Kar (1979), Mesteriskola VII. ciklus (1984), DLA fokozat (2008). Az Északterv munkatársa (1979-1990), a Hadas Építész Iroda (1990-1996), Hadas Műterem (1996–), Hadas Építész Kft. (2008-) vezető tervezője. A Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja (2013). Pro Architectura díj (2000), ICOMOS-díj (2009), Kós Károly-díj (2011), a B.-A.-Z. megyei Építész Kamara elnöke (2005–).

Simko Pál (1960) • Építész, Szlovák Műszaki Egyetem Építésmérnöki Kar (1985), 1990-ig a Stavoprojekt Košice tervezőintézet, 1990-ben a Makona tervezőiroda, 1996-ig a Drahovský-Pásztor építésziroda munkatársa, Tectum Kft. tervezőiroda alapító tag (1996-2006), 2006-tól magántervező. A kassai Műszaki Egyetem Művészeti Fakultásának külső oktatója (2008-). Jurkovič-díj (1997), nomináció CEZA AR díjra (2007).

Turi Attila (1959) • Ybl-díjas építész (2003), BME Építésmérnöki Kar (1985). Az Idol Gmk (1985–87), MAKONA (1987–90) munkatársa, a Triskell Kft. tagja, alapítója (1990–). Budakalász (1995–) és Devecser főépítésze (2010–2012), a Magyar Építész Kamara alenöke. BME Lakóépülettervezési Tsz. korrektor (2004–), az MMA rendes tagja (2012). Pest Megye Építészeti Nívódíj (1997, 1999, 2002, 2003, 2006, 2009), Év Főépítésze díj (2011).

Zsigmond László (1959) • Ybl-díjas építész (2007), BME Építésmérnöki Kar (1983). A MAKONA munkatársa (1987–90), a KVADRUM építésziroda vezetője (1990–). A Kós Károly Egyesülés társigazgatója, Vereasegyház, Rácalmás és Mátészalka főépítésze. A Széchenyi István Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagja.



MAKOVECZ

78 GONDOLAT

Makovecz Imre 78 gondolatának szövege mellett 78 könyvjelző terve szerepel a könyvben, amelyek külön is megrendelhetők. Bibliofil kiadvány.

Terjedelem: 122 oldal

Kiadás éve: 2013



MAKOVECZ

TEMPLOMOK • CHURCHES

Az album Makovecz Imre templomait ábrázoló felvételeket, templomterveket és a templomépítésről megfogalmazott gondolatait tartalmazza. „*For someone like me, designing a church is a celebration. A church is a celebration, and if given a chance to partake in it, to help ease its way into existence, I am happy to serve this celebration.*” Imre Makovecz

Terjedelem: 328 oldal • 332 pages

Kiadás éve: 2011 • Published: 2013



MAKOVECZ

77 NEKROLÓG

A kötet válogatást nyújt a nemzetközi és a magyar sajtóban megjelent nekrológokból, közéleti személyiségek búcsúbeszédeiből és írásaiból.

Terjedelem: 130 oldal

Kiadás éve: 2012



MAKOVECZ • ORGANIKUS ÉPÍTÉSZETI ÚTIKÖNYV

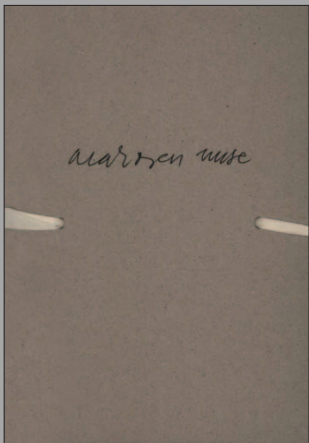
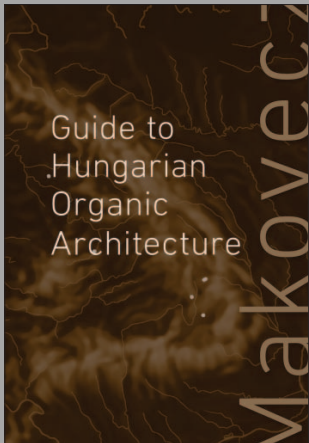
GUIDE TO HUNGARIAN ORGANIC ARCHITECTURE

A könyv több, mint hatvan, Makovecz Imre, illetve kiemelkedő tanítványai által tervezett épületet mutat be. A látnivalókat gépkocsival egy nap alatt bejárható útvonalakra fűztük fel.

The book presents more than sixty buildings, designed by Imre Makovecz or his disciples, completed on and beyond the territory of Hungary. The Guide proposes sightseeing routes that are easily travelled in the span of a single day.

Terjedelem: 182 oldal • 182 pages

Kiadás éve: 2011 • 2004 (in preparation)



MAKOVECZ

RAJZOK ÉS ÍRÁSOK

Makovecz Imre rajzai, mon tázszai, ugyanolyan organikusak, mint házai. Keze alatt változnak, beléjük rajzol, hogy egy lebegő, titokzatos, szellemi tájba léphessünk, ha van merszünk hozzá.

Terjedelem: 100 oldal

Kiadás éve: 2013



MAKOVECZ

VÁLASZOK

Interjúk visszafelé haladva az időben (2011-1981) és az emlékezetben. A markáns megfogalmazások újra elgondolkodtathatnak mindenkit a politikai elit működéséről és a globalizációról.

Terjedelem: 252 oldal

Kiadás éve: 2012

